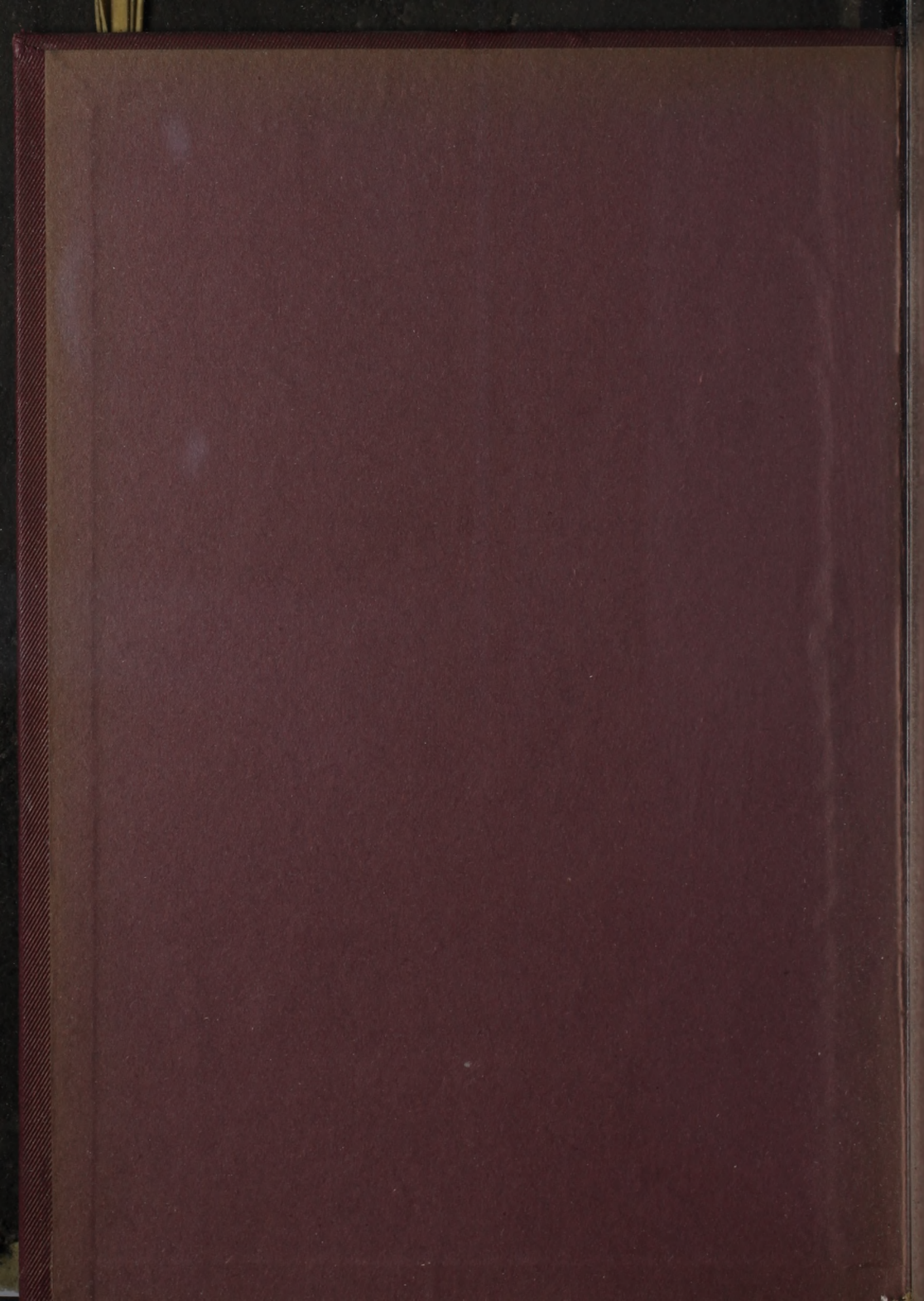
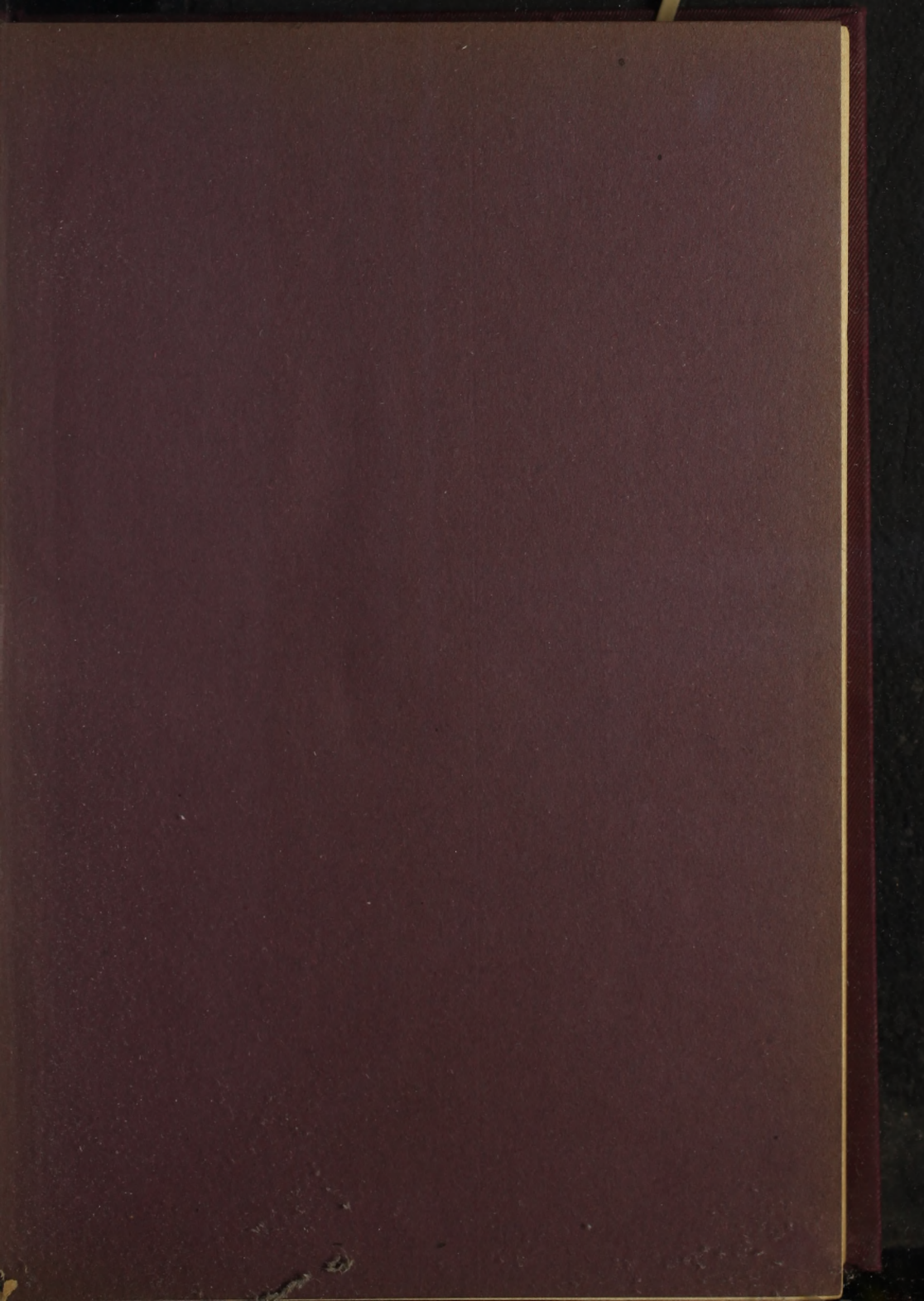

A MAGYAR FÖLDRAJZI
TARSASÁG KÖNYVTÁRA

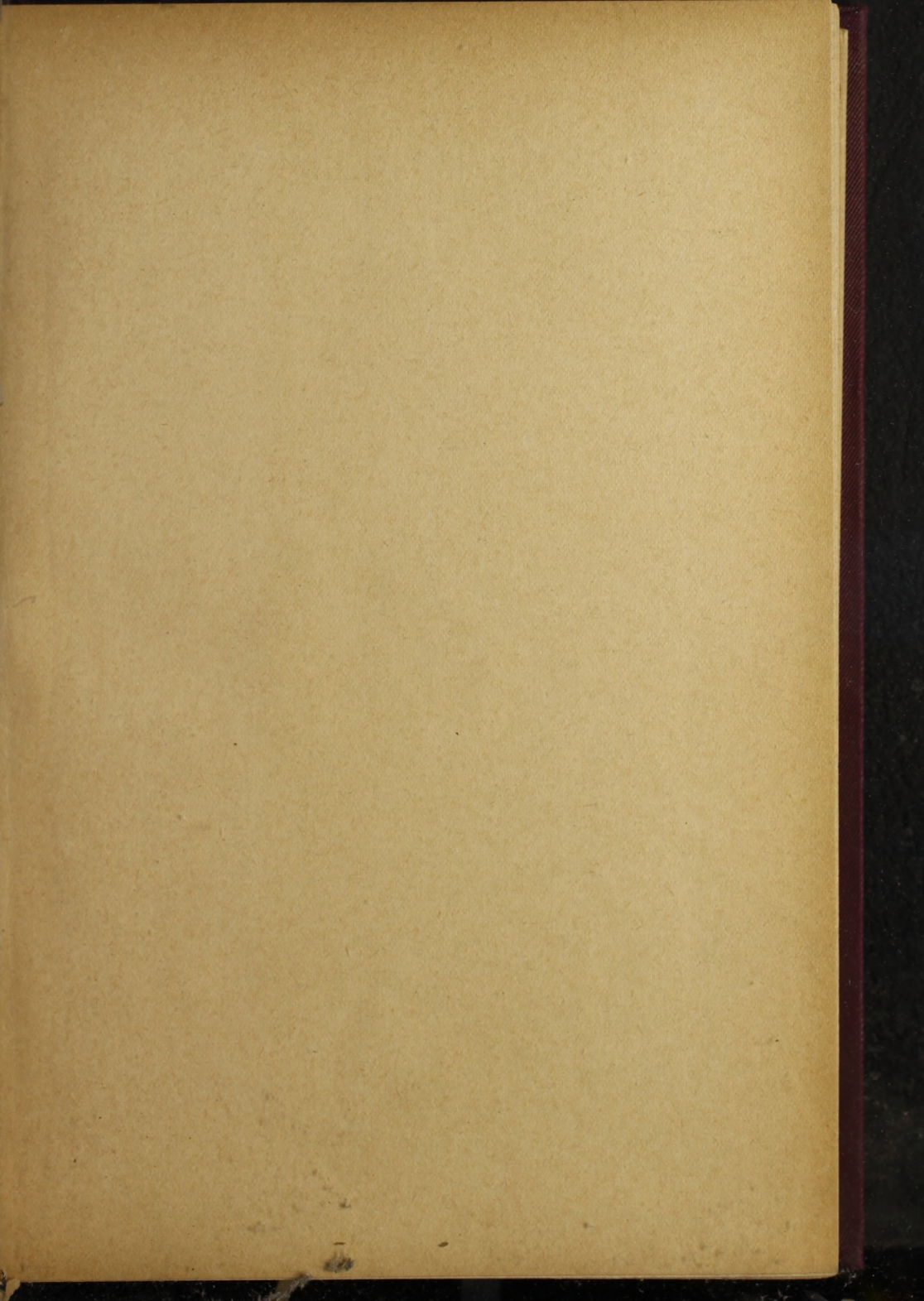

KEÖPE VIKTOR
A SZIGETEK
GYÖNGYE

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG KÖNYVTÁRA
SZERKESZTI CHOLNOKY JENŐ

A SZIGETEK GYÖNGYE

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

Földo. O. 816 /
41.

A SZIGETEK GYÖNGYE

ÍRTA

Dr KEÖPE VIKTOR

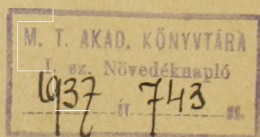
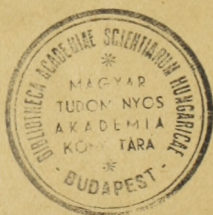
53 KÉPPEL ÉS 2 TÉRKÉPPEL

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

108604

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

A trópusok utólérhetetlen pompája, növényzetének káprázatos szépsége, virágainak édes illata, földjének titkos varázsa először Cejlon szigetén tárult fel előttem. Tapasztalataimat *Cejlon, az Éden-szigete* címmel írtam meg.

Ennek az istenáldotta földi Paradicsomnak még csak egy párja van — s ez: Jáva, a *Szigetek-gyöngye*.

Cejlon hatalmas ősvadonával, hozzáférhetetlen rejtekeivel, elefántcsordáival, magános öbleivel, ősrégi, sokezeréves kultúrájával, a sűrű dzsungelben szunnyadó városaival, sziklatemplomaival olyan, mint a faragatlan drágakő, — Jáva meg zöldelő, szelíd hegyoldalaival, pompásan művelt földjeivel, füstölgő vulkánaival, sűrű népességével, a szultánok fényes udvarával, mozgalmas, modern életével olyan, mint a gondosan kicsiszolt, fényes gyöngyszem.

Ez a két hely az, ahol legpompásabban virít a természet, ahová legbővebben szórta áldását a Teremtő. Hogy melyik szebb, fenségesebb, azt igazán nem tudnám eldönteni, de nem is hiszem, hogy valaki megállapíthatná. Csak azt tudom, csak azt érzem, hogy mind a kettő Földünk legfestőibb, legcsodásabb helyei közé tartozik.

A rubin és az igazgyöngy illenek legjobban egymás mellé — ezért követi Cejlont: Jáva, a *Szigetek-gyöngye*.

Budapest, 1936.

A szerző.

I.

A „Nederland“ fedélzetén.

A «Nederland» lassan oldozza köteleit. Az úr a kikötő partja és hajónk közt mind nagyobb lesz, s mi lassan úszunk kifelé Földünk egyik legszebb kikötőjéből, Szingapurból. A selymeket, ezüsttárgyakat, gyöngyöket, kagylókat áruló kereskedők már elhagyták a hajót, csak a malájiak csónaktáborra tart még velünk egy ideig. A vízbedobott pénzdarab után hihetetlen ügyességgel buknak alá, és pár pillanat múlva már kanujából mutogatja a boldog lurkó kihalászott kincsét. Igaz ugyan, hogy hivatalosan tilos ez a sport, mert bármilyen ügyesek is ezek a gyerekek, a cápák mégis el-elkapkodnak egyet-egyet közülük, — de hát ez nem számít.

A kikötő molójáról még fellobognak a kendők, egy utolsó istenhozzád és máris a szigetek közt járunk.

A fehér mézskösziklákon buja forróégövi növényzet pompázik. Mintha csupa ragyogó smaragddal volna telehintve az egész tenger. Egyik-másik mellett olyan közel megyünk el, hogy szinte érintjük. A kihajló karesú pálmák integetnek, a mosolygó öblök hívogatnak. Az emberben valami alig leküzdhető vágy támad utánuk... Egészen olyanok, mint amilyennek valamikor elképzeltük, valamikor, amikor még csupa képzelet, csupa álmokép volt világunk. Ilyen lehetett Robinson szigete!

Lassan elmaradnak a szigetek, elmarad minden körülöttünk, csak a mérhetetlen óceán és a ráboruló azúrkék égbolt kísér... Ez az én világom. Ez a hangnélküli nyugalom, ez a végnélküli végtelen az elmúlást és az örökéletet juttatja eszünkbe. Ilyenkor — milyen különös — úgy érzem, mintha ennek a nagy Mindenségnek én is egyik alkotórésze

volnék, mintha lelkem különválna testemtől s boldog gyönyörrel ölelné át a végtelent.

Ez a pillanat igazán az enyém.

Lassan ismét visszatérek a való világba. Végig dülök nyugszékemen, illatos feketekávét hozatok, azt szürcsölgetem lassan, kényelmesen, igazi keleti nyugalommal. Aztán előszedem utolsó postámat. Egyik lapot a másik után kezembe veszem, egyik levelet a másik után elolvasom és gondolatban elrepülök abba a távoli országba, amely ha nem is olyan ragyogó, mint ez itt, de nekem mégis a legkedvesebb, a legdrágább a világon. Igaza van a jávai közmondásnak :

«És ha aranyeső esik is idegen földön és jég apáink országában, a szülőföld akkor is szülőföld marad!»

No de lássuk, mit is mondanak a hazai sorok : «Köszönöm kedves lapodat. Miért nem írsz gyakrabban? Te, ne felejtse el a bélyegeket. Írhatnál X-nek is egypár sort, nagyon jónéven venné. Édes Öregem, tudod, hogy nagyon érdekelnek az exotikus dolgok, nagyon szeretnék egypár fegyvert, ott a vadak közt olesó pénzen juthatsz hozzá». Te ez, Te az s így tovább.

Kedves Barátaim, sokat kértek tőlem. A bélyegekkel, a lapokkal még csak végzek valahogy, még a néninek is küldök, de a hosszú levélírássra meg a satöbbire igazán nem vállalkozom. A vadakat sem fogom bárdjuktól, fegyverüktől megfosztani. Azok a vadak különben is kiismerték már a bolond fehéreket, hogy nem tudnak mit csinálni, hát egyik helyről a másikra futnak. Benéznek a bazárokbba, a házakba, a templomokba, a legnagyobb melegben felmáznak a hegyek tetejére, a helyett, hogy nyugodtan, békésen otthonülnének ; baksist osztogatnak, csak azért, hogy valami üvegen át rájuk nézhessenek. Ó azoknak rengeteg a pénzük, azt se tudják, mit kezdjenek vele, — tehát sohasem lehet tőlük eleget kérni.

Mert mindene van az embernek, természetesen a pénzen kívül, csak ideje nincsen. Ha valamelyik városba megérkezik, már korán reggel hozzálát, hogy végezzen a látningalókkal. Mert jaj neki, ha valamit ki talál hagyni, a hétfejű sárkány-

nál is jobban vigyáznak erre utitársai. S ha végül mégis kimarad valami, akkor nem győzi eleget hallani, hogy pedig éppen az a legszebb, az a legnagyobb, a legcsodálatosabb, és mindig éppen az, amit nem látott. Ha meg egyik országból a másikba érkezik, akkor kezdődik csak az igazi hadd-el-hadd.

Teszem, hogy Szingapurba érkezem, ott még a Baedeker szerint sincsen sok látnivaló. Először átváltom dollárokra a megmaradt indiai rupiákat, majd a bankomba megyek, hogy pénzt vegyek ki a jávai útra. Igen ám, de a bank csak strait dollárban vagy fontban fizet, tehát át valamelyik hollandiai bankba. Innen a hollandus hajótársasághoz — előbb azonban ki kell sütni, hogy melyik a legalkalmasabb járat. Végre megveszem a hajójegyet és elrendezek minden rendeznivalót. Ezzel még mindig nem vagyok készen, mert kabint kell foglalnom további utamra, de ezt már a Norddeutscher Lloyd irodájában. Ezután még hátra van a posta, esetleg a konzulátus, s csak azután következnek a bevásárlások s végül a csomagolás.

Jó, jó, ez a szárazföld, de hiszen a hajón rengeteg idő van! Igaz, de nem kell elfelejteni, hogy az az édes lustaság, a dolce fare niente, seholsem olyan édes, mint éppen a hajón. A forróégövi meleg, az örökké nedves levegő fáradttá, lustává teszi az embert. Hiába: «Man kann nicht ungestraft unter Palmen wandeln».

A Stoomvaart Maatschappij (ejtsd: Stómfárt Mács-hápej) «Nederland»-ján ismét más világba kerültem. Az angol világot felváltotta a hollandi, a szilfideket a teltidomúak, a whiskyt a sör és nehéz likőrök, a feszességet a fesztelenség. Jólesik ez a kis változatosság, mert idővel bizony megúnja az ember az örökös átöltözködést és a mégis csak kimértebb modort.

Már hat óraker megszólal a gong, ebédhez ülünk. Velem szemben jólmegettemt, egészséges, hollandi nő ül. Ugyancsak hozzálát az ételekhez, úgyhogy restelem bevalani, nem igen bírom az iramot. Az étkezésben itt nem annyira a sok fogás, mint inkább a kiadósság a fontos. Hogy azonban ez sem megvetendő, a gasztronómusok

kedvéért leírom az első ebédet: Kitűnő zöldségleves. Utána hal mártással, burgonyával. Majd elájulok, amikor látom, hogyan fog hozzá szomszédnőm. A hal itt nem holmi előétel vagy ilyesmi, hanem egészen komoly fogás, nemcsak csipegetni, hanem enni kell belőle. Utána hatalmas sonkatekercesek következnek zöldséggel, uborkával, mártásokkal. Élvezet nézni, minő odaadással kevergetik hollandus barátaim a különböző mártásokat. Ilyen élvezettel csak a francia készíti a salátát és az angol szeleteli a beef-et. Utána még valami mártásos, tornyos valami. Hogy mi, nem tudom, mert már kidültem. Kitűnő torta, friss ananász és egyéb gyümölcs. Akinek kedve tartja és még bírja, sajt és feketekávé. Természetes, hogy az itókáról sem feledkeznek meg, a sörnek ugyancsak van keletje. Ebéd végére az egyik derék germánt annyira elfogta a lelkesedés, hogy tele torokkal bögte, hogy ő «ein Deutscher», amit különben már első szavára mindenki készséggel elhitt.

Az asztal körül, de különben az egész hajón is malájaiak szolgálnak fel. Ezek is zajtalanok, figyelmesek, mint a hinduk és börmiaiak, de jóval kisebbek, bőrszínük a sárga felé hajlik. Jellemző erős járomcsontjuk. Határozottan alacsonyabb rendűeknek látszanak az indiaiaknál, de főleg a kínaiaknál.

Az utasok közt sok a fiatal házaspár, ezek már a gyarmatokon rendezik be új otthonukat. Frissen lesült arcuk szép piros. Nem is félnek valami nagyon a melegtől. Az igazat megvallva, bár már egészen az Egyenlítő közelében járunk, még sincsen olyan tűrhetetlen meleg. Azt hiszem, aki végigcsinált nálunk egy nyári nagygyakorlatot az Alföldön, az már nyugodtan jöhet ide. A hollandusok külsejük után ítélve ugyan nem látszanak valami nagy lángésznek, de hát az ember sohasem tudhatja, hogy kiben mi lakozik. Mindenestre kedélyes emberek, a jólétet nem vetik meg. Társaságukba fogadják a félvéreket is, ezt az angol sohasem tenné meg. Mind a kettő gyarmatosító nemzet, és mégis mekkora a különbség közöttük!

Diner után mindenki eltűnik és nemsokára az egész társaság könnyű pizsamában jelenik meg. Főleg az első

este volt ez nemcsak nagyon kellemes, de hasznos is. Éjjeltájt haladtunk át az Egyenlítőn. A legtöbb túristahajón ezt a történelmi pillanatot jelmezes felvonulással és egyéb mókával szokták megünnepelni — a jó hollandusok a sok ceremónia helyett megelégedtek néhány kanna friss tenger vízzel. Ebből aztán bőségesen ki is jutott mindenkinek, nemcsak az egész fedélzet úszott, de még a kabinok is. Nem kellett takarékoskodni, mert hát vízben igazán nem volt hiány.

Még sokáig fennmaradok a fedélzeten, nem jön álom szememre. Sokáig gyönyörködöm még az egyenlítői éj csodás pompájában. Nézem a nagy, nehéz égbolt millió ragyogó csillagát : fénylenek, sziporkáznak, szinte beszélnek. Nézem a végnélküli tengert : tükre csillog, ragyog, mintha a hullámok taraja folyékony ezüsttel volna telehintve. Közbe a messze távolban majd itt, majd ott kékeszöld lidércfény lobog fel. Az egymásba fonódó sok szín és ragyogás elfeledtet velünk mindent, és észrevétlenül átlop a «színek álmának» ragyogó tündéerkertjébe . . .

II.

Jáváról általában.

Ázsia és Ausztrália között hatalmas kiterjedésű szigetország terül el: *Indonézia*.

Mint fenséges smaragd nyakék övezik ezek a káprázatosan gazdag növényzettel megáldott szigetek az Egyenlítőt. Termékeny melegágyuk nem ismer megállást, nem ismer pihenést, év minden szakában gazdagon ontják magukból az Isten áldását. A tündérszigetek egész koszorújának igazi királynője azonban *Jáva*, a *Szigetek-gyöngye*. Egymaga gazdagabb földi kincsekben, népességben, mint a többi sziget együttvéve. Mintha csak róla mondaná Shakespeare:

«The climate's delicate, the air most sweet,
Fertile the isle.»

Jáva Németalföld tengerentúli birtokainak büszkesége, «Nederlandsch Indië» legértékesebb drágaköve. A sziget nem nagy. Területe a szomszédos *Madúra* szigettel együtt mindössze 131,500 négyzetkilométer, tehát még felével sem nagyobb, mint a mi mostani Magyarországunk (93,073 km²) — és mégis 42 millió ember él rajta.

Amilyen különleges a hatalmas ívben elhelyezkedő sziget mai képe, éppen olyan különleges születése is.

A földkéreg Indonéziában nagy eltolódásoknak, elmozdulásoknak volt a színhelye. Sülyedések, ráncosodások, törések lépnek fel rajta. A törések mentén, a meglazult kéreg vonalában hatalmas vulkáni működés indult meg. A vulkánok rengeteg laza törmelékkel, hamut, iszapot öntöttek ki. Egész földterületek tűntek el, másutt meg szigeteket kapcsolt össze a vulkáni erő. A területi ingadozás állandó

volt, amiből aztán szép lassan, az időtlen-idők folyamán kialakult a szigetek mai képe.

Jáva csodálatos szigetívnek a tagja. Az ív eredete messze Börmába vezet, egészen az *Arakan Yoma* hegyvonulatiig. Innen az *Andaman-, Nikobar-szigeteken, Szumátrán, Jáván, Báli, Lombok, Szumbava, Flóres* és még több apró szigeten át *Ceram- és Buru-szigetekre* kanyarodik át.

Jáva nyugat-keleti irányban a *Szunda-úttól a Báli-útig* terjed. Földünk déli féltekéjén a $6-9^{\circ}$ déli szélesség és $105-114^{\circ}$ keleti hosszúság között fekszik. Területe, amint már említettük, 131,500 négyzetkilométer. Előnyös, könnyen megközelíthető alakja van, bár jó kikötők csak az északi partja mentén találhatók.

A sziget alapja harmadkori márga és mész; az északi és déli partok mentén a rétegek majdnem vízszintesek. Közepén éles ráncok és törések, nyugat-keleti irányban szinte az egész szigeten végighúzódnak. Ezek mentén helyezkednek el a Jávára annyira jellemző vulkánok. A sziget ezer kilométer hosszú hegygerinc, rajta a vulkánok egész sora emelkedik. Északnyugati részén dombos vonulattá süllyed, ezen túl mocsaras és lápos területek következnek. Ezek kiterjedése azonban korántsem olyan nagy, mint a szomszédos Szumátrában. A vulkánok száma több mint száz, s ezek közt számos még ma is működik. Nevezetesebb hegyei: Jáva legmagasabb hegye a *Szmeru* (3675 m), a *Brómo* (2394 m), a *Kelut* (1731 m), a *Merápi* (2875 m) és a *Papandájan* (2660 m). Törmelék termelésükkel összefügg hegyes kúp alakjuk, ez azonban sokszor levágott csonkakúp, több kilométer átmérőjű óriási kráterrel.

Jáva vulkánjai nem egyszer pusztító vészt hoznak a szigetre. Ilyenkor az emberek ezrei pusztulnak el. De viszont a kidobott vulkáni törmelék igen termékeny, a lehulló finom hamu pedig a legjobb trágyát helyettesíti. De termékenyít a folyók és patakok iszapja is. A vulkánok építő munkája mellett nagy szerepe van a laza anyagok lehorlásának, a denudációnak is. Sokkal nagyobb, mint ahogy a szemmel szinte észrevétlen átalakulásokból gondolnók. A denudáció évenként 2—3 millimétert, a márgában 5

millimétert is koptat. Ha ezt a kicsi, de állandó lehordást évszázadokra átszámítjuk, az már tekintélyes mennyiséget tesz ki. A denudáció lerakódása és a kidobott vulkáni anyag egyesítette hosszú évezredek alatt a több darabra tagozott szigetet.

Éghajlata az Egyenlítő közelsége miatt és a sziget természeténél fogva nagyon egyenletes. Jellegzetes óceáni klíma. Batávia évi közepes hőmérséklete 26° C, (Budapesté $10\cdot2^{\circ}$), ingadozása alig 6° . Buitenzorg (ejtsd: Bőjten-szorg) közepes melege szeptemberben $25\cdot5^{\circ}$ és februáriusban $24\cdot5^{\circ}$. Tozáriban 1777 méter magasságban az évi közepes hőmérséklet 16° . A legnagyobb meleg januárius hónapban 17° és a legnagyobb hideg augusztusban 15° . Ne felejt-sük el, hogy Jáva a déli féltéken fekszik, s így az ottani nyár a mi telünk idején van, tele pedig nyarunk idején. A hegyvidék klímája az európaiaknak is kedvező, csak a forró, nedves lapály egészségtelen, mint Batávia és Szura-bája. Ha ezt az ingadozást a mi csikorgó hidegünk és nyári kánikulánk közti különbséggel összehasonlítjuk, csak akkor észlelünk rá, hogy milyen szélsőséges a mi időjárásunk.

Jávában Ázsia nagy szélrendszere, a *monzún* már nem olyan erős, mint a kontinensen. Jávára az ázsiai monzún kívül az ausztráliai monzún és a délkeleti passzát-szél is hatással van. Az egyenletes meleg miatt az évszakok is csak az eső mennyisége szerint oszlanak meg. Csak két évszakot különböztetünk meg: az esőset és a szárazat. Jáva olyan szerencsésen fekszik, hogy még a száraz időszak sem egészen száraz. Olyan szárazságok, mint Indiában, itt nincsenek. Érdekes, hogy az időszakok a sziget két oldalán ellentétesek. A sziget északi oldalán az esős időszak a mi telünkön van, decembertől februáriusig, az északnyugati monzún idején. A sziget déli partja mentén a mi nyarunkon, áprilistől októberig, vagyis a délkeleti monzún idején. Jáva belsejében, a hegyvidékben ez az elosztás már nem ilyen határozott. Az eső mennyisége meglehetősen változó. A sziget déli oldalán, a nyugati részen 3240 milliméter az átlag, de egyes helyeken még jóval e fölé is emelkedik, így Buitenzorgban 4500. A keleti részen már csak 1888 milliméter. Batáviá-

ban 1836, Szemarangban már 2247, de Szurabájában már ismét csak 1700. A mi Magyar Alföldünkön 600 milliméter az évi esőmennyiség.

A helyi szelek igen rendszeresen lépnek fel. A lapályon a tengeri és szárazföldi szél szabályosan váltakozik, a magasabb vidéken pedig a hegyi és völgyi szél. Ezek a szelek sokban hozzájárulnak ahhoz, hogy a nagy hőség elviselhető legyen.

Az egyes napok különben nagyon hasonlítanak egymáshoz. Bizonyos egyöntetűség mutatkozik a napok életében. A nappali nap hossza, vagyis az időtartama napkeltétől napnyugtáig keveset változik. A leghosszabb és legrövidebb nap közt a különbség csak 48 perc, ezzel szemben minálunk majdnem eléri a nyolc órát. De még az időjárás tekintetében is hasonlítanak a napok egymáshoz. Az esős évszakban a hajnal rendszeren tiszta, kilenc óra tájban megindul a szél, kis kumuluszok keletkeznek. Délután eső, felfrissülés, utána tiszta est és ragyogó csillagos éj.

Növényzete a forró, nedves éghajlatnak megfelelően, rendkívül buja. Bujaságában, üdeségében még csak Cejlon vetekedhetik vele. A sziget nagy része művelt terület, csak a magas hegyeket borítja sűrű erdő és egyes szárazabb vidékeket szavannák.

A magasságnak megfelelően különböző növényzeti öveket lehet megkülönböztetni. Legmélyebben, közvetlenül a tengerpart melletti mocsaras vidéken van a mangróve övezet. A síkságot a különböző természetű növények, rizs, cukornád és pálmák jellemzik. Ezt követi a kávé, 500—1200 méter magasságban és tea, 800—1800 méter közt. Az őserdőket a fajok rendkívüli változata, a kúszónövények hihetetlen tömege és a sok epifita jellemzi. Még magasabbra hágva, a liánok helyett fahasztok, az epifiták helyett mohák lépnek fel. Itt már mérsékelt égővi növényeket is találunk: *Casuarina*-féléket, borókákat, málnát, szedret és sok hazai mezei virágot. Megterem az ibolya és az eper is, de az ibolyának nincsen illata és az epernek nincsen íze. Nagyon hasonlít a mi fenyőinkre a hosszú, puhaszárú *Casuarina Junghuhniana* úgy, hogy a magas, kétezer méte-

ren felüli vidéken járva hazai tájakat vélünk látni, csak-hogy ott minden dúsabb, pompásabb, nagyszerűbb.

Jáva növényzete átmeneti jellegű Ázsia és Ausztrália között. Ennek megfelelően Wallace két növényzónára osztotta a Maláji-szigetvilágot: az indo-maláji és az ausztrálmaláji zónára. Az elválasztó határt Jávától keletre *Báli* és *Lombok* szigete közé tette.

Jáva állatvilága már meglehetősen különbözik Hátsó-Indiától és a szomszédos Szumátrától. Különben is jellemző a szigetekre, hogy majdnem mindegyiken más-más állatok élnek. Szumátrán és Borneóban otthonos az orangután (*Simia satyrus* L.), Jáván a gibbon (*Hylobates agilis*) helyettesíti. Szumátrán él a kétszarvú rinocerosz (*Rhinoceros Sumatriensis*), Jáván a kisebb egyszarvú *Rhinoceros Javanicus*. Habár az elefánt és tapir hiányzik is a szigeten, mégsem mondható emlősökben szegénynek. Van tigris, párduc, vadbivaly (*Bos banteng*), vaddisznó (*Sus vittatus*), vadkutya (*Canis rutilans*) és sok szarvas. Van még sokféle majom, madár, kígyó és rengeteg rovar.

Lakossága bár a maláji fajhoz tartozik, mégsem egyseges. Jáva nyugati részén laknak a *szundaiak*, középen és keleti részén a tulajdonképpeni jávaiak vagy *jávánok* és a közeli *Madúra*-szigetén a *madúraiak*. A jávaiak általában kisigényűek, engedelmeseek, alázasok, könnyen kormányozhatók, nehéz munkára nem alkalmasak, kitartásuk sincsen. Hibájuk megbízhatatlanságuk, az alattomoság és bosszúállás. Összbenyomásban olyanok, mint a gyermekek.

Műveltségükre nagy hatással voltak a hinduk. Már Krisztus előtt az I. században megjelennek a szigeten. A bennszülöttekkel keverednek, elterjesztik köztük vallásukat, a kasztrendszeret és kultúrájukat. Az első évszázadokban Szumátrán alapítottak nagy birodalmat. Fővárosa *Palembang* volt. Ennek pusztulása után Közép-Jávára költöznek és itt nagy kulturális központot teremtenek, bár műveltségük legrégebb nyomait Nyugat-Jávában találjuk. Építőművészetük legbeszédesebb emlékei: Gyokjakarta közelében *Prambanan* brámin és *Boro-Budur* budista

temploma. Kultúrájuk azonban csak a hindu uralom idejében a X. századig virágzott. A jávaiak az új műveltségnek sem fenntartására, sem pedig tovább fejlesztésére nem voltak képesek. A hindu hatalom és vele a műveltség ismét tovább vándorolt; a XIV. században Kelet-Jávában megalakul a hatalmas *Mazsapatit* birodalom és majdnem az egész szigetvilágot hatalma alá vonja. De ekkor már föl is váltja a hindu uralmat a muzulmán. Két századdal később egy csomó muzulmán államot találunk helyén, s ez nagyon megkönnyítette az európai hódítók munkáját.

A malájiak lágy jellemét mutatja, hogy mindig a hódító vallását veszik fel. Valamikor természet- és szellemimádók (animisták) voltak, a hindu uralom alatt a hinduk vallását követik, először bráminok, majd budisták lesznek, később pedig a bevándorló arabok vallását veszik fel, az iszlámot.

Az idegenek közül, az európaiakon kívül a főszerepet az arabok és kínaiak viszik. Az arabok bár kevesen vannak, mégis vallási tekintélyükkel nagy befolyást gyakorolnak a jávaiakra. Kereskedők, uzsorások. Közülük kerülnek ki a vallási rajongók, a felforgatók, a lázítók.

A kínaiak számukkal, de főleg hihetetlen szorgalmukkal befolyásos helyet vívtak ki maguknak. A bevándorló kuli minden nehéz munkát elvégez. Ha egy kis pénzre tesz szert, kiskereskedővé válik. Ha a szerencse csillaga nem hagyja el, nagykereskedő, bankár, ültetvényes lesz. Szokásaikhoz, életmódjukhoz szigorúan ragaszkodnak. Állandó beözönlésük és rettenetes munkabírásuk talán egyszer majd őket teszi meg a sziget uraivá. S a jávaiak akkor természetesen Konfuciust fogják követni. Most is már erős versenytársaik a kínaiak az európaiaknak. Nehéz őket kikapcsolni, ők a közbenjárók a bennszülöttek és fehérek közt.

A fehérek állami hivatalnokok, katonák, igazgatók, ültetvényesek, egyszóval a magasabb szellemi vezetés az ő kezükben fut össze. Jáva az a gyarmat, amelynek klímáját még a legjobban bírják az európaiak, itt akklimatizálódnak legkönnyebben. Az állandó nagy meleg mégis csak elgyen-

gíti őket is, folytonos felfrissítésről kell gondoskodni. Az európaiak legnagyobb része természetesen hollandus.

A gyarmati kormány a lakosságot felosztja: európaiakra, bennszülöttekre és keleti külföldiekre, ide tartoznak az arabok, kínaiak. Holland-India lakói az 1920-as népszámlálás szerint 49 millió és 350 ezret tettek ki, ebből Jáva és Madúra-szigetére 34 millió 984 ezer jutott. Tíz évvel később 1930-ban már az egész birodalomban 60 millió 729 ezer lakót számláltak, ebből Jávában 41 millió 718 ezret. Szédületes növekvés, főleg ha látjuk, hogy ugyanezen idő alatt Magyarországon 7 millió 989 ezerről csak 8 millió 688 ezerre emelkedett a lakosság száma. Tulajdonképpen jobb volna itt a számok felett egyszerűen átsiklani, mert bizony nagyon lehangoló, amit beszélnek. Jávában, a gyarmaton 19·2% volt a tízéves szaporulat, minálunk pedig csak 8·5%. Sajnos, nem kapunk akkor sem jobb képet, ha a népsűrűséget nézzük. Jávában 1920-ban 268, 1930-ban pedig 317 volt négyzetkilométerenkint. Minálunk 1920-ban 86 és 1930-ban 93.

	Holland India.		Jáva és Madúra.			
	összesen	európai	összesen	európai	bennszülött	keletiek
1920.	49.350,000	169,000	34.984,000	135,000	34.433,000	415,000
1930.	60.729,000	241,000	46.718,000	192,000	40.891,000	634,000

[582,000 kínai].

A nagyvárosok lakossága 1930-ban: Batávia 306,000, Szurabája 192,000, Szemarang 158,000, Szurakarta 134,000, Gyokjakarta 103,000 és Bandung 95,0000.

Jáva *gazdaságilag* a világkereskedelemben is neves helyet vívott ki magának. Gondosan kezelt ültetvényei bő termést biztosítanak. A termés fokozására számos tudományos intézet és kísérleti állomás áll a termelők rendelkezésére. A kormány jól tudja, hogy a rájuk fordított költség bőven megtérül.

Legnevezetesebb terménye a rizs, ebből azonban csak nagyon kevés kerül a külkereskedelembé, legnagyobb részét a sziget lakossága maga fogyasztja el. A lapályon termelnek még cukornádat, főleg keleten, aztán koprát (szárított kókuszdió), dohányt, indigót. A hegyvidéken, különösen

keleten sok kávé, teát, ez azonban nem olyan ízletes, mint az indiai és a cejloni, továbbá kevés indigót és dohányt, és a nyugati, nedves vidéken kininhéjfát. Az ópium, a sótermelés, az ehető fecskefészek szedése, az erdőségek tikkatermelése és a zálogházak állami monopólium.

Hollandia okszerű gazdálkodással és intézkedésekkel gazdag virágzó tartományt teremtett magának. Régen az «Oost Indische Compagnie» idejében csak a drága fűszereket keresték, mással nem törődtek. Amikor a sziget állami birtokká válik, a XIX. század elején, bevezetik a kényszer-munkát. Szinte egész nemzedéket feláldoztak, de meghonosították a rizsnél értékesebb termények termesztését, és sikerült a bennszülötteket a munkához hozzászoktatni. Megszűnte után jól átgondolt szociális terv szerint irányítják a sziget gazdasági politikáját.

A már régóta meglevő csatornahálózatot a leggondosabban kiterjesztik és kihasználják. Ezzel a hozamot megháromszorozzák. A mesterséges öntözést nemcsak a lapályon honosítják meg, hanem a hegyoldalon is messze felhágnak vele. Sok helyen még 1200 méter magasságban is gondosan elkészített terraszrendszert találunk. Növelik a többtermelést egészséges birtokpolitikával is. *Mindenképpen a kisbirtok, helyesebben a törpebirtok képződését segítik elő.* Érdekes, hogy minden községnek közös földje van, amelyet évenként kiosztanak a lakosság közt. Minden földélvező adót fizet a föld után. A használható földnek csak 6 százaléka ültetvény, vagyis nagybirtok. De még ebből is a legnagyobb rész állami tulajdon. A cukornádtermelést olyan tökélyre vitték, hogy hektáronként 11 tonna cukrot nyernek. Kuba után a legtöbb cukor Jávában terem. Hasonlóan virágzó a kávétermelés is. Brazília után a legtöbb kávé, 400—950,000 mázsát Jáva hozza a piacra. A hegyvidéken termesztik a kínahéjat is. A kininfogyasztásnak kilenctized részét Jáva fedezi. A kaucsuktermelés meghaladja az évi 50,000 mázsát. Csak ilyen kitűnő gazdasági vezetés mellett lehetséges, hogy száztizenhét év alatt lakossága hétszere-sére szaporodott. 1813-ban 6 millió lakosa volt, 1930-ban pedig 42 millió.

Kormányzását illetően Jáva külön tartomány. Huszonhárom kormányzóságra van felosztva. Mindegyik kormányzóság élén egy-egy bennszülött «regent» kormányzó áll, egy hollandus «resident», helytartó vezetése mellett. Ezek fölött áll a «főkormányzó», s ez a melléje beosztott «tanácsal» irányítja a sziget vezetését. Az egyes minisztériumok élén nem miniszterek, hanem «igazgatók» vannak. *A bennszülöttekkel mindig csak bennszülött érintkezik*, így nem érzik annyira függő viszonyukat.

A kormányzóságok kerületekre oszlanak és ezek ismét községekre. Ez az utóbbi, a «dessza» alapja az egész közigazgatásnak. A kormányzóságok és kerületek előljáróit a főkormányzóság nevében nevezik ki. A községi előljárókat a községek választják.

Két úgynevezett független hercegség maradt meg, ez a szurakartai és gyokjakartai szultánság. Valójában mind a kettő csak névleges árnyékhatalom.

Pénzegység a hollandi forint (100 cent).

III.

Batávia.

Hajnalban, amikor a Nap tündöklő koronája már kiemelkedett a tengerből, két karcsú hegycsúcsot látunk a messze-messze távolban, a *Géde* és *Sálak* vulkánok körvonalait. A hegyek mintegy úsznak a messziségben; az alacsony tengerpart még nem látható. Csak rövid ideig csillognak, hamar elfedi őket a felemelkedő köd.

Elhaladunk egypár korallsziget mellett — olyanok, mint virágcsokrok a nagy óvceánon — és hirtelen hosszú pálmazor jelenik meg előttünk, messze elnyúlik, szinte a végtelenig. Hajónk lassít, felvesszük a pilótát és nemsokára rá kikötünk a *Tandjong-Priok* (ejtsd: Tangyong Priok) tágas kikötőjében. A tengerbe mélyen benyúló építmény 1877 és 1883 közt épült, de azóta is folyton tágítják, kottorják. Bár Batávia széles öblének az előtte sorakozó számos korallsziget csendes vizet biztosít, mégis sekély partja miatt, hogy az óceánjárók kiköthessenek, fel kellett építeni az új kikötőt.

Szingapurtól Batáviáig másfél napot tartott az út. Ha azonban Európából jövünk, s mondjuk Nápolyban szállunk a hajóra, akkor a leggyorsabb hajóval is csak tizenhét nap alatt érhetünk ide. Akinek azonban nagyon sietős az útja és ráadásul elegendő pénze is van, annak a «Koninglijke Luchtvaart Maatschappij» repülőgépjáratát ajánlom. A járat iránya télen Hollandia, Marseille, Róma, Brindizin át — nyáron Lipcse, Budapest, Belgrád, Athéneken át — Kairó, Bagdad, Karacsi, Kalkatta, Rangun, Bankok, Szingapur, Batávia és Bandung. Jelenleg ez Földünk leg-hosszabb repülőgépjárata, majdnem a Föld fele kerülete fölött repül át. Az egész út időtartama $5\frac{1}{2}$ —6 nap.

Budapest—Batávia közt $4\frac{1}{2}$ nap. Az út ára Budapesttől Batáviáig 2000 márka. Az utasok minden éjjel szállodában alusznak.

Közvetlenül a kőpart mellett kötünk ki. Sokan várnak, tele emberekkel az egész moló, hiszen hazai hajó érkezik. A vámvizsgálaton is túlesünk. Régebben alig néztek meg valamit, de most ugyancsak felforgatnak mindent. Sokáig nem is tartózkodunk a kikötőben, ki vonatra, ki meg gépkocsiba száll, hogy Batávia európai negyedébe Weltevreden-be jusson.

Jó ideig a tengerpart mentén haladunk. A vasúttól jobbra széles, síma országút, azon túl hajózható csatorna és köröskörül gazdag rizsmezők. Az út is meg a csatorna is a régi Batáviába vezet; mi azonban nem érintjük, elkanyarodunk előtte, be a szárazföld felé. Kókuszerdőkön, majd ismét rizsföldek közt visz vonatunk. Csodálom a rizsföldek lágy ringását, a hajladozó pálmák karcsú alakját, a banánok üde zöld leveleit, az egész pompás buja növényzetet, a trópusok leírhatatlan színpompáját.

Húsz perc alatt elérjük *Weltevreden*-t. Itt *szádó*-ba, könnyű, kis kétkerekű kocsiba ülök. Ma már alig látni, megölte a gépkocsi. Szállodámba hajtatok, a Hotel des Indes-be. Hatalmas, nagy területen épült szálloda ez, sok különálló pavillonnal. Egy-egy pavillonban csak 4—5 szoba van. Mindegyik előtt széles tornác, mögötte fürdőszoba. Kényelmes ez a pavillon-rendszer márcsak azért is, mert az ember mindjárt szobája előtt szállhat kocsiba. Ez is megváltozott, a Hotel des Indes ma hatalmas, sokemeletes épülettömb. Minden fehérre van meszelve s ragyog a tisztságtól. A nagy, szúnyoghálóval gondosan betakart ágy négyzetalakú, egész családnak elégséges volna. Feltűnő benne a hengeralakú hosszú kemény vánkos, másfelé is láttam hasonlót Jávában. Az ember hozzásimulva alszik. A fürdőszobában kád, vödörrel meregeti ki belőle az ember a vizet, úgy öntözgeti magát.

Az étteremben mindenki mögött mezítlábos maláji áll türelmesen, szótlánul. Ha kiürül poharad, újra tölt, ha végeztél az egyik fogással, újat hoz. A szolgálk parancsnoka

a *mandur*, olyan főpincér-féle. Ételt rengeteget hoznak, az ember felét sem tudja elfogyasztani; de különben is egész nap hordják az enivalót. Itt csakugyan nem lehet éhenhalni.

Kocsiba ülök. Kiérve az útra mindenfelé csak fákat látok, fákat és ismét csak fákat. Térkép szerint a város közepében vagyok, és mégsem látom a várost. A lomb alatt meghúzódó bungalókat csak nehezen fedezi fel az ember. A tamarinduszok, varinginek és kókuszpálmák egészen eltakarják a házakat. A nagy meleg miatt kell a levegőjárás és a fák árnyéka. Csönd, nyugalom, jólét honol itten. A nyaralók mind egyforma terv szerint épülnek. Földszintesek, nincsen se emelet, se pince. A ház előtt széles tornác fut; ez a legkedveltebb tartózkodási hely, ez a legszellősebb. Itt fogadják a vendégeket is. Rendesen a ház mögött is van tornác, ott találjuk a fürdőszobát. A szobák kőlapokkal vannak fedve, ezeken gyékény. Üvegablak nincsen, helyette zsaluk, függönyök és hálók. A konyha, gyakran a fürdőszoba is, meg a cselédség lakása hátul külön épületben van.

A távolságok óriásiak. A régi Batávia közepétől a külvárosig, *Meester Cornelis*-ig a távolság 15 kilométer. Már maga a Hotel des Indes olyan nagy, hogy egész falu elférne helyén.

Különösen a *Koningsplein* óriási. Kényelmesen meg lehetne vívni rajta egy kisebb ütközetet, vagy akár várost lehetne rá építeni. Területe 90 hektár (157·5 k. hold). Csupaszsága még nagyobbá teszi; a fű olyan magasra nő, hogy csakis az utakon lehet járni. Négy oldalán árnyas fásor szegélyezi. Élet csak este van itt, amikor az asszonyok is kikocsiznak.

A tér legnagyobb épülete a főkormányzó nagy, oszlopos palotája. A főkormányzó csak ritkán van itt, nagy ünnepek alkalmával. Különben leginkább Buitenzorgban tartózkodik. A palota építését még *Daendels* marsall, India Napoleonja kezdte meg. Ő építtette a kaszárnyákat is, ő a megalapítója Weltevreden-nek. Másik nevezetessége a múzeum. Görögös ízű épület ez is. A bejáratnál nagy bronz

elefánt, a sziámi király ajándéka. Majd két nagyszerű ágyú, az egyik borneói szultán udvarából szár nazzak. A vestibulum után nyílik a nagy archeológiai terem. Pompás Buddha- (ejtsd: Buda) és Síva- szobrok vannak benne Jáva különböző templomaiból. A hindu-jávai kultúra emlékei. Szép néprajzi gyűjteménye is van. Házmellek, használati tárgyak, fegyverek, *vájang* figurák és *gamelang* hangszerek. Ismét külön teremben értékes *krisz*-gyűjteményt látunk. A krisz a jávaiak nemzeti fegyvere, mindkét oldalán hullámos élű tör, hátul az övbe dugva viselik. Markolatát, hüvelyét gazdagon díszítik arannyal, drágakövekkel. A sok drágaság között is feltűnik valamelyik szultánnak színarany trónusa. Szép számmal szerepelnek a kínzó eszközök is, az ázsiai képzelet sok színes hajtása. De a Kelet-Indiai Társaság sem maradt el nagyon. Látható még az a híres pallós, amellyel, igazi demokrata felfogással, annyi fehéret és színeset fejeztek le.

Újabb időben épült fel a Koningsplein Nyugati-útja mellett a «Koniklijke Paketvaart Maatschappij» (ejtsd: Koniklike Pakfárt Mácshapej) hajóstársaság négyemeletes palotája. Azután meg az «Aneta» távirati ügynökség székháza. Batávia különben is teljesen modern város. Minden házban van telefon, és majdnem mindent rendelésre már készen szállítanak házhoz. Több mint hatezer gépkocsi jár az utcákon és rengeteg kerékpár.

Közel a Koningspleinhez fekszik a *Waterlooplein*. Csak egyhatoda a Koningspleinnek, de így is nagyon nagy. Nemcsak Batáviának, de az indiai holland gyarmatoknak is ez a szíve. Itt emelkedik a *Weltevreden*-palota Csak nagyságával hat. Ezt is Daendels kezdte meg, de csak jóval később fejezték be. Itt gyűlésezik élén a főkormányzóval a «tanács», a «Raad van Indië», itt vannak a legfőbb polgári és katonai hivatalok. A palotával szemben fekszik a szép katolikus katedrális. A tér közepén oszlop áll, tetején oroszlán. Itt, ahol minden békés, csendes, még az oroszlánok is megszélidülnek. Ez is egészen jóindulatú természetnek látszik. Az oszlopot és a mosolygó oroszlánt a waterlói győzelem emlékére állították. Még két szobor van

a téren: *Jan Pieterzoon Coen* szobra, ő alapította 1619-ben Batáviát és egy vasból öntött gúla a harcban elesett *Michiels* tábornok emlékére. A közelben láthatók a kaszárnyák, az arzenál, raktárok és sok középület. Művészi dolgot nagyon keveset találunk, ebben az irányban az egész sziget siralmasan szegény.

Közvetlenül a szállodám előtt megy el a kis gőzvasút. Háromféle kocsi is van rajta, európaiak, bennszülöttek és kínaiak részére. A kínai és a jávai még a vasúton sem keveredik. Szép széles, fákkal szegélyezett úton megyünk. Egyik oldalán a *Tjilivong* egyik csatornája szegélyezi. Vízben mosnak, fürdenek a bennszülöttek. Egy darabig még követnek a fehérre meszelt házak, az előkelő hollandusok villái. A hajladerozó pálmák, zizegő bambusz és virágzó bokrok közül derűsen, barátságosan integetnek felénk. Úgy látom, hogy jól választották meg a város nevét Weltevreden, mert itt csakugyan «wohlzufrieden»-ek lehetnek a hollandusok.

A három kilométer nyílegyenes út végén beérünk a régi Batáviába, most *Benedenstadt* a neve. Ez volt a kereskedelmi központ. De ma még mindig itt van a városháza, a fővámház és a jávai állambank. Óriási az ellentét új és régi Batávia közt. A kőházak szorosán egymás mellett épültek, az utca közepén csatorna, a csatornák fölött magas kőhidak. Egy kis képzelettel azt hihetjük, hogy Amsterdamban vagyunk. Hollandus várost akartak építeni ide a forró égöv alá! Az utcák szinte néptelenek. A régi patriciusok aranyozott márványtermei üresen állanak. *Benedenstadt*-ban csak nappal van élet. Napnyugta előtt sietve távozik innen minden európai. A régi Batávia képe sokáig nem változott, csak a háború után bontottak le egy csomó régi áruházat és építettek helyükbe modern, vasbetonos épületeket.

A város legfontosabb része a *Kalibesar*, ez volt a régi Batávia cityje. Itt voltak a nagy hollandi és angol bankok, a kereskedelmi házak, a hajóstársaságok ügynökségei. Ma már mind Weltevredenben és még távolabb Meester Cornelisben van. A csatorna mentén óriási területen fekszenek

Hotel des Indes, Batávia.

Csatorna Batáviában.

Régi városrészlet Batáviában.

A Tjidani partján.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Tórészlet, a vizen Victoria régiák.

a «Handelmaatschappij» raktárai; valamikor még az Indiai Társaság építette. A téren van a *Stadhuis* régi palotája is. Épülete festői, boltívei alatt járva úgy érezzük, mintha századokat repültünk volna vissza. A térre nyílik még az igazságügyi palota. Közelében van a posta és a Jáva Bank új épülete.

A tér túlsó oldalán van a gyümölcs piac. Egpár keskeny utcán és csatornán áthaladva kiérünk a dokkok elé. Rengeteg vízmedence és rakodópart tárul itt elénk. Közelében megvan még a régi erődnek maradványa, a *Kleine Boom*. Egyetlen kapuja maradt meg. Mellette unottan ásit egy régi portugáli ágyú. Erre az ágyúra még mai nap is tisztelettel tekintenek a bennszülöttek. Érdekes még a Jacatrai-út mentén a templom közelében egy hazaáruló emléktáblája. Felirata a következő:

«Pieter Erberfeld hazaárulónak útálatos nevét megörökítendő tilos valaha is ideépíteni vagy beültetni ezt a helyet. Batávia, 1722. április 14.»

Erberfeld a gyarmati hadseregben szolgált, de mert összeférhetetlen, izgága ember volt, mindenkivel összetűzött, annyira, hogy a hadseregből is elbocsátották. Bosszút esküdött. Fanatikus mohamedánokkal és jávaiakkal összeesküvést szőtt, hogy Batávia minden keresztényét legyilkolják. Három nappal a kitűzött idő előtt azonban egy jávai leány, aki hollandus tisztet szeretett, elérte mindent. Az árulót a legkegyetlenebb módon végezték ki. Először tüzes harapófogókkal tépték ki húsát, majd levágták karjait és végül lefejezték. Felnégyelték és a város különböző pontjain felaggatták. Házát tövig lerombolták. Újabb kutatások szerint az Elberfeld ügyben a kormányzó piszkos szerepet játszott és a romantikus beállítást téves.

Batávia közelében vetették meg a hollandiak először lábukat, innen indultak el hatalmas gyarmatbirodalmuk megteremtésére. *Pieter Both* főkormányzó 1616-ban a mai Batávia közelében, *Jakarta* tartomány területén kereskedelmi telepet létesített. Utóda *Jan Pieterzoon Coen* (ejtsd: Ján Piterszon Kún) ezt a telepet tette meg Amboiza helyett a gyarmatok székhelyévé. 1619-ben erős fallal vette körül

az egészszet. A birodalom megalapozása azonban csak nehéz harcok árán sikerült; a környező bennszülött fejedelmek hatalmát előbb meg kellett törni. Az angolok ugyanis féltékeny szemmel nézték a hollandusok hatalmának növekedését, azért szövetségre léptek a *bantami* és *jakatrai* fejedelmekkel. Együttesen kísérelték meg a hollandusokat elűzni. De a szerencse Coennak kedvezett. Egy év leforgása alatt sikerült a jakatrai herceget legyőznie és birodalmát elfoglalnia. Most már felépült Batávia, erős erőd övezte. Éppen jókor, mert Közép- és Kelet-Jáva ura, *Mataram* szultánja is ellenük támadt. Az erőd azonban olyan szerencsésen volt megépítve, hogy minden támadásnak sikeresen ellenállott.

A város gyors virágzásnak indult. 1699-ben azonban egy hatalmas földrengés a város mellett a tengerbe szakadó *Tjilivong* folyócska torkolatát elzárta és az egész vidéket mocsarassá tette. A hollandusok megkíséreltek mindent, hogy a kikötőt, a rakodópartot ismét helyreállítsák; a mocsarakat lecsapolták, a folyó vizét csatornákon vezették le. De hiába minden fáradság, erősebb ellenségük akadt, mint minden nyíl és dárda — az alattomos, kíméletet nem ismerő malária és vérhas. Az emberek halomszámra pusztulnak. 1733—38 közt évenként kétezer európai halt meg. A sok csatorna, a poshadó víz ideális melegágya a moszkító larváinak. Elősegítik még a bajt a szűk utcák és a Nap melege ellen növesztett, sűrűlombú fák, mert elzárják a levegőt. Legtöbbet még az segített, hogy a mocsaras tengerpartot művelés alá fogták. A kegyetlen járvány az egész XVIII. században szedi áldozatait, úgyhogy Batáviának «európaiak temetője» lett a neve. Végül 1809-ben Daendels idejében otthagyják a várost és 6 kilométerrel beljebb új várost emelnek, Weltevredent.

A régi Batávia mellett fekszik a kínaiak telepe, *kampongja*. Hamisítatlan kínai környezetbe kerülünk itt. A nyergestetejű házak, a felfelé kunkorodó ereszvégek, az üzletek előtt lelógó kínai írásos táblák, a sárkányok, a szinte meztelen, csak kis nadrágot viselő kulik, mind Kínára emlékeztetnek. A műhelyekben tikfa bútorokat faragnak, réz-

üstöket kalapálnak. A kereskedők hangos szóval kínálják áruikat. Mindenfelé mozgás, lárma, kiabálás. A mandzsú császárok idejében erre is általános volt a copf viselete, de lassan egészen kiveszett. Érdekes, hogy sem a copfot, sem az «arany lilomot», az elnyomorított női lábat nem Kínában láttam először. Az első copfot Szingapurban, az első lilomot Rangumban láttam.

A bennszülöttek is kampongokban laknak Batávia és Weltevreden körül, apró kis bambuszházikókban hatalmas tamarindusz és fügefák árnyékában. Batáviában sokféle néptípust látunk. Legtöbb a tengerparton lakó maláji megszundai a Batávia mögötti országrészből. Vannak még bandukok Nyugat-Jávából és javánok Közép-Jávából.

Batávia, a hollandusok büszke «Koningin van Oosten»-je, amiből én ugyan nem sokat láttam, nemcsak Jáva, de az összes keletindiai holland gyarmatok fővárosa. Kereskedelmi forgalma igen nagy, egész Nyugat- és Közép-Jáva terményeit itt hajózzák be. Kiviteli cikkek: kávé, tea, cukor, dohány, cink, damárlakk, rizs, rotang (kúszópálmák szára), kopra, arak, bivalybőrök és szarvak, kininhéj, kámfor, kvasszia, szantalfa, tamarindusz, stb. Behozatali cikkek: európai gyári termékek, fényűzési cikkek, vas, bor, vaj, konzervek.

Lakóinak száma 1905-ben 138,000 volt. Ezek közt mintegy 8000 európai és félvér és 28,000 kínai. 1930-ban már 306,000-re nőtt a lakosság száma.

IV.

Buitenzorg.

Másnap reggel indulunk *Buitenzorg*-ba (ejtsd : Bötjenszorg), — indulunk, mert most már ketten vagyunk. Még Szingapurban megismerkedtem egy német egyetemi tanárral, ő az útitársam. A Norddeutscher Lloyd irodájában vagyok bucking-olni, vagyis előjegyeztetni magamat a további útra. Elég egyszerű dolog, meg kell tudakolnom, hogy március vége felé mikor indul a Lloyd hajója Kína felé. Arra előjegyeztetem magamat és a jávai utamat ennek keretén belül kell megtennem.

A tisztviselővel azonban nem tudok beszélni, mert egy szökecszakállas, magastermetű úr éppen előadást tart neki. Szerencsétlenségemre alig egy perccel érkezett előttem. Szépen elibe járul a hivatalnoknak, meghajlik, bemutatkozik, hogy ő N. N. nyilvános rendes tanár X-ből. Ez bizonyára nagyon fontos a hajójegy megváltásakor. Hogy ő Ázsia körüli utat szándékozik tenni, bár mégsem egész Ázsia körül, mert Japánból nem Szibérián keresztül akar hazatérni, hanem Amerikán át: tehát tulajdonképpen világkörüli utat tervez. S a Norddeutscher Lloyd hajójával akarná útját folytatni.

Itt sikerül az alkalmazottnak közbeszólni, hogy kérem egyszerű, holnap érkezik ez és ez a hajó, üres kabin is van, mert egy úr lemondott a továbbutazásról.

Igen, igen, ez nagyon jó, nagyon szép, csak hogy ő előbb még egy oldaltúrát szeretne tenni Jávára, stb., stb. és nincsen se vége, se hossza előadásának. Lehet, hogy mindez nagyszerűen festett volna odahaza a katedrán hallgatói előtt, de itt . . . Talán még most is magyarázna, ha bele nem avat-

kozom. Így sikerült nagynehezen az ő dolgát elintézni és utána a magamét is.

Nohát ezzel a kedves emberrel hozott össze jó vagy rossz sorsom. Ő is azon az úton megy, mint én, sok dolog gazdaságosabb, ha együtt megyünk. Meglátom, kibírjuk-e egymást. Nagyon forgolódik, kellemeteskedik és csakugyan meg is rendeli a szobákat táviratilag. Erre vonatkozóan ügyes kódex van használatban, néhánybetűs szóval mindent meg lehet táviratozni. Megérkezéskor a szállodában minden utas füzetkét kap, ebben nemcsak a kódex van meg, de sok hasznos utasítást is talál.

Elhagyjuk Meester Cornelis elővárosát. Ez is tele van tágas bungalókkal, látni, hogy a település mindinkább befelé igyekszik. A nádfonatos székben kényelmesen elhelyezkedve gyönyörködöm a végnélküli mozgó panorámában. Ismét a régi ismerős kedves képeket látom viszont, a sudár pálmákat, a zizegő bambuszt, a zöldelő *szává*-kat, a jávaiak rizsmezejét, itt-ott tamarinduszfákat, árnyékában idillikus szalmafedeles kunyhókat. A buja, gazdag növényzet, a zöldelő pompás takaró Cejlont juttatja eszembe. Itt is hegyek törnek az ég felé, ott is hegyek határolják a tájat. Cejlont az össze-visszatépett hegytömegek gigászi szikláit, az alárohanó, tajtékozó vízárak teszik feledhetetlenné; itt meg a tiszta tavak síma tükre, a távolban kéklő vulkánok égbeszökellő csúcsai kápráztatják el az embert.

Ez az 56 kilométer volt az első vasúti vonal, amelyet a szigeten megépítettek. Rövid másfélóra alatt megfutjuk az utat. Mai nap már 50 perc alatt röpit oda a villamos vasút, úgyhogy Buitenzorg szinte külvárosa, helyesebben nyaralótelepe Batáviának.

Jávában sokáig nem volt vasút. Félték bevezetni ezt a szabad mozgást biztosító eszközt. Ahol a bennszülötteknek tilos volt egyik faluból a másikba menni, ott a vasút veszélyesnek látszott. De a szállítás drágasága mégis csak rávitte a kormányt. Különben is már feltétlenül szükség volt rá, mert előfordult, hogy az egyik tartományban óriási termésfelesleg volt, mialatt a másikban éhínség. A sziget két végét összekötő vasút csak 1894-ben készült el. Hossza

820 kilométer. A Batávia—Szurabája-expressz 12 óra alatt futja meg az utat. A sziget vasútainak hossza most már meghaladja a 6000 kilométert. A vasútak legnagyobb része az államé. Keskenyvágányú (1067 mm), így alépítménye is kevesebbe kerül és kisebb sugarú körön tud fordulni. Minden kocsinak önkapcsolója van. A személykocsikon oldalrugózást is alkalmaztak, hogy a kanyargós úton síma járásuk legyen.

A jávai vasútak csak nappal járnak. Hogy miért, nem tudtam kisütni. Egyesek szerint a bennszülöttek még ma is félnek a vadállatoktól és azért nem szeretnek éjjel kimenni. Mások szerint annyira megbízhatatlanok, hogy a nagyobb figyelmet követelő éjjeli szolgálatot nem lehet rájuk bízni. Én inkább azt hiszem, hogy mivel Keleten az életküzdelem nincsen úgy perchez kötve, az embereknek, kiváltképpen az európaiaknak kényelemre van szükségük, nem érdemes az éjjeli járatokat fenntartani.

A Bellevue-szállodában szállunk meg. Professzorom távirata értelmében a *Sálak* felé néző verandás szobát kaptuk. Igaz ugyan, hogy ez a külön élvezet napi 2 forint többletet jelentett, de megérte. A világ összes Bellevue Hoteljei közül — pedig lehet jónéhány száz, ha nem ezer — ez érdemi meg legjobban ezt a nevet. Tornácáról gyönyörű, feledhetetlen táj nyílik meg szemünk előtt. Mintha maga a földi Paradicsom éledne újra. Alattunk puha, zöld bársony takaró fekszik, csak a lassan ingó kókuszpalmák koronás feje eleveníti meg. Előttünk kanyarog a *Tjidani*. Zúgó hajjai fölött könnyű bambuszhidak fonódnak, partja mentén kis bambuszházak állanak. A patak is, a palmaerdő is messzemesse fut el egészen a kéklő Sálakig. Ennek a csodaszép tájnak méltó háttere csakis ez a fenséges vulkán lehet. 2253 méter magas, csipkézett csúcsa olyan, mint büszke királyi korona a smaragd tenger fölött.

Ez a pompás kép folyton változik. a napnak minden órájában más és más. Csodálatos, egészen meseszerű éjjel, a sápadt Hold zöldeszüstös fényében. Ilyenkor a Sálak mint megdöbbenő sötét árnyék rajzolódik oda a csillagokkal kirakott sötétkék égboltozatra. De talán mégis legszebb, ha

zivatar közeledik. Misztikus ködbe burkolódik az egész tájék, nehéz, sötét fellegek úsznak az égen, csak az egymást követő villámok fellobbanó fénye világítja meg az előttünk pihenő álomországot. Olyan szépek, olyan felemelőek ezek a jávai éjszakák, hogy csakis a költők nyelvén volna szabad róluk beszélni.

Buitenzorg, németül «Ohnesorge» nevét Voltaire Sans-souci-jától kapta. A *Preanger*-hegyvidék kezdeténél fekszik 263 méter magasan. Bár hőmérséklete alig 2—3°-kal hűvösebb, mint Batáviáé, mégis kellemes. Története egészen a hindu időkig nyúlik vissza, néhány érdekes lelet a közelben igazolja is ezt. 1746 óta Hollandus India főkor-mányzójának állandó székhelye. Ezt a palotát is Daendels, a nagy alkotó kezdte meg, de csak 1819-ben készült el. A későbbi földrengések súlyosan megrongálták, úgyhogy újonnan kellett felépíteni az egészet. Buitenzorg idővel, főleg a legutóbbi időben, amióta villamosvasúti összeköttetése van a fővárossal, gyönyörű villavárossá nőtte ki magát, tele klubházakkal, sporttelepekkel, versenypályákkal. 1930-ban már 65,000 lakosa volt.

A városnak legfőbb nevezetessége azonban mégis csak világszerte ismert botanikus kertje .

Szerencsés gondolat volt ide helyezni a fűvészkertet, közel a fővároshoz, gyönyörű vidéken, nagyszerű, a növényzet fejlődéséhez és gyarapodásához legmegfelelőbb klímával. Buitenzorg, bár nincsen közvetlenül az egyenlítői zóna alatt, az északi és déli szélesség 3°-a között, — az Egyenlítő-től 6¹/₂-ra délre fekszik — mégis évi közepes hőmérséklete olyan egyenletes, mintha az Ekvátoron feküdnek. Évi átlaga 25°, s ettől alig mutat eltérést. Legnagyobb a meleg szeptemberben, 25·5°, legalacsonyabb pedig februárban, 24·5°. Mennyire különbözik ettől a mi éghajlatunk, hisz nálunk a közepes évi ingadozás 20—25°-ot is elér.

Nedvessége is elégséges, és ami igen fontos, az egész évben egyenletes. Itt a száraz június—október közti időszakban is esik az eső. Évi esőmennyisége 4500 milliméter. Ez hatalmas mennyiség, ha elgondoljuk, hogy a Magyar Alföldön alig 600 milliméter az évi csapadék, sőt még

az örökös esőjéről híres Salzburgban is csak 1160. Ezt a kedvező csapadékelosztást és annak szinte órányi pontosságát szerencsés helyzetének köszönheti. Buitenzorghoz a hegyek is, de a tenger is közel van. Mindennap pontosan megjelenik délelőtt a tengeri szél, s délután már olyan heves a tengeri levegő beáramlása, hogy zivataros esőt okoz. Minden délután majdnem perenyi pontossággal indul meg a zápor.

Ezek után látogassuk meg a növénykertet.

A kertet 1817-ben alapították, rövidebb azután, hogy Jáva az angol uralom után ismét a hollandusok kezébe került. Az alapító munkálatokat *G. L. Reinwardt*, az amsterdami egyetem botanikus tanára végezte. Sikerült mintegy kilencszáz növényt a fűvészkertben meghonosítania. Utóda *C. L. Blume*, majd 1831-ben *J. E. Teysman*. Teysman a legtöbb növényt átültette, hogy lehetőleg természetes környezetükbe kerüljenek. *C. C. Scheffer* keresztülvitte, hogy Jáva különböző növényfajainak megfelelő magasságú kerteket létesítsenek. Halála után 1880-ban a legnagyobb botanikusok egyike, *Melchior Treub* követte. Vezetése alatt rendkívüli módon fejlődött a neves intézmény. Ma a buitenzorgi növénykert múzeumaival, laboratóriumával, több mint húsz ezer kötetet számláló könyvtárával, kísérleti állomásaival, a paradíziyai (Cejlon) botanikus kerttel együtt Földünk legtökéletesebben felszerelt tudományos intézetei közé tartozik.

A buitenzorgi fűvészkert 58 hektár (101 kat. hold) nagy. Hozzá tartozik a közelben fekvő *Tjikömön* kísérleti állomás is. Itt 72 hektár (126 kat. hold) területen kultúr-növények termesztésével foglalkoznak. A magas hegyvidék növényeit *Tjibodasz* 31 hektár (58 kat. hold) nagyságú fűvészkertjében gyűjtötték össze. A kertek összes területe így 161 hektár, vagyis 285 kat. hold. Ehhez a tekintélyes nagyságú területhez még hozzá kell számítanunk *Tjibodasz* felett a *Pangeráno* vulkán oldalában elterülő 313 hektár (547 kat. hold) szűz erdőt. Az utóbbiról később lesz még alkalmunk beszélni, most térjünk vissza a buitenzorgi kerthez.

A kertbe a kínai piac közelében lépünk be, nagy kő-

kapun keresztül. Az igazgatói épületeket elhagyva pompás *canaria*-fasorba érünk. Az óriási fák alatt úgy érezzük, mintha hatalmas katedrális hajójában járnánk. Minden fáról más trópusi kúszónövény csüng alá, mintha megannyi kígyó tekerődzne rája. Az ágakon ritka orchideák. A kert nagyszerűsége már itt megfog bennünket. Pompás fasorok, üde tisztások, hatalmas facsoportok váltják fel egymást. Egyik-másik helyen, amikor az őstermészet csodás nagyságát látjuk, szinte vallásos félelem fogja el az embert. Minden fordulónál más kép, más pompa.

Ha utunkat az említett fasoron végig folytatjuk, gyönyörű tóhoz érünk. A tavat buja sűrűségben a legkülönbözőbb pálmák veszik körül. A kókuszpálma (*Cocos nucifera*) mellett leggyakoribb az előkelő, finomrajzú, magasba szökkelő arékapálma (*Areca catechu*). Húsz méter magasra is megnő és mindig nyílegyenes, nem mint az ide-oda hajladozó kókuszpálma. Azért mondja a jávai közmondás: «Aki egyenes kókuszra, görbe arékára és fehér hollóra talál, az sohasem hal meg». Az aréka nagy diófürtöket terem, olyan nagyokat, mint a szerecsendió, ezek is, mint a kókusz, háncsos és fonalas burokban vannak. Gyümölcse finom szeletekre vágva közkedvelt fűszer, különösen a bételhez, itt *sziri* a neve, használják. Számtalan idegenből hozott pálmát is látunk. Az egyenes sudarú királypálmák (*Oreodoxa regia*) pompás fasorban díszlenek. Hasonlóan a legyezőslevelű pálmák (*Livistona Chinensis*) Dél-Kínából. Külön áll a *Ravenalia Madascariensis*, az utazók fája. Leveleit egy síkban terjeszti ki, olyan, mint a páva pompás tollglóriája. Fenségesen, mint az özönvíz előtti óriás, emelkedik minden más fa fölé a hatalmas talipotpálma (*Corypha umbraculifera*). Törzse is, levelei is óriásiak. Nem szabad megfeledkeznünk a kúszópálmák sokféle fajáról, a *rotan*-okról sem. Van, amelyik 52 méter hosszúságot is elér és számtalan fán kúszik végig.

Közel a vízhez nő legszebben a bambusz (*Bambusa arundinata*). Örökké mozgó leveleivel, a gyöngye szellőben is síró, vastag száraival félelmet és megdöbbenést keltenek. Olyanok ezek a fűfélék, mint az őskorból ittmaradt memen-

tók. Kedvező feltételek mellett hihetetlenül gyorsan nőnek. Volt rá eset, hogy hajtása 24 óra alatt 57 centimétert nőtt, egy óra alatt tehát 2·3 centimétert, percenként pedig 4 millimétert. Növekedése tehát szinte szemmel látható.

Mint gyönyörű színpadi díszlet tárul fel előttünk a csendes tó. Partjáról rózsaszín és lilavirágú bokrok ágai hajlanak be, vize tele van nyíló lótuuszokkal, fehérekkel és rózsaszínűekkel. Beljebb pedig, ahol vize mélyebb, pompás *Victoria regiák* fedik. Fenséges, valóban királyi ez az élő-növény. Óriási, kerek levelei 3—4 éves gyermeket is elbírnak, símán úsznak a víz tükkrén; nyíló virága pedig a legszebb dísz a tónak. Szépségét azonban nem pazarolja, nem fecsérli, virágai csak három napig nyílnak, akkor is csak estefelé. Első nap hófehérek, második nap rózsaszínűek, és végül a harmadikon bíborvörösek. A *Victoria regiában* mi is könnyen gyönyörködhetünk. Július—augusztus havában csak ki kell fáradnunk a budapesti fűvészkertbe, ott teljes virágzásában láthatjuk.

Már itt meg kell említenem a sziget útjai, terei mentén nagyon elterjedt *varingin-* vagy *banyán-*fákat. Ez a széles, terebélyes fa az indiai *Ficus Indica* és *Ficus religiosa* válfaja. A *Ficus Benjamina* tipikus maláji fa, az őserdőkben mindenütt előfordul. Közismert értékes fa még a 20—25 méter magasra megnövő, világostörzsű tikfa (*Tectona grandis*). Kitűnő bútör- és épületfát ad. Távobabb látjuk a trópusi túlevelűeket, *araucariá-*kat és különböző damárfákat. Legfeltűnőbb azonban a *Casuarina Junhuhnina*. Ez a fa nem tartozik ugyan a fenyőfélék közé, mégis rendkívül hasonlít a fenyőkhöz. Óriási fává fejlődik a *Liquidambar Altingiana*, a damárlakkfa. Törzse két méter átmérőt is elér. Érdekes, hogy augusztus—szeptember közötti száraz évszakban a legtöbb lomblevelű elveszíti leveleit.

A tó mögött emelkedik a főkormányzó palotája. A kert legszebb helyén fekszik, valóban tündéri környezetben. Az egyemeletes palota ampir stílusban épült, homlokzatán karcsú jóni oszlopokkal. A palota mögött is hatalmas kert, benne apró pettyes szarvasok és antilópok legelésznek. Ez

a gyarmatok főkormányzójának állandó tartózkodó helye. Batáviába csak az ünnepségek alkalmával megy le, a nagy meleg elől pedig *Szindanglájá*-ba költözik.

Az óriási fák, amelyek mellett legnagyobb fáink is eltörpülnek, a tavak ragyogó kék tükre, a nyíló virágok, a trópusok páratlan szépsége kitörölhetetlen benyomást tesz az emberre. Egyről azonban nem szabad megfeledkeznünk: az *orchidea*-kert pompás virágairól. Az orchideáknak változatos alakú, csodaszép színeződésű virágai vannak, mintha csak viaszból készültek volna, illatuk is nagyszerű, csak egy hibájuk van, hogy ritkán virágoznak. Itt azonban olyan nagy számmal és olyan sokféle fajta van, hogy mindig szebbnél-szebben gyönyörködhetünk. Különösen egyik pompás példányuk, a barnapettyes tigris-orchidea (*Grammataphillum speciosum*) kötötte le figyelmemet, egyszerre nyílik minden virága és számuk eléri a háromezretet is.

A múzeumot is végignéztem. A sok érdekes dolog közül csak egyet akarok megemlíteni: egy *Bos frontalis* csodás nagy szarvát. A kifelé hajló két szarv vége közti távolság meghaladja a három métert. Szinte elképzelhetetlen, hogyan tudott az állat ezzel a hatalmas teherrel a szabadban mozogni . . .

Természetes, hogy az előírásos napi zivatar engemet sem kímélt meg. Ebéd után úgy három óra körül indultunk el, hogy a kertet megtekintsük. Professzorom egészen megbotránkozva kifogásolja, hogy miért nem hozok ernyőt, amikor mindjárt meg kell érkeznie a zivatarnak. Erre én is úgy válaszolhattam volna, mint a kántor a császár kérdésére, hogy miért nem harangoztak jöttékor — hogy annak száz oka is van: először is nincsen esernyőm. Jávában különben is megszoktam az esőt, itt többet áztam, mint a többi országban együttvéve. Ő bizony jól fel volt fegyverkezve hatalmas esernyővel.

Úgy félöt felé, amikor a kertnek egy részét már megtekintettük, csakugyan megeredt az eső. Alig negyedóra alatt egészen beborult az ég, és máris ömlött, szakadt az eső. Az ilyen eső ellen ugyan nem sokat ért volna az ernyő, még a professzoré sem. Szerencsére még utolsó percben tágas

filegória alá menekültünk. Itt aztán beteljesedett, aminek be kellett teljesednie. Összetalálkoztam azzal a kis német lánykával, akiről már Rangun óta tudom, hogy barna, de kék szeme van, hogy szépen zongorázik, hogy milyen kedves. Mennyit regélt róla a belga házaspár. Cseppet sem lepődik meg, amikor megkérdem, hogyan utazott a «Ramphison» és hogy kit szeret legjobban a klasszikusok közül? Ő is érdeklődik, hogy sikerült-e képem, amit Rangumban a nagy pagodáról festettem — pedig sohase láttuk egymást. Az ember nem is képzei, hogy itt, a sok idegen között, milyen ellenőrzés alatt áll. Lassacskán nagy családdá olvad össze a hajó egész népe, és aztán minden lépését ismerik már az embernek. A hajón nincsen titok. De mivel most, sajna, már nem járok hajón, így bizony a német lánykáról sem tudok semmi többet, bizonyára mégis csak férjhezment ahhoz a hollandushoz, aki olyan állhatatosan kitartott mellette.

Még ebéd közben hallottam, hogy a faluban bábszínház van. Vacsora után nekiindulok, hogy megnézzem. Csak nehezen tudom a boynak megmagyarázni, hogy mit akarok. Végre megért s előint egy kétkerekű póni-fogatot. Beülünk. Gyöngén világított utcákon haladunk. Valószínűen úgy gondolkodnak, eléggé ragyogó a nagy magas ég milliő tündöklő csillaga, világítson az. Akinek pedig ez sem volna elég, vigyen lámpát magával. Visznek is. A legtöbb ember lámpával jár és önmagának világítja az utat. Még az édesség-árus is mérlegének egyik serpenyőjébe lámpát helyez. A hepe-hupás úton a lámpa ide-oda imbolyog, de nem esik le. Eddig nem is tudtam, hogy Jávában az árusítóengedélyhez a zsonglőri tudomány is szükséges. Végre mind több az árus, mind nagyobb a világosság s mi megérkeztünk Thalia hajléka elé, ez esetben nagy, nyitott csűrhez.

Belépek . . . Maga a gazda fogad s nagy hajlongások között terített asztalhoz vezet. Tea, kávé, gyümölcs és édesség volt rajta. Csak most kezdek tájékozódni a nagy tömegben, nemcsak a színház volt tele, de még az utca is. Első benyomásom az volt, hogy egészen jól mehet az üzlet, hiszen nincsen talpalatnyi üres hely. Utána azonnal a zené-

szeket fedeztem fel. Ez nem is volt olyan nehéz, mert síp-pal, réztányérral, dobokkal eléggé magukra terelték a figyelmet. Az emelvényen megtalálom a *dalang*-ot is, aki énekszóval kíséri az előadást, illetve a szereplők helyett beszél. Ő játszik a bábokkal is. Nagyon ügyes, valóságos művészet-tel mozgatja őket. A bábok nagyon szépek, ruházatuk is gazdag. Csak felső testük van kifaragva és színezve, alsó testüket *szarong*, derekuk köré csavart kendő fedi. A báb-játékos a bábokat egyik kezével a szarong alatt tartja, míg a másik kezével a két vékony pálcika segítségével a karokat mozgatja.

Rövid otllétem alatt legalább is tíz-tizenöt bábót szerepeltetett, de még egész csomó volt a nyitott színpad köré állítva. Amint a játék meséjét ki tudom venni: egy fiatal herceg fényes, ragyogó ruhában, arany sisakkal, találkozik az erdőben egy öreg boszorkánnyal. Hogy mi járatban van, nem tudom, lehet, hogy kedvesét keresi. Elég az hozzá, hogy a gonosz boszorkány csúful bánik vele, de jön a nemez-is, vérszomjas tigris képében. A gonosz boszorkány pedig, a fiatalság nagy öröme, ijedtében hamar felmászik egy fára. Ad vocem tigris, hát bizony restellem bevallani, ez a kartonból kivágott tigris volt az egyetlen, amit Jáván láttam. Aki tigrist akar látni, annak mai nap már a báb-színházba kell mennie.

Nem néztem végig a játékot, ez nem is lett volna illő hozzám, európaihoz. Éppen csak addig maradtam, hogy elmondhassam, hogy örömmel jöttem, s aztán szépen elvonultam. Amikor elmentem is, folyton jöttek még; ráérnek, a játék reggelig tart.

V.

Népe és története.

Batáviában sokféle népet láttunk sűrögni-forogni, nemcsak Jáva, de még a szomszéd Szumátra, Celebesz, Borneó lakói is megfordulnak itt. A turbános arab, a bőkabátos kínai mellett legjellegzetesebb a jávaiak viselete. Férfi és nő egyaránt hosszú, majd bokáig érő kendőt csavar csípője körül, a *szarong*-ot. A szarong sokszínű, szép batik-munka. E fölött kis kabátkát viselnek. A nőké rövidujjú és leginkább fehér, a férfiak szeretik a kéket. A kabát már európai hatás, mert régebben, de még most is ünnepélyes alkalommal, a férfiak fedetlen felsőtesttel jelennek meg, a nők meg kendőt csavarnak derekuk körül. A vidéki lakosság nagykarimájú, gomba vagy csúcsban végződő szalmakalpot visel, ez véd az eső és a Nap ellen egyaránt. A kalapok a szivárvány minden színét mutatják. A kalap alatt is elmaradhatatlan azonban a kis fejkendő. Ez éppen úgy hozzátartozik az igazi férfi öltözetéhez, mint hátul az övébe helyezett *krisz*. A városi lakosság, kiváltképpen a nők, kerek, áttetsző olajpapirosból készült napernyőt, *pájong*-ot viselnek. A napernyőnek különben is fontos szerepe van a bennszülöttek közt. A napernyő nagysága, színe mutatja a rangot. Legnagyobb kitüntetés az arany pájong, ilyen csak a szultánokat és a helytartókat illeti meg. A szegény kulinak sokszor egyetlen kis nadrágka és a nagy szalmakalap minden ruhája.

Eleven, színes a jávaiak öltözködése. Ruházatuk hasonlít is nagyjában a többi keleti nép viseletéhez, csak a krisz és batikolt kelme az, ami csak Jáván található. A krisz a férfiak büszkesége, a batikolás a nőké. A jávai nem erős nép, de hajlékony, sokszor alattomos. Ennek a jellemnek

felel meg legjobban a váratlanul, esetleg hátulról orozva gyilkoló krisz. Használatához nem kell erő, csak biztos kéz, ők pedig halálos biztossággal kezelik. Ami a magyarnak a kard, az a jávainak a krisz: mind a kettő nemzeti fegyver, mind a kettőt szeretik, becsülik, elhalmozzák drágakövekkel, arannyal, ezüsttel, de míg a kardot nyiltan viselik, addig a krisz hátul, az övbe szúrva, rejtve van. A kard szembevillan, a krisz hátulról, orozva öl. A krisz pengéje legtöbbször lángalakú.

A *batikolás* ősrégi jávai háziipar, mindenütt ismerik a szigeten. A vásznat egyes helyeken, a mintának megfelelően viaszkkal bevonják. Ehhez a művelethez kis fémkannákat használnak, ezzel öntik ki a folyékony viaszt. Megrajzolás után az egész kelmét festékbe mártják. Természetes, hogy a festék a viaszokolt helyeken nem fogja meg a vásznat, és amikor a viaszot leoldják, eredeti színe megmarad. Ezt az eljárást többször ismételik, amíg azok a szép-rajzú, finoman színezett minták elő nem állanak. Ebből a rövid leírásból is láthatjuk, hogy a batikolás nem egyszerű munka, fáradságos és sok időt vesz igénybe. Ennek megfelelően a valódi batiknak magas ára van. Ma már ezt is hamisítják gyári munkával.

Ami legelőször feltűnik az embernek Jáva szigetén, az, hogy az egész Keleten használt rikszak hiányoznak. Helyette könnyű, kis, egy lovacska vontatta kétkerekű kocsik járnak, a *szádó*-k. A kocsin csak a kocsis és a vendég fér el, azok is háttal ülnek egymásnak. A forró Nap ellen könnyű tető véd. Hogy miért hiányzik a közkedvelt riksa, nem tudom. Talán a gyöngé jávaiak nem bírnak el ilyen testi megerőltetést, vagy túlságosan kényelmesek, vagy pedig nincsenek rászorulva erre a kereseti forrásra.

Kisebb terheket itt is, mint Börmában és Hátsó-Indiában, hajlékony bambuszrudakon visznek. Ez viszont Indiában és Cejlonban nem szokásos. A laposra faragott bambusz- vagy egyéb fából készített rúd a legtöbbször gyöngé ívben hajlik felfelé és csak a súly alatt egyenesedik ki. A rúdnak ez az ívelése a rugózást helyettesíti. Azért tudnak apró, de gyors lépéseikkel olyan tekintélyes súlyt elvinni. Biztos

járásukat eleget csodáltam, amikor a Géde-vulkánra felmentünk. Ilyen hajlékony rudakon viszi a kereskedő áruit, de ugyancsak így szállítják a mozgó lacikonyhákat is.

A nagyobb terheket, amiket már többen sem bírnanak el, bivalyszekéren szállítják. Hatalmas kétkerekű, talán még Noé idejéből származó alkotmányok ezek. A Nap és eső ellen szalmafedél véd. Ez a fedél éppen annyi színű, mint a szalmakalapok. A jávaiaknak a bivaly a legkedveltebb és valóban nélkülözhetetlen háziállatjuk. Ezzel szántanak, ez igavonójuk, ennek tejét isszák. Már szinte családtagszámba megy s olyan ragaszkodó, mint a kutya, csak így érthetjük meg, hogy pöttömnyi gyerekek néha egész csordát elterelnek. Esténkint gyakran látni őket, amint az egyik bivaly nyakán ülve hazaterelik a csordát. Mesélik, hogy egy alkalommal egy ilyen kis hajcsár valamiképp hátramaradt és egy tigris rontott neki. A bivalyok még idejekorán észrevették és összetiporták a támadót. A bivalyt *karbau*-nak hívják, nagyobb, erősebb, mint a mienk.

A jávaiak testalkata szabályos, de alacsony. Hajlékonyak, gyorsak, de nem erősek. Bőrszínük a sárgástól a sötétbarnaig változik. Rövidfejúek. Gyakran látni mongolos vágású szemeket is. Széles arc, eléggé nagy száj és lapos orr jellemzi őket, de különben is az egész arc bizonyos fokig lapított. Az isteni nők, akikről az utazók annyit rajonganak, ritkán, csak egészen fiatal korukban szépek, hamar öregszenek. Legszebb díszük síma, nagy fekete hajuk és forró, fekete szemük.

Visszataszító azonban sötétvörös, majdnem fekete foguk: a bételrágás átka. Ezért nem volna szabad sohasem nevetni még a legszebb bennszülött leánynak sem. Újabb időben a férfiak kezdenek áttérni a cigarettázásra, csak a konzervatívebb nők maradnak meg álhatatosan a bétel mellett. A bételt Jávában *sziri*-nek hívják, ifjú és öreg, úr és szolga egyformán rájja. Elkészítésmódja a következő: A bétel levelének szárát és csúcsát letépi, az aréka terméséből néhány szeletet felsarvalnak, ehhez kevés oltott meszet, dohányt és borsot kevernek, az egészet a bétel levelébe csavarják és kész a sziri. Ezt rágják reggeltől estig. Állítólag

Kunyhók az út mentén, háttérben a Sábak (2253 m).

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A buitenzorgi fűvészkert nagytava.

A főkörmányzó palotája Buitenzorgban.

Ficus elágazó léggyökerei, Buitenzorg.

Ficus-fa törzse, Buitenzorg.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

elősegíti az emésztést és könnyebben tűrik a nagy meleget. Hogy igazuk van-e, nem tudom, mert engem, mint a tűz, úgy égetett, amikor megkóstoltam. Nekem nem is volna semmi kifogásom ellene, csak ne köpnének olyan csúnya, nagy vöröseket tőle.

A fent vázolt arcvonások nem minden jávaira találunk, mert egyeseken majd ez, majd meg az a vonás uralkodik. Köztük járva majd mongolos, majd negrito, majd meg hindu vonásokat fedezünk föl. Szemmel látható, hogy keverék faj.

A jávai nép eredetét az anthropológusok a következőképpen igyekeznek megfejtteni. Szerintük a legősibb időkben Jáván és a szomszédos szigetvilágban *vedda* és *negrito* elemek laktak. Ezek közé vándoroltak be, lassú beszivárgással még a Krisztus előtti második évezred előtt Indiából: talán dravidák. Jóval később, egy második népvándorlás-hullám éri őket Hátsó-Indiából, abban az időben, amikor az mongol befolyás alatt állott. Az első beáramlás utódai a szigetek belsejében még található ősi törzsek, a *protomalájok*, a másodiké a tengerparton lakó úgynevezett parti malájaiak, vagy *deuteromalájok*.

Jáván őslakó nem maradt, a második beözönlés teljesen magába szívta őket. És mégis rendkívül fontos, az egész világ tudományos köreinek figyelmét felkeltő leletre bukkantak a szigeten. *Trinil* falucska közelében a *Bengavapatak* medrében akadt rá 1891-ben *Eugen Dubois* hollandi katonaeorvos, a híres jávai «egyenesen járó majomember» (*Pithecanthropus erectus*) fosszilis maradványaira. Felfedezésével Darwinnak annyit emlegetett «missing link»-jét vélte megtalálni.

Trinil közelében már régebben is akadtak ásatag leletekre. Ez keltette fel a rendkívül lelkes *Dubois* figyelmét. Már első ásatása alkalmával 1891-ben megtalálta a híres fejtetőt és egy felső jobb bölcseségfogat. A következő évben folytatta kutatását és talált egy bal felső zápfogat s egy bal combcsontot. A leletek a pliocénből, a harmadkor végétől származnak.

Felfedezését 1894-ben publikálta. Utána mindjárt rend-

kívül heves tudományos vita indult meg. Az anthropológusok azt mondták, hogy ez még nem ember, a zoológusok meg azt állították, hogy már nem állat. Végre 1901-ben *Schwalba* álláspontját fogadták el, hogy primitív ember-szabású lény, amely az ember és majom közt áll. Érdekes, hogy 1928-ban *Peking* közelében *Dawidson Black* teljesen hasonló koponyatetőt fedezett fel, amit *Sinanthropus Pekiniensis*-re keresztelt. Ez a két, egymástól távolfekvő lelet mutatja, hogy a *Pithecanthropus* messze földön volt elterjedve.

Visszatérve a jávai nép eredetének történetére, a proto-malájok és a deuteromalájok beözönlésén kívül a hindu bevándorlásról is meg kell emlékeznünk. Különösen a Kr. utáni I. századtól kezdve telepednek erős rajokban a szigetre. A keveredés időtartama, nagysága és faja szerint különböző népváltozatok keletkeztek. Jávában a népeség három, egymástól elkülönült népre oszlik: a *szundai*, a tulajdonképpeni jávai vagy *javán* és a *madúraira*.

A szundaiak a sziget nyugati, hegyes vidékének lakói. Bár magasságuk általában csak 157 centiméter, mégis erőteljeseek. Jáva közepén és a keleti részeken laknak a javánok, a tulajdonképpeni jávaiak. Csak pár centiméterrel magasabbak, mint a szundaiak. Csontozatuk gyöngébb, arcuk is finonabb vonásokat mutat. Magas kultúrájuk van. Végül a közeli Madúra-szigetén laknak a madúraiak. Ez sem erős faj, de igen munkás, a hollandusok legkedveltebb alattvalói közé tartoznak. Tulajdonképpen még a közeli Báli-sziget lakóit is ide kell számítani, mert azok a mohamedánizmus elől odavándorolt jávaiak. Mai nap, a Báli-szigeteket kivéve, Jáva egész lakossága muzulmán hitű.

Ezek csak a könnyen érzékelhető külső vonások, sokkal nehezebb azonban a népnek belső jelleméről képet alkotni. Keleten nemcsak a természet, az időjárás, az ételek mások, de mások az emberek is, sohasem fogjuk őket teljesen megérteni. Hiába, más fajnak más a karaktere és ezt sem európai ruhával vagy nyelvel, de még együttlakással sem lehet megváltoztatni. Ha pedig összekeverjük a két fajt, még rosszabb lesz. Ekkor a meglevő lelki egyensúly is fel-

borul s ő maga sem tudja, hogy hová tartozik. A korcsok rendszeren mind a két fajnak csak rossz tulajdonságát öröklik, egyes vonások még negyed-ötödízben is megmaradnak. *Örök szabály, hogy a különböző vérségű egyének nem adhatnak harmónikus utódokat.* Ha idegen vért hozunk a szervezetbe, az nem segít, de öl. Az orvosi tudomány tisztában is van ezzel, s azért keresik meg oly nagy gonddal a vért adó egyént. Mennyivel fokozottabb mértékben kell az idegenvérség átkának jelentkeznie akkor, amikor az az egész életre kihat. A hollandi gyarmatokon az európaiak keveredése a bennszülöttekkel elég nagy, itt van a legtöbb félvér, *indo*-knak hívják magukat. Majd minden esetben az apa fehér, *orang blanda*. Orang malájul embert jelent, blanda pedig a hollandi szó rövidítése. Helyzetük nem a legkedvezőbb, mert mégis csak mind a két faj lenézi őket.

A jávai kellemes modorú, engedelmes, alázatos nép, látszik, hogy már nagyon megszokta a szolgaságot. Ha nem a hollandiak volnának uraik, akkor valamelyik bennszülött zsarnokoskodnék fölöttük s ez még sokkal rosszabb volna. Különben élénkek, vidámak, a holnappal édeskeveset törődnek, azt sem tudják, hány évesek. Olyanok, mint a gyermekek; a hollandi kormány úgy is bánik velük. Hagyják, hogy a saját fajuk vezesse, de az ő irányításuk mellett. A nép imádja az ünnepeket: a rizsaratás ünnepe, házassági ünnepek, tűzijátékok, gamelang, táncok... s ha ez mind megvan, boldog is.

Egyszerre csak egy dolgot lehet tőlük követelni, különben megzavarodnak. Legtöbbet még a nyugodt, megértő bánásmóddal lehet elérni, keménységgel csak elidegenítjük őket. Főképpen pedig meg kell érteni, hogy ők ázsiaiak és nem európaiak. A fecskétől nem lehet azt kívánni, hogy olyan erős legyen, mint a sas, de a sastól sem, hogy olyan gyors legyen, mint a fecske. Miért? Csak azért, mert az egyik fecske, a másik meg sas. Mi nem tudunk rizsen megélni, ők meg roost beef-en és töltöttkáposztán.

Nem egy európai pusztult már el kicsinységek miatt, ami azonban az ő szemükben halálos sértés. Nehéz az is, hogy nyugodt arcukon sohasem látni meg a felindulást.

Az európai nagyon ki van nekik szolgáltatva, különösen inasának, szakácsának. Ha nem is kever mérget az ételbe, bár ezt is megteheti, elég, ha az ételekhez, a teához nem forralja fel kellőképpen a vizet — már ott a tífusz, a vérhas.

A mérgek közt meg igazán válogathatnak. Az erdőben számtalan fa van, amelyiknek kérgéből, nedvéből, gyökeréből, leveléből mérget lehet előállítani. Az egyiknek nedve a bőrön mély lyukat éget, a másiké csak a legkisebb mértékben is a vérhez keverve azonnali halált okoz. Itt nő a sok datúra (*Datura fastuosa*); leve kis mennyiségben feledékenységet, nagyobb mennyiségben örületet, még nagyobbban halált okoz. A kecsugun, liliomnagyságú fehér virág porrá-tört levele halálos mérge. Halálos méreggé válnak itt még a leghasznosabb növények is, csak ismerni kell a módját.

Ha pusztá kézzel megfogjuk a bambuszt, a kis szőrök bemennek a bőrbe és tartós viszketést okoznak. Ha a fiatal bambusznádat borító apró kis hajszálfínomságú szőröcskék — mondjuk az étellel — a bélbe kerülnek, lassú, hónapokig tartó gyötrelem után halált okoznak. A kis szőröcskék befúródznak a bél falába s onnan semmiféle módon el nem távolíthatók. A bélben gyulladást, majd genyedést okoznak, a bél nem tud működni, csak folyadékot bír el, de végül azt sem, a bél kilyukad és bekövetkezik a halál. Idejében is csak műtéttel lehet eltávolítani, dehát nagyon nehéz a bajt felismerni. Érdekes, hogy maga a fiatal bambusz, természetesen finom szőreitől gondosan megtisztítva, igen kedvelt eledel. Rizs mellé szokták felszolgálni.

Sok indiai méregnek még ismeretlen az ellenszere, mint-hogy ismeretlen a mérge is. Sokan azt állítják, hogy a bennszülöttek kevésbé fogékonyak a mérgekkel szemben, mint az európai. Ez azonban nincsen bebizonyítva. Vannak, akik a bambusz-szőrök gyilkoló hatását is tagadják.

A bennszülöttek legnagyobb átka játékszenvedélyük, különösen a kocka-, pörgettyű- és kártyajátékot szeretik. A játékok terjesztésében előljárnak a játékok nagymesterei, a kínaiak, hisz maguk is rabjai ennek a szenvedélynek. Köztudomású, hogy az Európában meghonosodott játékok

Ázsiából erednek. A kocka, a majong Kínából származik, a kártya Indiából. Ősi alakjában elefántcsontlapokra festett lemezekből állott. A nemes sakk és a dominó Arábiából. A játék olyan szenvedéllyé fajul itt, az ítéletnélküli gyermeknél közt, hogy kötelességről, családról, mindenről megfeledkeznek. A maláji képes egész vagyonát egyszerre elveszíteni. Hogy ez hová vezet, azt hiszem, nem kell bővebben magyaráznom, mert még sokan emlékezhetnek minálunk is az apák és a nagyapák szomorúvégű kártyacsatáira. A jó jávaiak még nem tudják, hogy a vagyonosodás, a függetlenség alapfeltétele a takarékoság.

Nagyon szeretik az állatviadalokat is. A viadalok láttán odavan nyugalomuk, szótlanságuk; lelkesek, szenvedélyesek lesznek. Ilyenkor nem lehet rájuk ismerni. Különösen rajongnak a kakasviadalért, de ma már szigorúan tilos. Hogy a küzdelem minél véresebb legyen, lábukra éles acélsarkantyút vagy kis késeket kötnek. Küzdelem közben a harcosokat nevükön szólongatják, így tüzelik. Természetes, hogy itt is kötnek fogadásokat. Kedvelt játékuk, hogy vad-disznót és kecskebakot tüzelnek egymás ellen. Inkább nevetségesebb, mint veszélyes játék. A jávai vaddisznó sokkal kisebb és gyengébb, mint a miénk. A szegények, különösen a kínaiak, sáskaviadalban gyönyörködnek. Fejüket fűszállal csiklandozzák, ezzel izgatják őket.

Régebbi időben, amikor még gyakori volt a tigris, legkedveltebb szórakozásuk a bivaly—tigris küzdelem volt. A tigris csapdával vagy veremben fogták. Főigyekezetük az volt, hogy sértetlenül kerüljön kezük közé. Jól tartják, csak a küzdelem előtt éheztetik és ingerelik. A bivalybikát is feldühítik, szarvait meghegyezik. A küzdelem napján mindenki díszbe öltözik, hosszú lándzsáikkal felfegyverkezve állják körül a küzdőteret. A viadalban majdnem mindig a bivaly győzött s ilyenkor a nép öröme határtalan volt, hogy a gyűlölt, vérszomjas tigris, régebbi időben rettegett ellenfelük, elpusztult. A tigris, a *matjan* vagy *rimau* körül rengeteg babona is volt. Szentül meg voltak győződve, hogy a tigris a fehér embereket nem támadja meg, csak őket. Lehet, hogy volt is valami alapja ennek a hitnek a külön-

böző illat miatt. Szerintük az ok abban rejlett, hogy a meghalt fehérek lelke a tigrisbe költözik. Ez a hit eléggé megmagyarázza, milyen lehetett kezdetben a viszony a bennszülöttek és fehérek közt.

A déli féltékeny vagyunk. Sok dolog más itt, mint minálunk. Más még a csillagok állása is, alig tudunk ráismerni az itt láthatókra — így azon sem kell csodálkoznunk, hogy a nép is másképpen gondolkodik és cselekszik, mint mi. Az írást az utolsó lapon kezdik és nem balról jobbra, hanem visszafelé írják. Ha hívnak valakit, kezük fejével lefelé intgetnek, mintha csak azt jeleznék, hogy maradj ott. Igenléskor a fejet rázzák. A férfiak fejkendőket viselnek. Nálunk, ha magasabb rangúval beszélünk, a tisztelet jeléül felállunk, ők ellenkezően, ha állanak is, leguggolnak. A gyermeket az anya csípőjére ültetve, oldalt viszi.

A bennszülöttek az európaiak előtt leveszik szalmakalapjukat. Ha magasabbrangúval beszélnek, leguggolnak és szavukat sajtáságos kézmozdulattal, a *hambá*-val kísérik. Jobbkezüket ökölbe szorítják, olyanképpen, hogy a merev hüvelykujj lefelé mutasson. Balkézrel aztán a jobbkező csuklóját alátámasztják. A kezeket ebben a helyzetben beszédközben a szem magasságáig emelik.

A zenét nagyon szeretik. Jellemüknek, egész lényüknek megfelelően ez is lágy, kellemes, dallamos, csendes, majdnem bánatos. Különösen a fahangszereket kedvelik, a kéthúrú hegedűt és a különböző fajtájú dobokat meg harangokat. Zenekaruk a *gamelang*, a táncot és az előadást kíséri.

Jáván általában két nyelvet használnak, nyugaton a szundait, Közép- és Kelet-Jáván pedig a javán nyelvet. Az előbbi sokkal lágyabb, zengzetesebb. A javán nyelv a maláj-polinéziai nyelvtörzs egyik ága. Az ősi javán nyelvből ered, amelyet akkor *kávi* nyelvnek hívtak. A jávai nyelvben az udvarias és bizalmas beszéd közt igen nagy a különbség. A jávai írása a kávi írásból fejlődött.

A nép lelkét talán legjobban jellemzik a közmondások; ez az a virág, amely igazán a nép énjéből fakad. Álljon itt néhány régi jávai közmondás:

«Az értelmetlen szenvedéllyel akar menekülni, a bölcs gondolkodással».

«Aki a földieket úzi, hasonló ahhoz, aki szomját sós vízzel akarja oltani, minél többet iszik, annál szomjasabb lesz».

«Az élet ragyogó és gyors, mint a villám, a sír sötét és hosszas, mint az éjszaka».

*

Jáva első történelmi szereplése Kr. u. a II. századra esik. Kétségtelen, hogy már ekkor is nagyműveltségű nép volt. A hindu hajósok ebben az időben már sűrűn látogatták a szigetet, több helyen meg is telepednek. Később mindig erősebb lesz a hindu bevándorlás, főleg Észak-Indiából. *Fa Hien* budista kínai utazó feljegyzéseiben megemlíti, hogy Közép-Jávában hindukat talált, a mi időszámításunk szerint 415-ben. A hinduk mint faj nem maradtak fenn. Hatásuk azonban igen erős volt a bennszülöttek művelődésére és vallására. Sok helyen a nép politikai vezetői lesznek, nemességük is innen származik.

1400 körül arab kereskedők és telepesek behozzák az iszlamot. Hogy a térítés erőszakkal történt-e, vagy nem, nem tudjuk. Harcokról nincsenek fejegyzések . . . , de akkor miért takarták be földdel a Boro Budurt és miért tartották századokig rejtve? A mohamedánok alapítják *Bantam* és *Mataram* fejedelemségeket. 1480-ban az utolsó hindu fejedelemséget : *Mazsarahit* fejedelemséget is elfoglalják.

Ebben az időben indultak a portugálusok hatalmas felfedező útjukra. *Vasco de Gama* 1498-ban felfedezi az Indiába vezető utat. Igaz, hogy akkor még egész Afrikát körül kellett hajózni, de az értékes áru, távol Kelet illatos fűszerei megérték a fáradságot és a veszélyt. A portugálusok Indiában, Cejlonban, Malakkán telepeket létesítenek. Mindenütt ők az elsők, de viselkedésükkel annyira meggyűlöltetik magukat, hogy a többi hódítónak szinte elkészítik a talajt. *Francisco Albuquerque* a XVI. század legelején Szingapurban már kereskedelmi központot állított fel. A drága fűszerek azonban tovább csalják. Bors, gyömbér, fahéj Indiá-

ban is volt, de távolabbra, a szegfűszeg és szerencsendió termőhelyére, a Molukkákra vágyódtak. 1514-ben két expedíció is útnak indul. Az egyik *Antonio d'Abreu* alatt végighajózik Jáva partján, érinti Madúrát és eljut a Banda-szigetekig, a másik *Serao* vezetése alatt szerencsésen eléri a Molukkákat. Jáva lakóival 1520 körül lépnek kereskedelmi összeköttetésbe. Kíméletlen, kapzsi természetük miatt itt is hamar meggyűlölik őket.

Ebben az időben Hollandia még nem volt gyarmatosító hatalom, kereskedelmi hajóhada még nagyon is jelentéktelen volt. De kikötői, városai már tele voltak iparosokkal, kézművesekkel, akik az Indiából behozott rengeteg nyersanyagot feldolgozták. Hollandiában verik a pénzt Portugália részére, németalföldi iparosok dolgozzák fel a Keletről hozott selymeket, szöveteket, ékszereket, kábítószereket; hollandus kereskedők közvetítik a kész árukat egész Európában. Hollandia jólétnek örvendő, gazdag állammá fejlődik.

Így érthető, hogy csakhamar Hollandiában is felébred a gyarmatosítás gondolata. Először észak felé próbálkoznak, elis jutnak Novaya Semljáig, de tovább már nem mehetnek, a rettenetes jégvilág útjukat állja. Most délnek fordulnak. Itt azonban egy másik akadályba ütköznek, nem ismerik a távol Keletre vezető útirányokat. A portugálusok a legnagyobb gonddal őrködnek, legnagyobb kincsük, a térképek felett; halálbüntetéssel sujtanak mindenkit, aki csak a legkisebb kísérletet is teszi, hogy a térképeket idegen kézre juttassa. A mindenható arany azonban itt is meghozza gyümölcsét, egy amsterdami nyomdásznak végül mégis csak sikerül egypár térképet megszereznie.

A térképek birtokában négy hajó azonnal elindul Indiába, szerencsésen meg is érkeznek. Mihelyt a hajók visszatérnek, a németalföldiek mindjárt hozzálátnak hajóhaduk fejlesztéséhez. Nagyon ügyesen dolgoznak, alig néhány évtized alatt hatalmas hajóhaduk van s ezzel a világkereskedelemben immár első helyre kerülnek. Hajóútjuk biztosítására megszerzik Szent Ilona-szigetét, Mozanbikot és a Jóreménység-fokot. Kiváló kereskedelmi és gazdasági érzé-

kükkel hamar felfedezik, hogy melyik a legmegfelelőbb hely a gyarmatosításra és már 1596-ban megjelennek Jáván.

A bennszülöttek segítségével könnyűszerrel elűzik a portugálosokat. Az 1606-ban megalakult Keletindiai Társaság az «Oost Indische Compagnie» elfoglalja *Jakatrát* és befészkei magát a szigeten. A társaság példátlan erővel gyarmatosít. Majdnem kétszázéves uralma alatt megteremti Hollandia nagyságának alapját. Az anyaország csak 1798-ban veszi át a hatalmat a gyarmatok felett.

1616-ban *Pieter Both* tábornok Jakatra területén, a Tjilivong torkolatánál, a mai Batávia helyén kereskedelmi telepet, úgynevezett faktóriát épít. Három évre rá utóda, *Jan Pieterzoon Coen* erőddé emeli. Éppen jókor, mert már következő évben az angolok Jakatra szultánjával szövetségbe megtámadják az erődöt. A gyűrű körülöttük mindinkább szűkül, érzik, hogy sokáig nem tarthatják a várost. Ekkor a hőslékű Coen néhány hajóval áttöri az angolok blokádját és a Molukkákra siet segítségért. Négy hónapig védi még helyettese, *Pieter van den Broche* az erődöt, mire szinte már az utolsó percben megérkezik a felmentő segítség.

Az angolok elvitorláznak. Coen utána mindjárt Jakatra ellen vonul és leveri. Úgyes politikával sikerül a bennszülött fejedelmeket összeveszíteni és ezáltal hatalmukat megtörni.

Újabb veszély fenyegeti a várost. A sziget legnagyobb hatalma, a *Mataram*-császárság kísérel meg, hogy elűzze a hódítókat. Batávia azonban jól meg van erősítve, sikeresen ellenáll minden támadásnak. 1628—29-ben tart az ostrom. Most jóideig csönd van. Csak 1660-ban újul fel ismét a harc. Mataram ura, *Makasszár* (Celebesz) hercegével szövetségbe újból megtámadja a hollandusokat, de ismét eredménytelenül. Tizenöt évvel később a szövetségesekből ellenség lesz, és most már a matarami császár hívja segítségül Makasszár ellen a Keletindiai Társaságot. Ellenérték gyanánt megengedi, hogy területén kereskedelmi telepeket létesítsenek. Utóda már a Társaság segítségével kerül a trónra. Közbe még 1684-ben *Bantam* szultánját is legyőzik, kénytelen fővárosát is átengedni.

1703-ban Mataram-császárságában ismét trónváltás van, és ismét a Társaság jelöltje kerül oda. Az országban belviszályok dúlnak, ezeket ügyesen felhasználva, lassan teljesen átmegy az ország irányítása a hódítók kezébe. 1743-ban már Mataram szövetségesével győzik le Makaszszárt és Madúrát. Az árnyékcsászár előbb lemond a tengerparti részekről, majd halálos ágyán egész birodalmát a Társaságra hagyja. A volt császár fivére és a nemzeti párt azonban nem nyugszik ebbe bele. Ismét éveken át folyik a háború. Végre az elhúnyt császár kilencéves vak fia kerül a trónra, fivére pedig megkapja Mataram nyugati felét, *Gyokjakartát*. Így sikerült a birodalmat két részre szakítani.

Ezek után már könnyen ment minden. Ok mindig akadt a beavatkozásra, és mindegyik beavatkozás csak növelte az idegenek hatalmát. 1810-ben Daendels tábornagy, a gyarmatok egyik legnagyobb vezére, Gyokjakarta ellen vonult. A szultánt leteszi a trónról, helyébe fiát ülteti, aki ezért 400,000 hollandi forintot köteles fizetni. *Szurakarta* uralkodójának, a régi Mataram birodalom császárájának pedig fel kellett adni a tengerparti vámot.

1811-ben az angolok ismét megkísérelik a sziget elfoglalását. Hollandia a szultánokat hívja segítségül. Könnyen elképzelhetjük, hogy ez a segítség nagyon is lagymagtag volt. A hercegek azonban csöbörből-vödörbe estek. Az angolok még jobban megnyírbálják a fejedelmek hatalmát. Gyokjakartában a szultán mellett a *Paku Alam*-ot, mint független herceget ültetik a trónra. 1816-ban, a párizsi béke után, Hollandia visszakapja Jávát és Madúrát, cserébe Cejlonért és Malakkáért. A szultánok boldogak, hogy elvesztett hatalmuk helyett annak legalább látszatát visszanyerik.

1825-ben még egy nehéz küzdelmük volt a hollandusoknak. A meghalt szultán törvénytelen fia, a *Diepo Negoro* felkelése háborút idézett elő, s ez öt éven keresztül tartott, és bizony nagyon is igénybe vette a hollandusok minden segítőforrását. Csak a trónkövetelő eleste után tudták a felkelést elfojtani. Az csak természetes, hogy újabb nyírbálások következnek, úgy, mint minden trónralépéskor; any-

nyira, hogy mai nap a szurakartai és gyokjakartai szultánok már csak árnyékuralkodók, s a kormánytól évjáradékot kapnak.

Egész Jáva meg volt már hódítva, még csak a szomszédos *Báli* szigetének sikerült függetlenségét megtartania. Hollandia nem nézhette, hogy hatalmas gyarmatbirodalmában legyen egy pont, amely fölött nem rendelkezik. Mindent elkövetett, hogy hatalmába ejtse, de azt rettenthetetlen, bátor nép védte s a legelkeseredettebben állt ellent minden támadásnak. Harcuk valóságos hősköltemény volt. Harcoltak egészen az utolsó leheletig. Báli ellen a múlt század közepe óta többször kellett háborút viselni, de így is csak nagyon lassan ment a hódítás. Csak a legutolsó, 1908-as expedíció vezetett eredményre. A vitéz, harcias nép kezdetleges fegyvereivel küzdött egészen a végsőkig. De minden hiába! Amikor pedig uralkodójuk látja, hogy minden elveszett, a szolgaság keserű kenyere helyett inkább a halált választja . . . egész kíséretével, udvarával és hozzátartozóival a fegyverek pusztító tüze ellen rohan. A hideg acél forró tüzet és halált lehel. Senki sem marad életben, mind egy szálig elvéreztek. A hollandusok szerették volna legalább a királynőt megszerezni, hogy azon keresztül hassanak a népre. A királynő azonban látva férje hősi halálát, a palotába vonul és tört dőf szívébe.

VI.

A Géde és Pangeráno.

Két kellemes napot töltöttem Buitenzorgban. Én leginkább a nagyszerű fűvészkertet tanulmányoztam, a professzor meg az útikalauzokat és előadásokat tartott a jávaiaknak. Sok baja van. Az étel nagyon meleg, az ital túl hideg, a feketekávé igen fekete, egyszóval semmi sem jó. De hát ő is fel akar menni a *Géde*-vulkánra, meg én is: így hát együtt maradunk.

Harmadnap délelőtt indulunk. Baj volt poggyászával is. Vadonatúj bőröndeire a portás ráragasztotta a Bellevue címképét. Ragyogó bőröndje közepén ott ékeskedett a Sálak, körbe körülötte Hotel Bellevue és alul Buitenzorg. Rettenetes valami! Csak azt nem tudom megérteni, hogyan tudta eddig is bőröndje érintetlenségét megőrizni. Haragszik, kiabál, mindenképpen próbálja leszedni. Nem megy. Ugyanekkor egy másik «világjáró» kifogásolja, hogy miért nincsen gyűjteményében a Bellevue is rajta, de még pár tartalék címkép is kell neki. Úgy látszik, vannak emberek, akik poggyászuk kedvéért utaznak.

Végre a vonaton vagyunk. Buitenzorgot elhagyva már kapaszkodunk. Két mozdonyunk is van, fújtatva, zakatolva mennek neki a meredek lejtőnek. A kép ismét csak szép és fenséges. Jobbról a Sálak csipkézett hegycsúcsa, balról meg a magánosan álló, háromezer méter magas *Pangeráno* emelkedik ki a smaragdzöld pálmátengerből. Mi a kettő közötti nyeregben járunk. Hidakon, viaduktokon megyünk keresztül, sokszor szakadékok, nagy mélységek felett. Rizsföldek, majd kávé- és teaültetvények követik egymást. Itt-ott sűrű erdő. Lassan mindig jobban balra tar-

tunk, a Sálak mindjobban távolodik, a hatalmas Pangeránót kerüljük meg.

Körülbelül négy órai út után elérjük *Szukabumi*-t. Ez a bennszülöttek nyelvén körülbelül annyit jelent, mint a «Szeretethely». El is hiszem, hogy lehet ezt a pompás helyet szeretni, hiszen olyan szépen, csendesén, hívogatóan fekszik. Szerencsére csak két óra múlva indul a másik vonat Bandungba, így hát körülnézhetünk egy keveset.

Szukabumi az egész Jávát keresztülszelő postaút két oldalán fekszik. Ez a hatalmas alkotás még a XIX. század elején épült Daendels marsall parancsára. Szép, széles út, kétoldalt nagy fák szegélyezik. Talán az út építése közben elpusztult sokszáz ember lelke növelte ilyen nagyra. Ez a város főutcája. A város közepében terül el az árnyékos fákkal szegélyezett *alon-alon*, a piactér. Körülötte helyezkednek el a város nevezetesebb épületei, a mecset, a protestáns templom, az előljárói épület, a szállodák. Mind nagyszerű kert közepében. De pompázó virágoskert az egész város is. Rózsákat, krizantémumokat látunk.

Szukabumi 650 méter magasan fekszik. Éghajlata kellemes, alig melegebb, mint a Riviera nyáron. Ez itt már klímatis gyógyhely. Az 50,000 lakót számláló városban sok az európai. Villanyvilágítása, vízvezetéke minden kényelmet megad. Környékén szép tavacskák, pompás fürdők.

Délután négyre megérkezünk egy kis faluba, a Preanger régi fővárosába, *Tjiandur*-ba. Azonnal gépkocsiba szállunk és egy jó óra alatt elérjük *Szindanglájá*-t. Ez az út is feledhetetlen. Zöldelő rizsföldek, gazdag banánültetvények közt idillikus kis falvacskákon röpülünk keresztül. A csodaszép képek mint a panorámában, úgy követik egymást. Sietnek, rohannak, pedig úgy szeretném megfogni, megrögzíteni, megtartani őket.

Szindanglájá pompás üdülőhely, 1070 méter magasságban, a Pangerano-vulkán tövében. Számos nyaraló, katonai kórház és szanatórium van benne. Környékén hideg és meleg források buggyannak ki a földből. Szállodánktól, a Hotel Szindanglájától alig húszpercnnyire fekszik a főkormányzó nyári üdülőhelye. Hatalmas angol park, tavacskák csillog-

nak benne, patakok futnak keresztül rajta. A csodálatos kertben, a rózsák és fuksziák mellett a mohlepte öreg fákról illatos orchideák csüngnek alá. Sajnos, nincsen sok időnk a szemlélődésre, sietnünk kell, hogy megtegyük az előkészületeket a másnapi túrára.

Hajnalban kelünk és kora reggel útnak indulunk. Egész karavánunk van. Két hátiló, két lovászgyerek, négy kuli. Kellenek is a kulik, hogy az élelmiszert, pokrócokat, ágyneműt a nehéz úton felvigyék. Végül még az útimarsall. Igaz, hogy a marsall úrnak sok hasznát nem vesszük, nem hiszem, hogy tíz angol szónál többet tudna. Nevetnem kellett, amikor professzorom ékes német nyelven minduntalan magyarázatot tartott neki.

Eleinte az országuúton megyünk, majd letérve rizsföldek közt haladunk. A kettős vulkán ott ragyog előttünk, olyan közel, mintha kézzel megfoghatnók. Sehogysem tudtam volna elképzelni, hogy csak a tövéig két órát tartson az út. Dombnak fel, dombnak le megyünk, és a távolság mégis alig fogy. A trópusok tiszta levegője nagyon csal. Közben ismét baj van. A professzor lova nem akar menni. Nem jó ló. Cseréljünk! Cserélünk. Ez sem jó, nagyon ráz. Vissza az egész. Kezdem már nagyon is únni a dolgot.

Mintegy két óra múlva elérünk az 1425 méter magasan fekvő *Tjibodasz*-hegyi növénykertbe. Ez a magasfekvésű fűvészkert a buitenzorgit egészíti ki. Kertjében szép cédrusokat, hatalmas araukariákat, ágávékat, igen sok és változatos fajú, faharasztot találunk. A faharasztok különösen szépek. Törzsük ugyan nem olyan magas és sudár, mint a pálmáké, de leveleik sokkal finomabbak, rajzosabbak. A levelek, szép világoszöldek, csipkéik közt, mint finom fátyolon át, eresztik be a fényt. Külön nevezetessége a kertnek az ausztráliai fűfa (*Xanthorrhoea Australis*). Ez a fa olyan, mintha levágott törzs tetején hatalmas függömb nőtt volna. A már elszáradt levelek is a törzsön maradnak és fokozatosan lehajolva, a fához símulnak. A levelek hossza meghaladja az egy métert.

Tjibodasszal bezárul mögöttünk a kultúra és mi beérünk az őserdőbe. Fűrész nem vágja, fejsze nem hasítja

ezt az igazi szűz erdőt. Minden fája, minden bozótja úgy nő, ahogy az őstermészet maga irányítja. Emberi munka csak annyi, hogy egy keskeny utacskát úgy nagyjában megtartanak; de azért az egyik embernek állandóan elől kell járnia, hogy a dzsungelkedéssel az ösvényt járhatóvá tegye. A ledőlts fatörzsek azonban ottmaradnak, s azok alatt vagy fölött, de valahol mégis csak keresztül kell vergődni.

Szép a mélabús fenyőerdő lecsüngő, örökké zöld lombzatával, szép ősszel az aranyszínű bükkerdő, de ez mind nem éri utól a trópusi őserdő változatosságát, színpompáját, sejtelmes mélységét. Ezt sem leírni, sem lefesteni nem lehet, de még fényképezni is nehéz, borongó sötétsége miatt, eltekintve attól, hogy a rendkívül nedves levegő rendszeren úgyszólván elrontja a lemezeket. A mi erdünk, amikor már elért egy bizonyos magasságot, koronája szétterül s alatta csak kevés bokor vagy más fa nő, de a trópusok erdejében, éppen a nagy erőfölösleg miatt a magassádarú fák alatt még két, sőt három rétegben helyezkednek el a fák koronái. A természet nemcsak az altalajon használ ki minden talpalatnyi helyet, de még függőleges irányban is betölti az egész magasságot. De még a lomblevelű fák is sokkal nagyobbak. Hol van minálunk olyan fa, mint például a rasamad-fa (*Liquidambar Altingiana*). Két méter átmérőjű törzse mint óriási márványoszlop törtet felfelé. Csak 25—30 méter magasságban kezd elágazni. Teljes magassága pedig eléri az 50 métert. Joggal nevezik ezt a fát a jávai erdők fejedelmének.

A sűrű dzsungelben a lomblevelű fák, a pálmák és óriási fahasasztok vegyesen állanak, csak a kúszónövények száza kapcsolják azokat össze. A fák törzse tele van élősködőkkel és epifitákkal. Csak egyetlen ledőlts fatörzsen száznál is több faj található. Micsoda öröme lehet a botanikusoknak! Az őserdők nedvességében érzik magukat legjobban a különböző philodendronok; lelógó, hosszú légyökereik mindenfelé láthatók. Néhány szép orchideát is találunk, csak keresni kell egy keveset. A kannavirággal (*Nepenthes melamphorea*) már több szerencsénk volt. Az ösvény mellett mindenütt ott látjuk a vörös levelek végén világozó, sárga és piros színeződésű 10—12 centiméter

hosszú kannájukat. Szegény rovarka, ha beleesett, az erős emésztőnedv gyorsan végez vele. Külön büszkesége a Pangeráno őserdejének a *Primula imperialis*. Szára egy méter magasra emelkedik föl és több pompás virágot hord. Egészen 1935-ig ez volt az egyetlen ismert lelőhelye Jáván.

Egy órai lovaglás után — szinte a felét gyalog kellett megtenni a sok ledőlt fa és rozoga híd miatt — elérkezünk *Tjiburrun*-ba, magyarul «Vörös-patakra», tekintettel, hogy szundai nyelven «tji» patakot, «burrun» pedig vöröset jelent. *Tjiburrun* szép, nagy völgykatlan a Pangeráno oldalában. A katlan északi oldalát 100—120 méter magas, meredek sziklafal övezi. Három nagyszerű vízesés zuhan le pereméről. Az egyik a nagy magasság miatt valóságos vízporrá esik szét. Mind a három gyönyörű, a bujazzöld növényzet közepette. Sűrű, nedves sás között kellett utat törnöm. Már innen is úgy tértem vissza, mintha megfürödtem volna. Hát még ami ezután következett! A nád közt virágzó bokrok, különböző páfrányok és harasztok. Ezek közt legérdekesebb az úgynevezett madárfészek-haraszt (*Asplenium nidus*). A nagy fák törzse körül csavarodva mindenfelé látható. A két méter hosszúságot is elérő hegyes, lándzsalakú levelek a törzs végén csomóban, szinte gömbszerűen helyezkednek el. A felső, fiatal levelek alkotta tölcserben az esővíz összegyülemlik. A még idesodródó falevelek és egyéb szerves anyag a meleg és nedvesség hatása alatt lassanként hümusszá változik. A humusz ismét rovaroknak, férgeknek, pókoknak ad bújóhelyet. Sőt van egy földigiliszta fajta, eléggé tekintélyes, mert 30 centiméter hosszúra és egy és fél centiméter vastagra is megnő, amelyik szintén itt tartózkodik. Végül maga a haraszt is gyökeret bocsát az önmaga alkotta televény földbe.

Lovainkat lenn hagyjuk és most már gyalogszerrel igyekezünk tovább. Körülöttünk ünnepélyes, néma csend, csak távolról hallik a vadgalambok bűgása és nagyritkán egy-egy majom rikácsolása. Ledőlt fatörzseken, patakokon, meleg forrásokon megyünk keresztül. Csurronvizes vagyok, ruhám olyan, mintha most húztak volna ki a vízből. A páradús, nedves, füledt levegőben a verejték patakokban ömlik

A fűvészkert bejárata.

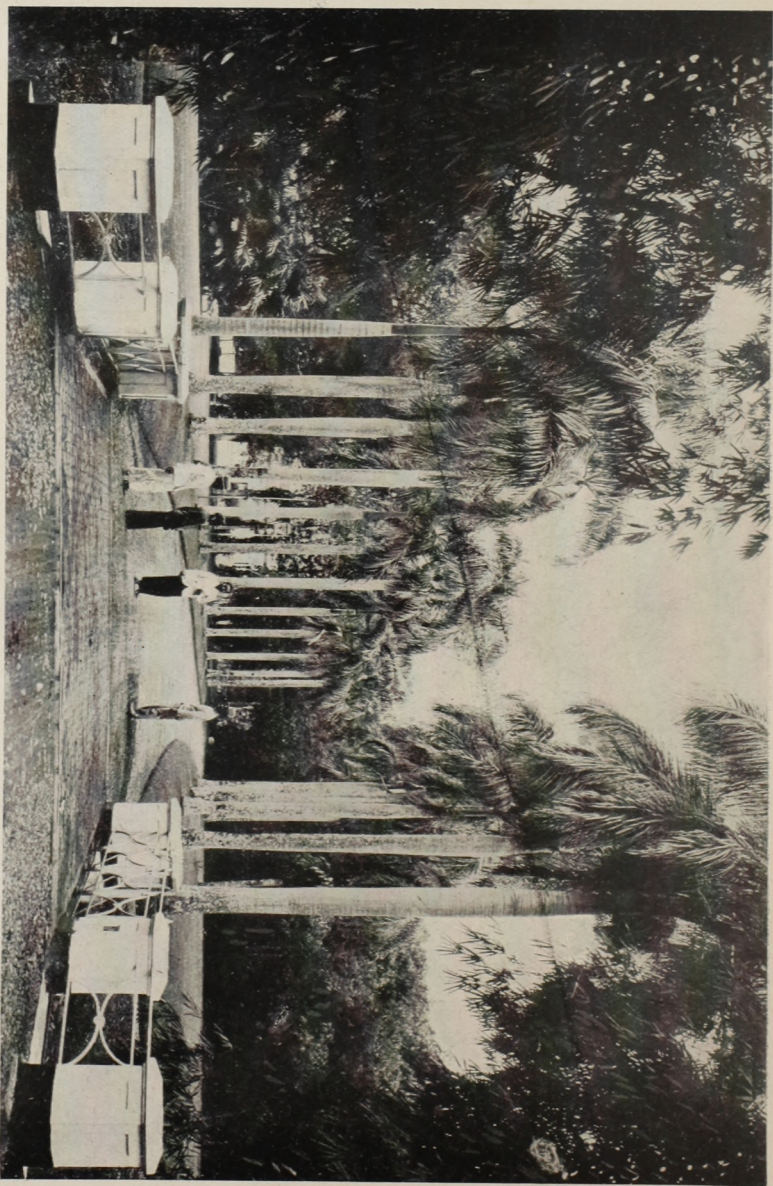
MAĞYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Csendes partok.

Lépcsős rizsföldek.

Királypalmák.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

le rólunk. Hiába törölgetem homlokomat, arcomat, a verejték csak ömlik. Hiába minden védekezés, a szemembe is befolyik és erősen csípi. Ilyen gőzfürdőben még nem voltam.

Egy patak mellett pihenőt tartunk. Negyedóra múlva a kulik is megérkeznek. Lerakják a rugalmas rúd két végére felfüggesztve hordott kosarakat. Illó távolságban lekuporodnak. Bámulom ezeket a gyöngye kis embereket, hogy a mégis csak súlyos terhet ilyen gyorsan és ügyesen viszik a járatlan ösvényen. Szapora, apró lépésekkel haladnak, hihetetlen biztossággal.

Ismét útra kelünk. Még egy félórai erős kapaszkodás és elérünk egy kis, cinkből épített kunyhót a két vulkán közti nyeregben. A nagy fák kezdenek elmaradni. Helyettük mind több a babérszerű húsos, keménylevelű, alacsony fa. *Kadag Badak*, «Rinocerosz-pihenő» ennek a helynek a neve. El is hiszem, hogy valamikor, amikor még az ember nem igen járt erre, kedvvel pihenhettek itt a hatalmas orrszarvúak. Nekik való áldott vidék lehetett ez az áttörhetetlen sűrűség.

Nem sokáig vesztegelünk. Holminkat lerakjuk és indulunk tovább a *Géde* csúcsára. Az út innen már menedékeesebb, az ösvény is mintha jobb volna. Egy órai gyalogolás után elérkezünk a vulkán kráteréhez. A kráter hatalmas, 700 méter átmérőjű katlan. Keleti oldala ki van döntve, csak egy hatalmas sziklatömb mutatja, hogy itt egyszer fal lehetett. Ez a tömb is olyan szegényesen fest itt az óriások árnyékában, mint a megmaradt utolsó fog. A kidőlt nyíláson át belépünk a kráter kősvatagába. Növényzete alig van, csak néhány törpe fa és kóró senyved szomorúan. A körnek megmaradt háromnegyedrészt 300 méter magas sziklafal övezi, az egykori óriási kráternek oldala; legmagasabb pontja 2958 méter. A meredek sziklafalon gyönyörű bazaltoszlopok sorakoznak egymásmellé. Olyanok, mintha a nagy természet szabad templomának óriási orgonásípjai volnának. Hasonló szépek vannak minálunk a *Szent György-hegyen*. A sziklafalnak közepe táján, de már annak egészen tövében most is működő kráter van. Mély sziklatölcsérből — nem hiszem, hogy tévedek, ha 80—100 méter mélyre

is becsülöm — szolfaturák törnek elő. A sisteregve feltörő kénes gőzök időnkint egészen betöltik a levegőt, annyira, hogy alig bírunk a közelében maradni.

A *Géde* történelmi időben csak robbanásszerűen működött, sokszor volt erős földrengés okozója is. Első kitörése, amelyet feljegyeztek, 1747-ben volt. Hosszú hallgatás után 1832-ben újra működik. Utána ismét több kitörés. 1879-ben nagy, pusztító földrengéssel sujtja a vidéket. 1900 óta időnként fumarola-tevékenységet mutat.

Estére leérünk a kunyhóba. A boy pattogó tűzzel és meleg teával vár. Amíg a vacsora elkészül, átlapozom a vendégkönyvet. Négy év alatt még harminc ember sem járt erre. A pislogó lámpa mellett megvacsorázunk és nyugovóra térünk.

Másnap hajnalban fáklyafény mellett indulunk. Előttünk is meg mögöttünk is egy-egy fáklyát vivő bennszülött. Ismét nagyszerű élményben volt részem. A fáklyák vérvörös fénye csak gyöngén világította meg az alakokat és a közvetlen közelét. Minden más kísérteties, borongós félhomályban maradt. Az óriási páfrányok lecsüngő ágai, a liánokkal átszőtt nehéz lombzat zordon alakot ölt, mintha az őskor ijesztő teremtményeinek hosszú karjai hajlanának felénk. Úgy éreztem, mintha hosszú évezredek repültem volna vissza és csodás, ismeretlen tájon indulnék felfedező útra.

Végre két órai kapaszkodás után felérünk a 3023 méter magas *Pangeráno* sűrűn benőtt csúcsára. Nagyon régen ki-aludt, összeomlott kráter, mindenütt sűrű bozót takarja. Alig néhány percig élvezhettük a fenséges kilátást, és máris jön a köd s eltakar mindent. Hihetetlenül szeszélyes erre az időjárás. A barométer tegnap este két óra alatt 706-ról 725-re ugrott, tehát szinte merőleges képet rajzolt az irón — és mégis egész éjjel zuhogott az eső.

A csúszós úton a lemenet sem könnyű. Jó óra alatt mégis elérjük a menedékházat. Eszünk valamit és ismét elindulunk, de most már lefelé. Az egyik kis tisztáson kedves meglepetésünk volt. Egész csapat makákómajom (*Macacus fascicularis*) ugrándozott előttünk. Ez a közepes nagyságú fürge, könnyen idomítható majom Dél-

és Kelet-Ázsiában mindenfelé honos. Bundája felül zöldes olajbarna, alul piszkosfehér. Jó ideig elgyönyörködtünk pajzán játékukban, míg észre nem vettek és figyelmeztető kiáltások közben el nem tűntek a sűrűben. További két óra alatt elérjük azt a helyet, ahol a lovakat a lovászokkal hátrahagytuk.

Nagyszerű jelenet volt, amikor lovászom jelbeszéddel elmagyarázta, hogy hogyan töltötték az éjszakát. Itt vártak ránk. Sötét lett. Nem láttak. Mutatja, hogy csak tapogatózni tudtak. Itt ezen a téren leheveredtek. Fáztak: így rázta őket a hideg. Nagyon félték. Egész beszédéből csak egy szót ismertem, azt, hogy «matjan», tigris. De mindent olyan élénkséggel, olyan elevenen adott elő, hogy tökéletesen megértettem az egészet.

Most már lóháton megyünk tovább. Egy óra alatt elérjük a növénykertet, ismét egy másik alatt a szállodát. Itt szádóra ülünk, és még aznap estére megérkezünk Tjiandurba.

Megszállunk egyetlen szállodájában. Jól megtermett hollandi asszony volt a vezetője. Összes ruházata kis fehér hálókabátka-féle, dereka köré csavart szarong és papucs. Dehát, ami fő, jó és kiadós volt a kosztja. Sőt mi több, az igazság termében étkeztünk — mert amint látszik, ez szálloda is meg «palais de justice» is. Külön érdekesség, hogy közvetlenül a palais de justice mellett elkerített hely van, itt szoktak gyülekezni a tehenek — azt már nem tudom, hogy kihallgatásra vagy kihajtásra.

Minden jó volt, csak a professzorral sok a bajom. Cipője sáros lett, topiján foltokat fedezett fel. A szobájával is baj volt; kicsi volt vagy nagy, én már nem emlékszem. Szeretné az enyémet. Hát legyen! De utól is érte a végzet. Másnap reggel még fel sem keltem, hát csak hallom, hogy a professzor éktelenül magyaráz és kiabál. Mi lehet ez? Hát reggel hétkor már kitessekelték a szobájából, mert arra a bíró uraknak van szükségük. Természetes, hogy ennek is én voltam az oka. Rövid drámai jelenet és elváltunk.

VII.

A Tangkuban Prahú.

Távolodunk a Gédétől. Lassan a hegyek és felhők összeolvadnak. Két egymáselé fogott mozdonyunk szuszogva, prüszkölve vág neki az erős kapaszkodónak. Viaduktokon megyünk keresztül, nagyszerű vízesések zuhannak alá a magasból, a vidék mind szaggatottabb, mind vadabb lesz. A *Tjitarun* mély szurdokán haladunk keresztül.

Egyszerre csak széttárul kétoldalt a meredek sziklafal és gyönyörű, tágas hegyekkel övezett völgykatlanban vagyunk. Ismét rizsföldek, pálmaligetek, gazdag cukornád-, indigó- és ananászültetvények. Nemsokára megérkezem *Bandung*-ba, *Preanger* kormányzóság fővárosába. Bandung nagy, széles lapályon fekszik, olyan, mintha valamikor tó feneké lett volna.

Nyílegyenes utcák, nagy parkok, virágoskertek, szép középületek jellemzik. A város közepén itt is megtaláljuk az alon-alont, százados varinginek árnyékában. Széles lomb-sátoruk alatt nyüzsög a nép. Közepén négyszögletes kövel körülrakott emelkedés, itt szokott néhanapján a «regent», a bennszülött kormányzó megjelenni a nép előtt, hogy panaszait meghallgassa. Palotája, a *dálem*, félig európai, félig jávai stílusban a tér egyik oldalán emelkedik. Szemben vele az elmaradhatatlan mecset. Semmi különös. A kertekből kikandikálnak a klubházak és a fehérek bungalói.

Bandung 700 méter magasságban fekszik a tenger színe fölött. Köröskörül hegyek övezik. Éghajlata kellemes. A tikkasztó meleg Batáviához képest valóságos üdülőhely. Egészséges fekvése magyarázza gyors fejlődését. Lakosainak száma harminc év alatt megháromszorosodott. 1930-ban már 95,000 lakosa volt. Különösen a fehérek húzódnak

ide. Úgy látszik, a főváros költözködése ismét küszöbön áll. Számos közhivatal már át is költözött. Nagy katonai tábort, tüzérségi raktárt, tágas repülőteret építettek. A hollandia—jávai repülőjázat végállomása is itt van. Most is rohamosan fejlődik, úgyhogy ma Jáva legszebb városa. Két óriási, minden kényelemmel berendezett nemzetközi szállodája nem régen nyílt meg.

Népe is kellemes, szundaiak és jávaiak vegyest, kínai még kevés van. A bennszülöttek eléggé szép típust mutatnak. Ha nem is magasak, de szép, arányos testalkatúak. Járomcsontjuk már nem annyira kiálló, mint északabbra, sőt a bőr színe is világosabb. Csak az a kellemetlen, hogy nem értem nyelvüket és így a legtöbb esetben némabeszédre vagyok kárhoztatva. Mennyivel kényelmesebb az angol gyarmatokon, ott a nép köréből is többen elsajátítják a hódító nyelvét. De máskép nem is volna lehetséges, mert magában Indiában háromszáz nyelvet beszélnek.

Másnap korán reggel már szállodám előtt várt szádóm. Igaz ugyan, hogy erről a szállodáról egyáltalában nem illik beszélni, tekintettel, hogy kínai szálloda volt; de hát Rousseau Confessions-aiban külön b dogokat is megírt — így én is nyugodtan bevallhatom, de csak most, mert odakint ismerőseim előtt egy szóval sem mertem volna említeni. Az állomáson a legközelebbi szálloda után érdeklődtem, s ide vezettek. Tulajdonosnője hamisítatlan kínai. Símára fésült koromfekete haja volt és ferdén metszett, igazi mandulaszeme. Nappal szódát, limonádét árult, főzött a vendégeknek, még ki is szolgált — de este nehéz selyemruhában, ragyogó butonokkal ment ki sétálni vagy kocsikázni szolgánője kíséretében. Természetes, hogy a vendégek is kínaiak voltak, és engem úgy bámultak, mint valami csodabogarat. De jó volt az étel, a kiszolgálás meg a szoba is. És volt még egy különös előnye — hihetetlen olcsósága.

Tehát kocsiba szállok. Az éj eléggé hűvös, alig van 13°. Ez erre már hűvös, jólesik a felöltő. Az ég még tisztá, a csillagok vakítóan fénylenek. Az út néptelen, emberekkel alig találkozunk, csak egy-két lámpával tovasiető alakot látok. Lassan kivilágosodik. A Nap tündöklő koronája

bíborba öltözve kel fel, hogy megkezdje győzedelmes útját a magas égboltozaton.

Jó másfélórai út után elérkezem *Lembang*-ba. Klimatikus gyógyhely 1200 méter magasságban a *Tangkuban Prah* tövében. A paszangrahan-ban, állami felügyelet alatt álló vendégfogadó, mint Indiában a rest-hous-ok, megiszom egy csésze teát, majd egy kuli kíséretében elindulok.

Nem messze a vendégfogadótól emelkedik *Junghuhn*, híres hollandi természettudósnak fehér márvány emlékoszlopa. Méltó helyen alussza örök álmát, ott, ahol legnevezetesebb kísérlete olyan pompás fává nőtt. Itt ültette *Junghuhn* az első kininfát. Kezemunkája nyomán valóban áldás fakadt. Hiszen a kinin az egyetlen orvosság a trópikusok félelmetes láza ellen. A magas hegyvidék nagyszerűen megfelelt a Peruból áthozott fáknak. Ma már több mint félmillió kinahéjfát számláló teleppé nőtte ki magát ez az állami ültetvény. Több mint félórát megyünk rajta keresztül. Szép sorjában állanak a fák. Törzsük világosszürke, levelük élénkzöld, növésük magas.

Amint feljebb megyünk, elvadult kávéültetvénybe kerülünk. Alig ismerek rá a fákra, olyan magasra szökeltek. A *Tangkuban Prah* folyton előttünk van. Laposra nyúlt széles hegy, alig hiszi el az ember, hogy ez is vulkán, annyira különbözik a vulkánok megszokott alakjától.

Egy órai gyaloglás után elérjük az erdőt 1500 méter magasságban. Az út kitűnő, a Géde után úgy tűnik fel, mintha aszfalton járnék. Magas lombsátor alatt megyünk, mintha óriási domban volnánk. Az indák százai ölelik körül a fák törzsét, ágait. Itt-ott nyíló virágok az útszélien, pompás, nagy, fehérvirágú datúrák lépten-nyomon, a fák törzsén orchideák.

Két és félóra múlva elérjük a kráter peremét. Már jó ideje megyünk lefelé tölcserében, és még mindig nem tudom, hogy a kráterben járok. A fák olyan magasak, a növényzet olyan sűrű, hogy mindent eltakar. Most szomorú kép tárul elénk. A buja trópusi növényzet közepette — halott erdő. Lelógó, szomorú ágak, élettelen fatörzsek, megszenesedett fatömbök. Kulimtól hiába próbálom megtudni az okát. Olyan, mintha a vulkán kitörése égette volna el az erdőt.

Kénszagot érzek és nemsokára rá megpillantom a krátert. Óriási, mély katlan tátong előttem. Hossza több mint másfél kilométer, szélessége is meghaladja a kilométert. Az ember szinte elszédül ezen az óriás méreten, agyvelőnk meg felmondja a szolgálatot, ha el akarnók képviselni azt a rettenetes erőt, ami létrehozta.

A Tangkuban Prahau kettős krátert rejt magában: a *Kava Ratu* és a *Kava Upasz*-t. Innen ezek a rettenetes méretek. Közvetlenül előttem a Kavar Upasz nyílik. A mintegy 200 méter mélységben fekvő kénestó vize élénken mozog, a meredek sziklafal oldalán szolfatarák törnek fel. Ez a kénestó ma már eltűnt, csak fumarolák maradtak meg. Innen az az átható kénes szag, amit már régóta érzek. Amint a meredek hegyoldalon, a meztelen sziklák közt leereszkedek, jobbkéz felől a másik krátert is meglátom, a Kava Ratut. Ez már régen kialhatott, semmiféle működést sem mutat — és mégis ez a legveszélyesebb. A Kava Upasz lovagias, nyílt ellenfél, már messziről figyelmeztet, hogy nem szereti az odatolakodó emberférgeket; a Ratu azonban alattomos, halottnak, ártatlannak teteti magát, pedig nem az. Láthatatlan mérges gázokat rejt ölében, amelyekkel a mitsem sejtőket orvul megöli. Kutyákra és kisebb állatokra egész katlanja halálos. Emberre csak egyes mélyedései, ahol a gázok jobban összegyűlnek.

A két kráter közt elhúzódó válaszfalon igyekszem lefelé. Nehéz munka, út nincsen, a sziklák élesek, tele sárga kénporral, salakkal és habkövekkel. A Kava Upasz alján nagyszerű képet tár elém a haragosan zöld, füstölgő krátertő. Partján sárga, kénes lecsapódások, a sziklafalalából dübörögve előtörő fumarolák. A fojtogató kénközök miatt nem sokáig gyönyörködhettem. Ezután következett a még keservebb felmászás. Egészen kifáradva érkeztem fel, úgyhogy minden kedvem elment attól, hogy a vulkán legmagasabb pontját, a 2075 méter magas csúcsát is megmásszam. Azt mondják, hogy onnan gyönyörű a kilátás, messze el lehet látni egészen a tengerig. Elhiszem, de nekem elég volt. Az én időmben ugyanis nem volt még meg a pompás, egészen a hegy csúcsáig vezető autóút.

A Tangkuban Prahau az utolsó száz év alatt nyolc ízben

tört ki. Nemcsak hamut, homokot, meg kisebb köveket vetett ki, hanem iszapárt is zúdított a vidékre. Különösen az 1846-i kitörése volt pusztító. Erősebben működött 1913-ban és később, 1924-ben.

Az esőt, bár a nehéz fekete felhők állandóan a fejem felett lógtak, eddig ugyan sikerült elkerülnöm, de mégsem menekülhettem meg előle. Úgy látszik, ami meg nagyon írva, annak teljesednie kell. Az út lefelé így bizony nem volt a legkellemesebb, azt hiszem, többet csúsztam, mint léptem. Ezt nem nagyon bántam, azt sem, hogy bőrig áztam, ez már velejár az ilyesféle kirándulással, hanem azokat a kedves idillikus képeket sajnálom, amelyeket nem örökíthettem meg. A különös alakú bambuszházakat, a küszöbön kuporgó bennszülötteket, a bivalyt hajtó gyermekeket, a pöttön kis meztelen rajkókat, a kalapjukat mélyen lehajtó jávaiakat.

Kárpótlásul több mesét is hallottam Lembangban a Tangkuban Prahuról. Erre minden hegynek van legendája. Az egyiket elmondom. Ez elmagyarázza, hogy honnan származott a Tangkuban Prahú neve. Megrázó, hatalmas erejű legenda; történetét bár emberek költötték, nagyságát mégis csak a környező természet fenségéből merítette:

«A vidék királynőjének, *Dajang Szumbi*-nak volt egy derék fia, *Szangkuriang*, akit Indra és Bráma mindenféle erénnyel és kiválósággal felruházott. Egyszer azonban nézeteltérés támadt közöttük. A veszekedés hevében a herceg megfeledkezett a kellő tiszteletről s ezen a királynő annyira felháborodott, hogy fegyverrel megütötte úgy, hogy fején seb maradt.

Szangkuriang bánatában otthagyja a királyi udvart, hívei vele tartanak. Évek múlnak el s ezalatt az egész szigetet bebolyongják és elfoglalják. A honvágy azonban mégis visszahozza nyugatra. A nélkül, hogy tudná, szülőföldjére kerül. Itt egy szikla tövében gyönyörű nőt talál. Anyja volt, aki a királynál kegyvesztett lett és bánatában ide, a vadonba menekült. Anya és fia azonban nem ismerik fel egymást, sőt egymásba szeretnek. Anyja később felismeri fiát arról a sebhelyről, amelyet ő okozott, de szeméremből nem ismerteti meg magát. Cselhez folyamodik, hogy az esküvőt meg-

akadályozza. Völegényének teljesíthetetlen feltételeket szab. Azt kívánja, hogy egyetlen egy éjszaka építsen gátat a sziklatömbök közt tovarohanó Tjitaru-folyón át, hogy a víz Bandung egész vidékét ellepje. Majd építsen óriási «kanu»-t (csónakot), ez legyen nászhajójuk.

Szankuriang összehívja harcosait és szolga szellemeit, a «devaták»-at, akiket kalandozásai közepette meghódított. Hozzáfognak a munkához. A Tjitaru olyan rettenetesen ragadó, hogy egész erdőket kellett letarolni és dombokat odahordani, hogy megfékezhesék. A szellemek segítségével a kanut is felépítik. Miután pedig a fennsíkot a víz ellepte, Szangkuriang kíséretével csónakba száll és menyasszonya elé megy. A Hold ezüstös fénnel von be mindent, Szangkuriang olyan szép és deli, hogy az istenek mosolyognak le rá az égből. Dajang Szundi asszonyai ezalatt elkészítik a lakodalmi tort és felöltöztetik a menyasszonyt. A királyné tanácstalanul áll a hegytetőn. Innen nézi, hogyan készült el a hatalmas töltés, mint faragják meg az óriási ladikot és hogyan önti el a víz lassan az egész völgyet. Közben meg csak úszik feléje a kanun fia, a völegénye. Kétségbeesésében Brámát hívja segítségül. Bráma meghallgatja és egy varázslót küld le hozzá. Ez füvet ad neki, hogy szórja el a gát előtt. Ez aláássa a gátat, a gát meginog, majd összeroskad és a visszatartott víz vak dühhel rohan alá, magával ragad mindent. A kanut is felfordítja és maga alá temeti egész népét. A megtört szívű anya, a menyasszony fájdalmában félőrülten rohan le a hegyről... beleveti magát az árba... és meghalt fiát átölelve most már boldog.

Egyszerre az egész környék megváltozott. A lakodalomra előkészített rizstömegek átalakulnak hegyekké, a rizsfűző-kondárok tavakká, a tömjéntartók, a menyasszonyi ágy, mind átalakulnak sziklává, patakká, dombbá. Az óriási kanu óriási hegygé változik át, pontosan úgy, mint amikor felfordult. Innen származik a hegynek neve «Tangkuban Prah», ami felfordított csónakot jelent. De még a menyegzői lakomára gyújtott tűz is megmaradt: tüze örökké ott parázslik a Tangkuban Prah belsejében».

VIII.

A vulkánosság.

Láttuk a Géde hatalmas sziklafalakkal övezett kráterét, láttuk a Pangeráno szétesett, betömődött vulkán-csúcsát, láttuk az óriási méretű Tangkuban Prahú kettős kráterét, de ezeken kívül is van még néhány vulkán, amelyet meg fogunk tekinteni, így tehát nem lesz érdektelen, sőt szükséges, hogy egy és mást megismerjünk a földi erőnek erről a nagyszerű megnyilvánulásáról.

Tagadhatatlan ugyan, hogy Földünk hegyképződésében a vulkánosság sokkal jelentéktlenebb, mint a földkéreg vetődései és a gyűrődések. Vulkáni jelenségeket is csak ott találunk, ahol a földkéreg hegyképző mozgásban van, tehát a törések és vetődések mentén. De azért mégis a Föld erejének legközvetlenebb nyilvánulásait a vulkánosságban szemlélhetjük. Az emberi képzeletre is sokkal nagyobb hatással van a vulkánok szemmel látható fenséges működése, mint a lassú kéregmozgás.

Hogy mi is a vulkánosság, elég nehéz pontosan meghatározni, olyan sokféleképpen nyilatkozik ez a tünemény. Általában vulkáni működésnek nevezzük azt a jelenséget, amikor a Föld cseppfolyós forró belső tömege, a *magma*, a felületre tör. A Föld szilárd kérge aránylag nagyon vékony, számítások szerint nem lehet 50 kilométernél vastagabb. Ez pedig a Föld 12,740 kilométeres átmérőjéhez képest a tojás héjánál is vékonyabb. Így könnyen megérthetjük, hogy ez nem lehet eléggé erős ahhoz, hogy megvédelmezzon bennünket a belső magma pusztításaival szemben. Ha a Föld kérge valahol meghasad, a hasadás mentén könnyen felszínre törhet a belső izzó anyag. Azért van az, hogy a vulkánok mindig törések, vetődések mentén lépnek fel. De azért

ne gondoljuk, hogy a vulkánok kráteréből kitóduló cseppfolyós anyag már maga a magma. Ha ez így volna, akkor a Föld összes láváinak egyformáknak kellene lenniök. Pedig ennek éppen az ellenkezője áll fenn. A vulkánok lávája nagyon is különbözik egymástól, sőt még ugyanannak a vulkánnak lávája is változik. A láva a Föld szilárd kérgének olvadéka; pontosan olyan összetételű, mint az átlagos szilárd kéreg.

A vulkáni tevékenység nagyon sokféle alakban jelentkezik. Sokféle már maga a kitörés, de ugyanolyan sokfélék a vulkán szunnyadó állapotában mutatkozó jelenségek is. Éles határt az egyes fokozatok közt különben sem lehet vonni.

A vulkánokat működésük szerint sokféleképpen osztályozzák. Az osztályozásnak alapja lehet a kidobott anyag mineműsége vagy működésének gyakorisága, tartama. Anyaga szerint megkülönböztetünk lávát termelő, *effusiv* vulkánokat, hamut és törmeléket termelő *explosiv*, robbanó vulkánokat, és *vegyes* anyagot szolgáltatóakat. Határt vonni itt is nehéz. A legtöbb *effusiv* vulkán is csak laza anyagot dob ki először, hiszen meg kell szabadulnia a tölcserét elzáró dugótól. A működés gyakorisága szerint: a *Stromboli-típus* állandóan működik, a *Vezuvio-típus* csak réha és a *Krakatoa-típus* csak ritkán, hatalmas robbanással. Ezekon kívül még több osztályozó rendszer is van.

A vulkáni kitörést rendszeresen földrengés előzi meg. Ilyenkor tör magának utat a feltóduló láva. Ha a kráterben már előzőleg is volt forró gőzelőtörés, akkor az mindjobban megerősödik, esetleg újonnan keletkezik. A gőzkitörés mindinkább erősödik, színe is megváltozik, mindig szürkébb és szürkébb lesz, míg végül már olyan sötét, mintha fekete «füst» gomolyogna elő. A «füst» többezer méter magasra is felszáll és ott szétterül, ezt az alakot *pinia-felhőnek* hívják. A «fekete füst» azonban nem igazi füst, hanem a rettenetes nyomás alatt finom lisztté őrölt kőzetpor, amit a feltóduló gőz magával ragad. Gondoljunk csak az üvegre. Ha ráütünk, darabokra törik, ha nagyobb erővel, kisebb darabokra, ha azonban igen nagy erővel éri az ütés vagy nyo-

más, akkor finom porrá esik szét. Ugyanezen az alapon keletkeznek a vulkáni bombák, a kavicsszerű törmelék, a rappalik, a lapilik, a finom homok, a hamu és a fekete füst.

A vulkán fekete «füstje» tehát nem füst. Az igazi füst a tökéletes és tökéletlen égési termékek keveréke. Éppen így nem «tűzhányó» a vulkán sem. Tüzet sohasem hány, legfeljebb áttüzesedett köveket, cseppfolyós lávadarabokat, de tüzet sohasem. Éjjel, amikor úgy látszik, mintha kráteréből tűz csapna ki, az csak a láva visszfénye és a tüzes kövek, az úgynevezett bombák rakétái.

A földrengés és a vulkáni működés mindinkább fokozódik, míg végül hatalmas robbanással kiveti a vulkán magából az elzáró dugót. Egyes vulkánokon ezzel már meg is szűnik a jelenség; egyideig még törmeléket dob ki és utána elcsöndesedik. Másikon olyan rettenetes erejű a robbanás, hogy az egész hegyet szétveti, ismét másokból most, hogy már megszabadult az elzáró dugótól, megindul a lávakiömlés. Követ, törmeléket dob ki a *Stromboli* (Itália), a *Szmeru*, a *Merápi* és Jáva legtöbb vulkánja. Rettenetes robbanással tört ki a *Krakatoa* (Szunda-szoros), a *Bandaisan* (Japán), a *Géde* stb. Lávát ömleszt a *Vezuvio*, az *Etna*, Jávában néha a *Brómo*, *Szmeru*, *Papandájan* és *Merápi*. Látjuk, hogy ugyanaz a vulkán meg is változtathatja működés-módját. Óriási takarószerű lávaömlés a *Dekán*, *Mandzsuria*, *Columbia* stb.

Jávában a fentemlített vulkánok még egy fajára akadunk, amelyeknek keletkezését sokáig nem tudták megmagyarázni. Óriási, több kilométer átmérőjű krátereket találtak (Tengger-hegység, Ider-Ider). Elképzelhetetlen volt, hogy ezek valaha is tevékeny kráterek lettek volna. Keletkezésüket úgy magyarázzák, hogy itt valamely oknál fogva a kráter és vele a hegy csúcsa önmagába összeomlott és besülyedt. Az ilyen óriási krátereket *kaldéra*-nak nevezte el a tudomány.

Most térjünk át a vulkánok szunnyadó állapotára, amikor csak úgynevezett vulkáni utóműködés tapasztalható. Ha a vulkán kitörése megszűnt, a vulkán kezd lassan kihűlni. A kihülés azonban lassú és fokozatos. Búgva törnek

még elő a forró gőzök. Ezt a jelenséget *fumarolá*-nak keresztelték el az olaszok. Ha kénes gázok is vegyülnek hozzá, akkor *szolfatara*, ahol meg csak széndyoxid tör elő, az a *mofetta*. Régen kialakultak már a mi magyarországi vulkánjaink: *Hargita*, *Mátra* és a *Dunántúl* vulkánjai. A torjai *Büdösbarlang*ból mofetta és szolfatara tör elő. *Parád* záptojászagú vize mofettával és szolfatarával keveredett. Ha a mofetta a talajvizet telíti, akkor keletkezik a szénsavas ásványvíz, Erdélyben borvíz a neve: *Balatonfüred*, *Tusnád*, *Borszék* stb.

A láva, mint már említettük, a magma melegével feloldott, folyékony kőzet. Hőfoka 1000°-on felül van. Minél magasabb a melege, annál hígabb, annál folyékonyabb. Anyaga főleg kovasav, de van benne agyagföld, vasoxid, mész, magnézia, kálium, nátrium és egyéb elem. Kovasavtartalma szerint alakul át kihűlése után különböző kőzetekké. Ha legalább 75% kovasav van benne, akkor riolith, ha 65%-on felül trachit, 50% andezitet és 40—50% közt bazaltot ad. De tartalmaz a láva még víz és egyéb gőzöket is.

Jáva szigetén éppen úgy, mint Japánban a vulkáni erők működése a legjellemzőbb. A vulkánosság az egész szigetre rányomta bélyegét. Egész Jáván végigvonul a vulkánok hosszú sora. Mintegy 300 vulkánt számlálhatunk, ha minden vulkáni megnyilatkozást ide sorolunk. Ezek közt 10—12 időnkint tevékeny és vagy 50 van szunnyadó állapotban. Természetes, hogy a határt igen nehéz megvonni, mert sohasem lehet tudni, mikor lép a szunnyadó vulkán át a tevékenyek közé; viszont a működő is hirtelen kialhatik.

A térképen is meglepi az embert az ellentét a sziget nyugati és keleti része közt. Nyugaton, különösen a *Preanger* vidékén rendkívül erős volt a vulkáni működés. Itt négy nyugat-keleti irányú törésvonalat is találunk. A vulkánok közel fekszenek egymáshoz, mély és keskeny völgyek vannak közöttük. A sziget közepétől, a *Merápi*val kezdődőleg a vulkánok távolabb esnek egymástól úgy, hogy közöttük termékeny lapályok maradnak. Ha a kitörő vulkánok időn-

kint pusztulást és vést is hoznak a lakosságra, de ugyanakkor áldást is osztanak : a kidobott hamu és homok, de idővel még a többi anyaga is termékennyé, gazdaggá teszi a vidéket. Ezért van az, hogy a legsűrűbb lakosság, a legnagyobb kultúra éppen a sok vést hozó Merápi és a többi vulkán közelében keletkezett. Sőt a sziget felszínének ez a kettéválása magát a lakosságot is kettéosztotta. A nyugati hegyes vidéken laknak a szundaiak, a középső és keleti síkabb vidéken a javának.

A jávai vulkánokat leginkább a laza vulkáni termék jellemzi. A legtöbb vulkán kisebb-nagyobb követ, homokot és hamut dob ki. Könnyen érthető, hogy ez a sok vulkáni termék hamar átalakítja a vulkánok képét. A *Gunung Guntur* Garut közelében fél évszázad alatt tizenhétszer tört ki, és mindenkor rengeteg törmelékot hajított ki magából. Hasonlóan viselkedett a Merápi is. Úgyhogy Junghuhn, aki majdnem egy évszázaddal ezelőtt látta a vulkánokat, sokat meg sem ismerne. Leggyakrabban a vulkán szája alakul át. Ez természetes is, mert hiszen itt érvényesül legközvetlenebbül az exploziós erő.

A lávafolyás aránylag ritka, mintha nem volna elég ereje a tűzhelynek a folyékony anyagot a felszínre lökni. De van e helyett nem kevésbé érdekes kitörése, az *iszapkiömlés*. Több kráter van, amelyben víz gyülemlik össze, tó keletkezik. Ha aztán a vulkán kitör, pusztító iszapárként veti ki a kráter vizét. Ilyen pusztító iszapárt öntött ki 1823-ban a *Gelungung*, pár évvel ezelőtt a *Merápi*, de legrettenetesebb mégis csak a *Kelut* kitörése volt 1919-ben. A vulkán hirtelen kitörése, de még inkább a feltartóztatathatlan iszapár 5000 embert pusztított el.

Hasonlóan, mint a *Kelut*, iszapáradattal öntötte el környékét Jáva keleti végén a *Raung* vagy *Ravn* (3328 m) is. A századok óta tevékeny vulkán szintén nagyon sok emberáldozatot követelt. A múlt század vége felé eltűnik a krátert kitöltő tó, hosszabb ideig csak finom hamut és fekete füstöt hány. Működése századunk elején lassan fokozódik, mindinkább egy helyre, a hatalmas kiterjedésű kráter közepére összpontosul, míg 1913-ban új centrális kráternek

ad életet. A most is tevékeny fiókvulkán lassan nő, úgyhogy magassága most már megközelíti a száz métert.

Másik különlegessége a jávai vulkánoknak a hirtelen támadt robbanás, explozió. Különös, hogy ezek rendesen hosszabb ideig tartó nyugalmi állapot után lépnek fel. Ezek is óriási pusztítást okoznak. Láttuk már a Géde kráterénél a robbanás rettenetes erejét, amely a kráter egész északi oldalát kidobta. Legjellemzőbb és legrettenetesebb azonban a Krakatoa hihetetlen erejű kitörése volt.

A *Krakatoa* kis, mindössze 32 négyzetkilométer nagyságú szigetcsoport, Jáva és Szumatra közt, a *Szunda-útban*. A főszigetnek három krátere volt: délen a legnagyobb a *Rakata*, a *Danan* és a *Perbuatan*. Közel hozzá még két kis sziget van: a *Verlaten*- és *Lang*-szigetek. Mind a három sziget meredek oldalával befelé, egy központ felé néz. Valószínű, hogy ezek is csak maradványai egy hatalmas, talán kétezer méter magas vulkánnak.

A Krakatoa 1689 óta nyugalomban van, már teljesen kialudtnak hitték, és mégis majdnem kétszáz évvel később, 1883-ban óriási kataklyzma elpusztította a sziget legnagyobb részét. Májusban kezdi meg kitörését, valószínűleg a legészakibb kráter a *Perbuatan*. Május 20-án a német «*Elisabeth*» hadihajó 11 kilométer magas pinia-felhőt mér. Működése kissé alábbhagy. Május 27-én batáviai kiránduló hajóról látják a 100 méter magas *Perbuatan* 5—10 perces explozióit.

Nemsokára a következő kráter, a *Danan* is átveszi működését. A paraxizmus, az erős robbanások egymást követik. A *Perbuatan* berogy, majd a *Danan* is. Augusztus 26-án kezdődnek a legrettenetesebb exploziók. A «*Medea*» hajó 33,000 méter magas füst- és hamufelhőt mért. A detonációk, a robbanások zaja olyan erős, hogy messzeföldön hallják. Batáviában, Jáva keleti végén Szurabájában, Borneóban, Makasszarban, Szingapurban, Bankokban, egész Szumátrán végig, messze Báliig. Sok helyen azt hiszik, hogy ellenség tör rájuk, hadihajókat küldenek ki, a katonaságot készenlétbe helyezik. Manillában heves ágyúzást hallanak, s a bajba jutott hajók segítségére mentőhajót küldenek ki.

Augusztus 27-ére kissé alábbhagynak a rettenetes robbanások, de déli 1 óra tájban leírhatatlan erejű robbanás következik. A robbanás ereje olyan nagy volt, hogy hangját a Fülöp-szigetek, Új-Guineában egészen Ausztráliáig hallják. Még Sydneyben is felemlítik a lapok az ágyúdörejhez hasonló hangokat. Batáviában olyan nagy a zaj, hogy napokig nem tudnak aludni. Az egész városban sötétség honol, mintha elkövetkezett volna az utolsó ítélet napja. Mindenfelé rettenetes égháborúk dühöngenek.

Lassan mind távolabbi vidékekre terjed ez a tünemény. Így szeptember 9—11. közt Colombóban, Cejlon szigetén is eltűnik a Nap korongja, mintha felhők takarnák. Dél-Amerikában, Paramirbo-ból írja egy lelkész szeptember 12-én: «A Nap egészen átlátszó volt és világos indigókék, keltétől nyugtáig. Közben majd sötétebb, majd világosabb lett. Tehát kék Napunk van. A látvány csodaszép volt. Az ég borús, de teljesen szélmentes».

A hamu messze, távol Japánig eljut, de elviszi a levegő a kitörés rendkívül finom porát köröskörül az egész Földön. Két éven át a finom por a Nap keltét és nyugtát mindenütt megszínesíti.

A robbanás mentén óriási árhullám keletkezik, amilyent még nem láttak a Földön. Harminc méter magas árhullám rohan neki a partoknak. A Szunda-út szigeteit ellepi az ár, minden lakója elpusztul. Szumátra déli partvégződését, de még jobban Jávában, Bantam partjait végigsöpri az ár. Több mint 40,000 ember pusztult el néhány óra alatt. Az árhullámot megérezték Indiában is, India keleti partja mentén a betorkoló folyókon messze felhatol. Colombóban több hajót letép horgonyáról, Pointe de Galle-ban a tenger hirtelen visszahúzódik, a halak a szárazon maradnak. De megérik a rengő hullámot Észak-Amerikában, az Atlanti-Óceán mentén is. A Daily News szerint egyes helyeken, ahol a vasút a tenger mellett vezetett, elvitte a töltést, a hidakat megrongálta. Még Dél-Ausztráliában is észreveszik a hullámot. Az árhullám többször megkerülte a Földet.

Az explóziók hosszú sora megváltoztatta a Krakatoa-sziget egész alakját. A három kráter közül csak a legdélibb,

Ósi faekével felszántják a rizsföldet.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Rizspalánták ültetése,

Repülőfelvétel a Gédéről (2958 m), balról a Gumuruh. A Batáviai Idegenforgalmi Hivatal (Rijswijk 15) engedelmével.

Ausztráliai fűfa Tjibodasz fűvészkertjében.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

a Rakata maradt meg, ez is középen kettémetszve. A másik két kráterhegy eltűnt. A Danan helyén 280 méter mély a tenger. A horzsakő egészen ellepte a Szunda-utat, annyira, hogy hónapokig nem lehetett közlekedni rajta. A Krakatoa most sem nyugszik. Hogy még mindig a működő vulkánok közé kell számítanunk, mutatja az 1929- és 1934-es kitörése. Ezek ugyan méreteikben meg sem közelítették az 1883-ast, de azért mégis hihetetlen erőről tanúskodtak.

Még egy kitörést szeretnék megemlíteni; a *Papandájan*-ét. Ez annyiban is érdekelhet minket, mert utazásunk során nemcsak látni fogjuk, de felmegyünk még most is tevékeny kráterébe is. A 2660 méter magas csúcsvulkán északkeleti oldalán fekszik a kráter. 1772. augusztus 11—12 éjjelén erős explóziók után a láva magasra emelkedett a kráterben. A laza törmelékből összetett északi fal azonban nem bírja már ki a hatalmas oldalnyomást, úgyhogy több mint 1 köbkilométer törmelékkel kevert láva ömlött alá. Rövid néhány óra alatt 4000 ember pusztult el.

A vulkáni kitörésekkel szoros kapcsolatban vannak földrengések is. Egyik olyan gyakori, mint a másik. Minden nagyobb kitörést földrengés szokott megelőzni. Junhuhn a XIX. század első felében harminc nagy földrengést jegyzett fel. A legutolsó nagy rengés 1867-ben Gyokjakartát döntötte romba.

IX.

Garut.

Öreg este lett, mire a Tangkuban Prahú kirándulásáról megérkeztem Bandungba. Itt megszálok és másnap reggel folytatom utamat. Ismét az a csodaszép hegyvidék, azok a nagyszerű képek. Vannak, akik nem szeretik a vasúti utazást . . . én imádom. Ha szép a vidék, abban gyönyörködöm, ha nem gondolataimnak élek, de minden esetben élvezem a mozgást, az életet, az új ismeretlent.

☒ *Tjitjalengká*-ban még egy mozdonyt kapunk és fújtatva, zakatolva máris nekivágunk a *Nagrek-hágónak*. A völgy csakhamar teljesen összeszorul annyira, hogy csak a vaspálya testének és a rohanó hegyipataknak van helye. Viadukt viaduktot követ, vízesés vízesést, alagút alagutat. A vasútvonal szinte végig a meredek sziklafal oldalába van sülyesztve. Van egy szakasza, ahol 4 kilométernyi úton 176 métert emelkedik a pálya. Valóságos világcsoda volt ennek a vasúti vonalnak a megépítése.

Elérjük a hágó legmagasabb pontját, most már lefelé rohanunk. A hegyek kinyitják kapujukat és hirtelen széles völgy tárul elénk, nevető földek, kedves falucskák, zöldelő hegyek: elértük a *Lelesz* völgyét. Pompás síkság, amelyet köröskörül minden oldalról magas hegyek, égbetörő vulkánok koszorúja vesz körül.

Tizennégy vulkán sötét csúcsa mered az ég felé: a dübörgő *Gunung Guntur*, a *Haroman*, a szabályos hegyes csúcsba végződő *Tjikorai*, a *Prahú*, a *Kalaidong*, a füstölgő *Papandáján*, a *Telaga-Bodász*, a *Kava Manuk* és a többi. Nincsen a Földnek még egy pontja, amelyet ilyen fenséges hegykoszorú övezne . . . Érthető, hogy II. Miklós cár trón-

örökös korában, amikor itt járt, elragadtatásában ezt írta naplójába :

«Voire Garut et puis mourir!»

Garut olyan magasan fekszik, mint Bandung, 710 méter magasságban. Utcai szép szabályosan keresztezik egymást. Itt is megtaláljuk az alon-alon négyszögletes terét. A térre néz a regent, a kormányzó háza. Ebben lakott valamikor Miklós cár, de még sok fejedelmi vendége volt, köztük Ferenc Ferdinánd trónörökös is. Szemben van vele a mecset. Homlokzata oszlopon nyugszik, az épület közepén torony-szerű hármastető.

A Papandájan-szállóban telepedtem meg. Magas, sudár pálmák, virágzó bokrok és tarka virágágyak vették körül palotámat. Mindjárt otthonosan éreztem magamat. Vacsora után, amit ugyancsak sietnek elfogyasztani a jó hollandusok, kiülök a szép, hófehérre festett tornágra. Lassan szüresölöm kitűnő, illatos feketémet.

Amint így ülök, egyszerre csak lágy zene hangja üti meg fülemet. Kisvártatva bennszülött táncosok jelennek meg. Úgy vonulnak fel a nagy fák sötét árnyékában, a kiszűrődő misztikus fény mellett, mint valami színpadi csoport . . . Megszólalnak a lágy fahangok, majd a gamelang egész zenekara . . . Az egyik táncos előrelép, a zene lassú, szinte mélabús hangjára mélyen meghajlik, letérdepel és üdvözöl. Mindezt csodálatos bájjal és finomsággal teszi. Most táncolni kezd. Társai egymásután hozzászegődnek, míg végül az egész csoport táncot lejt. Mozgásuk lágy és ritmikus, mint a zenéjük. Tánc közben nagy szerepe van a könnyed előrelépésnek. Máskor helyben megállanak, kinyújtott karjuknak csak kezefejét és ujjait mozgatják, mintegy előadva azt, amit a többi énekel. Hajlékonyságuk csodálatos. Karjukat könyökben hátra tudják hajlítani, lábukat meg akár 180 fokon túl is ki tudják fordítani. Látszik, hogy már gyermekkoruk óta gyakorolják.

A táncosnők öltözete fekete vagy barna, színesen hímzett mellényke, rövid fekete nadrág, amely köré színes szarongót csavarnak. Szép, formás, világos oljabarna lábuk térdig meztelen, alig látszik érinteni a földet.

Kedves volt egy kisleány tánca is, amit más alkalommal, de ugyancsak itt láttam. Kis, alig tízéves utcagyerek volt, de máris meglepő finomsággal adta elő meséit. Egész történeteket mondott el tánccal és jelbeszéddel. Sétált, forgott, hajladozott közben. Mindent roppant bájjal és kecsesen. Ketten kísérték, egy 12—14 éves fiúcska és egy öreg, őszbecsavarodott jávai. A gyermek furulyán játszott, az öreg meg valami fadobszerű hangszert vert és énekelt hozzá. Olyan szép és tökéletes együttes volt, hogy bármely műsoron előkelő szám lett volna.

*

Másnap már hajnal hasadta előtt könnyű kis kocsiban ülök, erre *kahar* a neve. Három fürge kis póni van elébe fogva... Lassan pirkad, lelkemet öröm tölti el, hogy ismét gyönyörködhettem a napkelte csodás panorámájában. Ha az ember százszor látta is, százegyszer is csak megcsodálja színpompáját, fényét, ragyogását. Tündéralom ez, amit sem leírni, sem megfesteni nem lehet.

Az első napsugár életre hív mindent. Járművekkel, emberekkel tele az út, mintha földből nőttek volna ki. Lassújárású bivalyok nagy gyékénnyel fedett kordélyokat vonatnak. Szögletes tetejük éppen úgy, mint a bennszülöttek nagy, kerek szalmakalapja a szivárvány minden színében játszik. Nesztelen, könnyű léptekkel igyeksenek a vásárra a javánok. Hajladozó bambuszrudakon gyümölcsöt és főzeléket visznek.

Egy óra múlva elérem *Szitu Bagendit* tavát. Gyönyörű, regényes fekvésű tó ez a hatalmas *Gunung Guntur*-vulkán közelében. Vize áttetsző, tiszta zöldeskék. Partján a beszakadó csermelyek csobogó vize mellett üde zöld növényzet, magasba törő karcsú kókuszpálmák, nagy világoszöld levelű banánok, vérpiros virágú tűzfák. Síma tükrén százféle vízinövény. Vízében pompás ízű halak. Ott úszkálnak előttünk, kezünket szinte csak ki kell nyujtani értük.

A tavon halászok járnak; szép, olajbarna bronzalakok. Csónakjuk egyetlen kivájt fatörzs, evezőjük széles lapát.

Háló nem is kell, a halakat szigonnyal fogják. Én is csónakba szállok. Az enyém azonban az «orang blanda», a fehér emberé, már három egymásmellé kötözött csónak. A csónakra keresztbe deszkákat fektetnek, ezen szék és felette tető.

A tó tele van szigetekkel. Mint illatos virágkosarak a terített asztalon. Körülöttünk lótuuszok, tavirózsák úsznak. Középen nagyobbacska sziget, tele hajladozó pálmákkal, virágzó rhododendron-fákkal. Virágcsokor az ég tükrében . . . Feledhetetlenül szép innen a kilátás a környező hegyekre. Előttünk a *Gunung Guntur* (2248 m) hatalmas hegytömege, a «Mennydörés hegye», tompa, távoli ágyúdörgésre emlékeztető moraját folyton hallom. Jáva egyik legnyugtalanabb vulkánja, félszázad alatt tizenhét kitörése volt. Oldalát most is kietlen lávatömbök takarják. Olyan ez a köves puszta, mint a halál mementója a nevető, zöld mezők felett. Mellette fekszik a *Kava Manuk* széteső krátere, majd odább az állandó fehér füstfelhőket okádó *Papan-dájan*. Egyedül áll a 2800 méter magas *Tjikorai*. Szabályos, szép alakú csúcsa már a fellegekbe vész. A hinduk idejében ez is szent hegy volt. Tetején hatalmas hindu templom állott. Ma már csak rom, lerombolták az emberek, megölte a dzsungel. Távolabb ismét a csipkézett szegélyű *Gelungung* és a többi komor hegy.

A lépcsőzetesen elhelyezett tavak egészen a *Gunung Guntur* lábáig terjednek. A hegy tövében eredő meleg források táplálják. Érdekes, hogy még a legfelső melegvizű tavak is tele vannak halakkal. Ha az ikrákat hozzák a tóba, az ott kikelt halak szépen fejlődnek, addig a máshonnan áthozott halak elpusztulnak. Az alkalmazkodás erejének szép példája.

Megfürdöm, eszem valamit és ismét kocsiba szállok. Körülöttem rétek, mezők a zöldnek százféle árnyalatában. Közeledtünkre a fákról lármázó papagályok szállanak tova, a mezőkről tarka rizsmadarak röppennek fel. Még a messzi magas fák is megmozdulnak, a repülőkuttyák hada szárnyra kel, ha sikeres lövéssel egyet-kettőt lehozunk közülök. Különben csak este repülnek. Röptük lassú, méltóságos, nem olyan csapkodó, mint a denevéreké. A bennszülöttek szere-

tik a húsát. Lehet, hogy én is ettem valamelyik reistafelbe bekeverve.

Kilenc óra tájban megérkezem a Kava Manuk lábánál fekvő falucskába, *Tjiparai*-ba. Itt lovat és kulit fogadok. Eleinte sok bajom volt zabolátlan szürkémmelel. No, de megtanítottam, egy óra mulva olyan volt, mint a kezes bárány. A betörés alatt látom, hogy hajsárom váltig bólongat fejével. Bizonyára örvend, hogy ezt a kitanult bestiát végre valaki rendre tanítja. Csak később jutott eszembe, hogy ez a fejbólongatás nem igenlés, hanem annak éppen ellenkezőjét jelenti.

Folyton hegynek megyünk. Jobbról a Gunung Guntur sötét tömege, balról a füstölgő Papandájan. Zöld rétek, kávé-, kakao-, majd kinahéjültetvények közt járunk. Minden lépésnél más kép, új világ. Mintha óriási színes képeskönyvben lapoznánk. Hellyel-közzel háznagyságú fekete sziklatömbök hevernek. Mintha csak az égből estek volna le. S valóban úgy van: a Papandájan dobta ide őket az 1772-es kitörés alkalmával. Az út most szaggatottabb lesz; széles vízmosságokon kelünk át. Lovacsám csodálatos ügyességgel mászik le a meredek lejtőn, majd meg kapaszkodik fel a szemköztes parton. Most már meg vagyok vele elégedve. A partok szélén óriási fehérvirágú datúrák. Tölcséres viráguk százával csüng alá egy-egy tövön. Itt-ott hatalmas páfrányokat, faharasztokat látunk. Fínoman csipkézett leveleik zöldessárga színűek, messziről kisebb pálmának néznők.

Kezd már nagyon is meleg lenni, de szerencsére nem-sokára elérjük az erdőt. Gyönyörű a trópusok őserdeje. A különböző fajú pálmák mellett a nyitottabb részeken sok a bambusz, de vannak még lomblevelűek és kúszónövények, alul harasztok és páfrányok. Amint a fák hatalmas koronája messze a fejünk felett áthatolhatatlan lombsátorrá összefonódik, amint óriási, mohlepte fatörzsei erejét, nagyságát mérlegeljük, önkéntelenül is titkos borzongás fut át rajtunk. Az út egy helyen kiszélesedik, kis fűvel benőtt tisztásra érek. Itt bevárom kulimat. Egyszerre csak éktelen sivítás, kiabálás: nagy csapat barna majom kergeti egymást az

ágakon. Még jóideig hallom lármájukat, de az is elhallgat. Néma csend van. Most szép aranybarna madárkában gyönyörködöm, nem messze tőlem egy ágon ül, innen röppent fel, hogy egy-egy rovarot elkapjon. Röpte is, alakja is sokban hasonlít a fecskénkéhez.

Két órai út után elérjük a kráter peremét. Lassan lefelé ereszkedünk. Időnként átható kénzsgot érzek, úgy látszik, már a kráter közelében járunk. Most egy hirtelen fordulat, cserjék és bokrok közé érünk — és íme, bent vagyunk a *Kava Manuk* kráterében . . . Sok krátert láttam már, de ilyen még egyet sem. Sűrű fákkal, pálmákkal benőtt csalitos az egész vidék, mintha a Föld legbékésebb helyén járnánk, ahol az őstermészet szabadon fakaszthatja virágait, és mégis itt is, ott is hatalmas gőzszlopok, bűgő fumarolák törnek a magasba.

Leszállok a lóról, kulim kíséretében gyalog indulok a kráter füstölő gőztengerébe. Amint a fumarolák közelébe érek, más meglepetés is fogad. Füstölő zöldesszürke katlanokat látok, amelyekben piszkos iszap bugyborékol. Zubog, rotyog, szinte forrni látszik. Van, amelyik méter magasra is felveti piszkos árját s köröskörül, mint a gejzír, tölcsért épít magának. Körülöttük a puha talaj forró, süppedékes. Ha botot szúrunk belé, menten kitör a gőz. Veszedelmes hely. Egyetlen elővigyázatlan lépés és az embernek örökre vége van.

A körülbelül egy kilométer átmérőjű nagy kráterben négy-öt kisebb teknőszerű mélyedést találunk. Ezekben törnek elő a fumarolák, itt főnek az iszapüstök. Egyik helyen sötét, kerek tó van. Ezt is gőzök takarják, tompa morajlás hallatszik felőle. Ismét más helyen olyan sűrűn törnek elő a forró gőzök, mintha az egész hegyoldal kigyulladt volna. De ami a legmeglepőbb, hogy közvetlenül a mérges gázokat kilehelő fumarolák tözsomszédságában mindenütt ott van a sohase hervadó örökzöld növényzet. Mintha az élet és a halál ölelkezne.

Az előtörő gőzök bűgása fülsiketítő, mintha számtalan dübörgő vonat gőzsípja szólana. Az emberi hangot alig lehet meghallani. Csak nagynehezen tudom kulimat meg-

kérdezni, hogy miért is hívják ezt a helyet «Madártemetőnek» a jávaiak. Kulim nem szól, csak elkezd nézelődni köröskörül. Aztán megindul. Kis kerülőt tesz az egyik gőzűst körül és már mutat is le a földre. Két varjúnagyságú madár csontja is fehérlik egymás közelében. Azután majd itt, majd meg ott mutat rá a madártemetekre. Olyat is láttam, amelynek egész tollazata megvolt.

Hogy igazán madártemetőben járok, arról is meggyőződtem. Az egyik kis tisztáson állottunk. A szél gyöngén keletnek fújt, a fumarolák füstje belevegyült a sűrűségbe. Egyszerre csak egy csapat madarat látok felénk tartani. Röptük és nagyságuk olyan, mint a mi seregélyünké. Gyors ívelésben repülnek. Közbe a szél iránya megváltozik, a fumarolák gőze ismét a magasba csap . . . A madarak megérik a veszélyt, irányt változtatva kikerülik a gőzőket, de közbe másiknak jutnak a közelébe. Szinte körül vannak zárva . . . S most már szárnyaszegetten hull le egyik a másik után. Alig fele a csapatnak tudott megmenekülni. Az egyik madarat láttuk, hogy hová esett le. Kulim hamar elhozza. Csakugyan valami seregélyféle volt, csak színesebb, pompásabb, mint a mienk. Szeme még nyitva volt, de egypár perc múlva kezemben mégis kilehelte lelkét. Ő is ottmaradt a Kava Manukban, a madártemetőben.

*

Napkelte előtt ismét kocsiban ülök. A három póni vágatva rohan a koromsötétben. Az ember szinte megborzad e vad rohanásra, ez eszeveszett száguldásra, amely csak visz, ragad magával a nagy, vak sötétségbe. Olyan ez, mint az élet útja, amely mindig kikémlelhetetlen, ismeretlen marad előttünk . . . Most még csak a csillagok ragyognak fényesen, tündökölve, de nemsokára tűzcsóvák jelennek meg Kelet felől, lángjuk fölcsap a magas ég kupoláján, elkapja a csipkés felhőfoszlányokat és nemsokára győzelemtitkosan kel fel az éltető Nap — a *Mata Hari*, a «Nappal Szeme», ahogy a jávaiak hívják.

Fák, rétek, mezők, magasormú hegyek úsznak a hajnali ködben. Most apró kis házak tűnnek fel a távolban, a

följük hajló pálmákkal szinte ölelkeznek ; idillikus falucska, *Vanaradja* fekszik előttünk . . . Ekkor hirtelen — el sem tudom képzelni, hogy honnan — rohanó lovasgárda vesz körül. Egész csapat jávai vágat, nagyokat rikoltva hol előttem, hol mögöttem. Könnyű lovaikon nagyszerűen ülnek, játszanak, kergetőznek, kendőket dobálnak egymásnak vagy kapnak fel az útról. A prüszkölő paripák, a helyre barna legények, a sok színes ruha, az egész lovas kíséret olyan, mintha előttem robognának fel vitézi tornára a tüzeszemű leventék. — pedig csak lovaikat kínálják.

Jóalakú tarka mént választottam ki magamnak, kísé-
rője mellé még egy kulit, aki az élelmet hozza.

Nyeregbe szállok, indulunk.

A falu főterén kell keresztül mennem, ez pedig nehéz feladat, mert éppen pászár (vásár) van. A tágas piacteret, az alon-alont egyik oldalon a községháza, másikon meg a mecset szegélyezi. Köröskörül hatalmas fikuszfák, varinginek árnyékolják be, csak közepe marad szabadon. Az egész tér tele van sátrakkal, bódékkal. Férfiak, asszonyok, gyermekek mindenfelé. A nagy tömegben alig lehet mozogni. Rizst, kókuszdiót és cukornádat árulnak, odább illatos ananászt, sötétpiros héjú mangót, aranysárga banánt, főzeléket. Másutt szöveteket, szarongnak való tarka batikokat kínálnak. Szorgalmas kezek itt is viaszkolják a mintákat. Apró, kézzel hajtott varrógépeken varrják a ruhát . . . A legcsodálatosabb azonban, bármilyen nagy legyen is a sokadalom, hangjukat alig hallani.

Elhagyjuk a falut.

Rizsföldek közé érünk. Március havában vagyunk, a földek legnagyobbbrészt víz alatt vannak. Síma tükrük vakítóan ragyog a napsütésben. Egyikben-másikban lassú léptekkel dagasztanak a nagy, barna jávai bivalyok ; ősrégi faekével szántanak, vagy egyengetik a talajt nehéz fasímítókkal. Hosszú bambuszrudakon kerepelők, magas, mélyen behajló kókuszpalmák, üdezőld húsos banánok, itt-ott szalmafüdeses kunyhók.

A rizsföldek elmaradnak. Dohányültetvények közt kanyarog utunk. Zöldjükből élénken válnak ki a nagy

bambuszból épített szárítópajták. Most kávé-, majd kakaó-ültetvények közt haladunk. A nagy, sötétlevelű bokrok törzsén gazdagon csüngnek alá a kakaó sárgásbarna, meg lilaszínű hegyes, dinnyealakú termései. Ezek tartalmazzák a kakaószemeket. A bokrok közt nagy a sürgés-forgás, úgy látszik, szüretelnek.

Eleinte, amíg nem túlságosan erős az emelkedés, ügésben haladok. Embereim nem maradnak el. A kuli és a hajcsár mindig nyomomban van. Csodálom, hogy mennyit kibírnak ezek a kis emberek. Benniszülöttekkel is találkozom. A férfiak levett kalappal leguggolnak, a nők hátatfordítanak, csak a regulát nem ismerő gyermekek kandikálnak kíváncsian utánam. Érdekes, hogy a házak erre ismét más alakban épülnek, el sem tudnám számlálni, hogy már hányadik változatban látom. A házak itt is oszlopokon épülnek, ezt sokfelé látni Jávában, de gerincük nem egyenes, hanem homorú, két végén felfelé hajlik.

Közben a köd is felemelkedett. A levegő tiszta, üdítő. Ilyenkor, a korai reggeli órákban érzi az ember igazán jól magát. Tele tüdővel, tágranyílt szemmel, énemnek minden atomjával szívom be magamba ezt a csodás panorámát. Lépten-nyomon megállok, már csak azért is, hogy ez az isteni kép, minél tovább előttem legyen. Fősvény, kapzsi leszek, mindent meg szeretnék tartani, örökre.

Lábam előtt, mint kiterített szőnyeg fekszik Garut tágas völgye. A fiatal hajtásokkal takart rizsföldek finom pasztell-zöldje, a víztükrök világos azúrja gyönyörű tarka mozaikká olvad össze. Körülöttünk pedig a rózsás égbe becsókoló vulkánok kéklő hegykoszorúja. Balra az előkelő, hegyes csúcsba összefutó *Tjikorai*, tisztán látom a *Papan-dáján* szagatott kráterét s felette a torkából felszálló fehér füstoszlopot, jobbra a sötét *Guntur*, nehéz mennydörgését idáig hozza néha a szellő.

Valóban: un pezzo di cielo in terra!

Elmaradnak a házak, az ültetvények, csörgedező patak mentén kapaszkodunk. Bambuszerdőbe érünk. Fái szédítő, 20—30 méter magasba szöknek fel. Vastag törzsük sír, nyög a legparányibb fuvalatra is. Világos szürkészöld,

lándzsás leveleik szüntelen táncolnak. Most őserdőbe lépünk. A titokzatos sötét dzsungel élőfala megnyílik egy helyen, csak azért, hogy a következő pillanatban már elnyeljen. Eleven lombátorban járunk, az óriási fák összefonódó ágainak hatalmas dómja alatt. Titokzatos félhomály takar el mindent. Csak sejtelmesen látjuk a sűrű mohával benőtt fatörzseket, a lecsüngő liánokat, a csipkéslevelű faharasztokat. Páradús, nedves meleg a levegő. Az erdő néma, hangtalan, csak a levélről-levéltre aláhulló vízcseppek kopogását hallani.

Kilenc óra tájban elérjük a *Gelungung*-vulkán kráterperemét 1724 méter magasságban. Még mindig erdőben járunk. Most már lefelé igyekszünk a kráter nagy, öblös torkába. Nemsokára sűrű bozótba és törpe fák közé érünk — és íme, hirtelen megnyílik előttünk a *Telaga Bodász* sápadt tava.

Szép nagy, símatükrű, kerek tó fekszik előttünk. Átmérője valamivel több, mint egy kilométer. Alakja is körülbelül olyan, mint a mi *Szent Anna-tavunké*. Csakhogy amíg annak vize áttetsző kristálytiszta, ennek vize tejszerűen szürkészöld, opálosan játszó. Innen neve is *Telaga Bodász*, «Fehér-tó». A víz felett könnyű fátyolszerű pára lebeg, mintha füstölné. Körülötte a kráternek zöld erdővel takart hegykoszorúja. Gyönyörű ez a fehértükrű tó a zöld erdő mélyén. Olyan, mint tüzes smaragdba foglalt nemesopál.

A tavat útikalauzom szerint félóra alatt könnyen meg lehet kerülni. De igazán nem hiszem, hogy azt a mélyen tisztelt tanácsadó valaha megtette volna, mert akkor másképpen beszélne. Elindulunk . . . A tóból sok helyen fojtógőzök törnek elő, de maga a talaj is forró, süppedékes. Sok helyen messze be kell kerülnünk a dzsungelbe. Ilyenkor aztán van munkája a dzsungelkésnek, rettenetes sűrűségeen kell keresztülvágni magunkat. De még itt is érezzük a kén fojtó szagát, a bokrok, fák is sárga kénréteggel vannak bevonva. Ismét a tó partján járunk. Most meg forró vízkatlanok közelébe kerülnünk. Mindenütt sistereg körülöttem a fojtó meleg gőz, lábam alatt forró a süppedő, puha talaj, lépésem nyomán is előtör a rettenetes fullasztó gőz. Csak szegény

kulimat sajnálom, meztelen lábakkal kell itt átvergődnie. Félelmetes, rettenetes, — de fenséges! Most öles fűtengerbe jutunk, alig észrevehető keskeny ösvény vezet át rajta. Ismét a dzsungelbe kerülünk. Pocsolyákon gázolunk keresztül. Fölöttünk mennyezetté fonódik a kúsza ágazat. Megszakítás csak ott van ebben a járhatatlan sűrűségben, ahol sisteregve tör elő fekete üstjéből a kénköves gőz . . . Sárosan, tépetten, piszkosan érkeztem vissza, de gyönyörű volt!

Most nyugodt, csendes a kráter, de ha megharagszik, kegyetlen. Ilyenkor kihányja a tó forró vizét, fölgújtja, elégeti a környező erdőket, pusztítást, vést hoz az egész vidékre. Így 1822-ben egyik hatalmas kitörése alkalmával 4000 emberélet esett áldozatul vad dühének.

*

Sok helyen néztem szemtől-szembe a Föld rettenetes erejének lüktetésével. Dobogó szívvel pillantottam bele a kráterek feneketlen, tátongó mélységébe, szent borzalommal láttam a sötét gyomrukból kitörő, pusztító vést, szinte éreztem a mellettem elsüvöltő halál leheletét — de egyiknél sem csodálhattam olyan félelmes közélről ezt a fenséges színjátékot, mint a *Papandájan*-vulkán kráterében. Itt valóban úgy éreztem, hogy a kénköves föld bármelyik pillanatban megnyílhatik lábam alatt, s hogy itt, ezen a helyen, közvetlenül a poklok poklának kapuja előtt állok.

Reggel négy előtt kelek. Idehaza körülbelül e tájt fekszenek. Hamar felöltözködöm, bekapok valami reggeli-félét és máris indulunk. Trigám gyorsan röpít a pompás úton. Eleinte még vak sötétség vesz körül, csak felettem ragyognak fényesen, szinte sziporkázva a csillagok. Lassan derengeni kezd. A sejtelmes homályból itt is, ott is kicsillan egy hegycsúcs, egy füstölgő orom. A Nap diadalmas tűzkocsija hamar felrohan, hogy elfoglalja arany köddel átszőtt birodalmát. Mintha szemem láttára megismétlődnék a teremtés csodája.

Apró kis falvakon megyünk keresztül. Idillikus kis házikók húzódnak meg a banánfák kékes árnyékában. Bambuszszlopokon épült a ház, bambuszfonat a ház fala,

bambuszháncsból készült a kerítés. Bambuszlábakon állanak a rizsmagtárak is, mint parányi kis házikók . . . Az út megmozdul, bennszülöttek igyekeznek a városba. Férfiak, nők, gyermekek vegyesen. Kocsim előtt szépen kitérnek, leveszik széles, kerek szalmakalapjukat, megvárják, míg elrobogunk.

Két óra alatt elérem a 18 kilométerre fekvő *Tjiszzerupán* falut. Ez közvetlenül a *Papandájan* tövében fekszik 1220 méter magasságban. Elfogyasztom második reggelimet, majd kulit bérelve útnak indulok. Igaz ugyan, hogy ezt a háromórás utat fel a kráterig rendszeren lóháton szokás megtenni, de én ez alkalommal más szokást követek.

A falut elhagyva először dohány-, majd kávéültetvények közé érkezem. A magas kávécserje sötétzöld levelei közt ott piroslanak az érett kávé fürtös bogyói. Barnaképű menyecskeké kosárba szedik a gazdag áldást. Dalolnak, nevetnek, örülnek az életnek. Itt-ott káposztaföldek, zöldségeskertek.

Az ültetvények elmaradnak, erdőbe érkezünk. Ösvényünk a forróégőv óriási fáinak árnyékában kanyarog. Körülöttünk áthatolhatatlan sűrűség. Helyenként sok apró lila, fehér és rózsaszínű virág. A mohlepte út pompás, mintha fűszönyegen járnánk. Az idő is kellemes, a Napot felhők takarják. Vígán gyalogolok. Közben szakadékok, mély vízmosások felett kelünk át ingadozó, könnyű bambuszhidakon. Amint feljebb és feljebb megyek, mégis csak kiver a verejték, keményen izzadok. Hogy magamon könnyítsek, minden lerakhatót levetek. Jó órai gyaloglás után túlvagyunk a legnagyobb meredeken, most már lankásabban kanyarog az út.

Mellettem tisztavízű patakocska csörgedezik. Habja szikláról sziklára ugrik. Hívogatóan int felém, mintha csak mondaná :

«No, gyere ide, te szomjas vándor, üdítsd fel magadat! Igyál, hiszen azért vagyok itt!»

De vándor, ne hallgass a csalfa szóra, mert ha megízeled, kegyetlen kínjaid csak növekedni fognak. A patak vize timsótól keserű.

Másfélóra mulva meleg forrásokhoz érünk. Bugyborékolva, gőzölögve törnek elő. A gőzmozdony fujtatásához hasonló hangokat is hallunk, az erdő sűrűjében feltörő fumarolák süvítését. A fumarolák, amint már említettük, a vulkáni utóműködés tipikus jelenségei, forró gőzöket lehelnek ki. Csak az a különös, hogy ezeket itt is buja, trópusi növényzet környékezi.

A füstölgő meleg források, a bűgő fumarolák, a levegő kénes szaga, mind hirdetik, hogy közeledünk a kráterhez. Most gomolygó, fehér füstfelhőt látunk a hegy csúcsáról felemelkedni és nemsokára feltűnnek a kráter meztelen sziklafalai... A növényzet gyérül, majd teljesen eltűnik s nemsokára már csak kövek és sziklák közt járunk... Elértük a krátert.

Körülbelül egy kilométer átmérőjű katlanban vagyunk. Három oldalról 2—300 méter magas sziklafal övezi, míg negyedik oldala, amelyen át bejöttünk, nyitott. A katlan maga fehéren izzó kősvatag, amelyben nagy rozsdavörös kőtömbök hevernek szanaszét. A kövek és sziklák közt vörös és sárga kénmezők, közepükből a robogó vonatok zaját túlharsogó fülsiketítő lármával kénes források, szolfatarák törnek elő. Füstjük majd egyenesen föl az égnek száll, majd meg levágódik a földre. Időnként szinte az egész kősvatagot eltakarják.

Elbűvölten, szinte dermedten állok a természet csodás panorámája előtt. Ijesztően fenséges ez a megdöbbenő látvány. Borzadok tőle — és mégis vonz.

Vezetőmmel lemegyek a kráter belsejébe. Félelmetes hely. Egyetlen elhibázott lépés és menthetetlenül vége van az embernek. Pár évvel ezelőtt történt, hogy egy hollandus tiszt csak egy lépésnyire tért el az alig kivehető ösvényről és menten derékig szakadt a forró kénes iszapba. Bár azonnal segítségére siettek, mégsem tudták megmenteni. Félig megfőve húzták ki a forró iszapból. Amikor cipőjét, lábszárvédőjét levetették, a hús már cafatokban esett le róla. Még egypár óráig vergődött iszonyú kínok közt, míg a halál meg nem váltotta.

Szorosan vezetőm mögött lépdelek. Sokszor valóságos

füstfelhőkön kell keresztültörnünk. A kénköd köhögtes, fojtogat. De ami a legrosszabb, néha úgy körül vagyunk véve füst- és gőzfelhőkkel, hogy attól félek, hogy nem találunk többé ki. . . A látvány azonban fenséges! Itt szolfatarák lökik fel mély bűgással kénes gőzüket ; körülöttük citromsárga minden, nyílásuk mellett gazdag kénvirág, gyönyörű, hosszútűjű kristályok. Ott csermely fakad, vize gyorsan rohan le a sziklák közt, de egészen tejfehér. A hasadékokból rettenetes bömböléssel gőzoszlop tör a magasba. Ismét odább szabályos kerek katlanban bugyog, fő a piszkos, iszapos víz, mint a sátán konyhájában.

A fojtó kénködök, a fülsiketítő lárma, a fortyogó iszapüstök, lábunk alatt az égető, forró talaj — mindez olyan, mintha valóban Dante poklának kapuja előtt járnánk, s ez egyenesen a Föld tűzkatlanába vezetne, mint azt a «Papan-dáján» név is jelenti.

S hogy a tűzkatlan valóban itt van, azt is megmutatja a Papandáján, ha kedve szottyán — és akkor rémületet és pusztulást hoz az egész vidékre. Így 1772-ben augusztus 11-én este váratlanul kigyulladt a hegy teteje, mintha lángokban égne. Éjfélkor pedig elképzelhetetlen erővel szétveti magát a hegyet, kidöntve kráterének egész északkeleti oldalát. Óriási sziklákat, hamut és tüzes köveket dob a közeli falvakra, embert, állatot, mindent megöl. Rövid pár óra alatt 3000 embert pusztított így el a Papandáján megnyílt tüzes pokol kapuja . . . Ezután már csak erős vulkáni utóműködést mutat. 1919-ben és 1923-ban ismét erősebben tevékeny. Az utóbbi kitörésekor új krátere is keletkezett.

Gyokjakarta.

Búcsúzom Garuttól, pompás lapályától, égbenyúló, füstölgő hegyóriásaitól, kedves népétől, szép emlékeitől. Ismét végigmegyek a Nagrek szurdokai közt és nemsokára elérem a fővonalat *Tjibatu*-nál.

Ha szép volt eddig az út, ez még szebb, ha fenséges volt, ez még fenségesebb. Tjibatutól egészen *Tasszing-malájá*-ig szemem előtt vonul el Jáva legcsodálatosabb vasút-vonala. A szüntelenül kanyargó út hidakon, viaduktokon, alagutakon rohan keresztül. Rettenetes mélységekbe tekintünk le, óriási magasságba nézünk fel. A pálya megépítése valódi mestermű. Elámulva, szótlantul ülök a végnélküli panoráma ablakánál, s míg szemem mohón lesi a lepergő film csodás szalagját, gondolataim felkeresik a legszebb, a legkáprázatosabb képeket, amiket valaha láttam. Messze elszállanak a Szent Gotthárd kőóriásai nagy birodalmába, látom a megállás nélkül előretörő mozdonyt, amint a nagy sziklák oldalán kúszik felfelé; most a Himalája oldalán vagyok, parányi kis, liliputi vonatom elvész a hegyóriás végnélküli völgyeiben, távolban fölragyognak derengő rózsaszínben Földünk legbüszkébb örök hólepte hegyormai; megjelenik előttem a Kandybe vezető út felemelő szépsége, sejtelmes, titokzatos sziklakapuival. Megkísérelem azokat összehasonlítani a jelenlegi képpel . . . és nem tudok dönteni!

Tjamisz-ban leszállok a vonatról, utólért az est. Szálóm tornácáról sokáig bámulok még bele a nagy, vak éjszakába. Az édes, meleg éjszaka a rovarok százait, ezreit szólaltatja meg szerelemittas nászindulóra, ezer misztikus, ismeretlen hang üti meg fülemet. Milyen más világ, milyen ismeretlen varázs, milyen csodás érzések! Hatalmas, nagyszárnyú

A Telaga Bodász krátertava.

A Géde kráterfala.

A Kava Upasz krátertava.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A Tangkuban Prahú (2075 m).

Szolfatarák a Talaga Bodász körül.

Pihenő Tjibodasz közelében.

Feltörő gejzír a Dieng kráterében.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

denevérek siklanak át a vibráló égen. Messziről felém sóhajt a dobok tam-tamja. Milyen jólesik így messze elrepülni a civilizáció lázas, kapkodó életéből! Mélyen alszom, egyszerre csak nagy suhogásra ébredek, mintha óriási szárnyak csatognának körülöttem. Mi lehet ez? Villanylámpám fényénél látom, hogy hatalmas denevér került szobámba. Széthúrom a moszkító-hálót, lámpát gyujtok. A lámpa fénye még jobban megbolondítja, majd itt megy neki a falnak, majd meg amott, míg végre mégis csak megtalálja az ablakot és elrepül. Még hallom egyideig a gekkók sajátságos, rövid kiáltásait, aztán mélyen elalszom.

Másnap az első vonattal tovább megyek. Széles dzsungeleken, majd hatalmas mocsarak közt haladunk. Jáva legegészségtelenebb vidékén járunk. Hihetetlen emberáldozatot követelt a vasút megépítése. Szinte minden métereinek egy-egy halott volt az ára. A malária nemcsak a fehéreket támadta meg, de a bennszülöttek is halomra hullottak. Áldozatait még most is szedi a vasúti személyzet közt.

Most termékeny síkságra érünk. Nagylevelű kókuszpálmák, idillikus bambuszházikók, bársonyos rizsföldek, üdezöld cukornádültetvények. Olyan barátságosan, olyan hivogatóan integetnek, hogy az ember szeretne leszállani, szeretne ottmaradni. Hellyel-közzel bádoggal fedett gyárépületek, a telepések házai, bennszülöttek kunyhói. Valamikor nagyszerűen ment az ültetvényeseknek, de a túltermelést már itt is megérik, úgyhogy a kormány évről évre csökkenti a termelést.

Távolban feltűnik az ég kékjében fürdő *Merapi*. Mindközelebb érünk hozzá, míg egyszerre csak megérkezünk Gyokjakartába.

Jáva számos független államából csak két szultánság maradt fenn: *Gyokjakarta* vagy röviden *Gyokja* és *Szurakarta*, röviden *Szolo*. Mind a kettőnek hasonló nevű a fővárosa is. A hollandusok *Vorstenland*-nak (Fürstenland) hívják a két fejedelemséget. Igaz, hogy az egész sziget területének csak tizenötöd részét teszik, mégis ezt a területet tekintik a jávaiak az igazi Jávának, ez szerintük az egész földség szíve. Mindegyik szultánság mellett még jóval ki-

sebb hercegség is van. Gyokjakartában a *Paku Alam* herceg veztése alatt, Szurakartában pedig a *Mangkru Negoro* fennhatósága alatt.

Abban az időben, amikor a hollandusok a szigeten kikötöttek, a mai Gyokjakarta és Szurakarta szultánságokat magukba foglaló *Mataram*-császárság hatalmas birodalom volt. Uralkodója *Prabu Pandita Tjakra Kuszuma* ügyes politikával, ahol kellett, erőszakkal és szerencsés háborúval, kiterjesztette befolyását Jáva egész nyugati felére. A nagy szultánt azonban gyöngye utódok követték. Istenem, de sok minden függ az uralkodó tehetségétől, rátermettségétől! Ezzel is úgy vagyunk, mint a gazdasággal, ha eszes, szorgalmas a gazda, birtoka felvirul, ha pedig tehetségtelen, üres ember, akkor tönkremegy. 1775-ben *Speelman* tábornok Makasszár meghódítója a Mataram birodalmat szerencsés egyezséggel fölosztja a gyokjakartai és szurokartai szultánságokra. Az utóbbi mellett még a *Mangkunegoran* hercegséget is felállította. A gyokjakartai szultánság területén fekvő *Pakualaman* hercegséget az angolok hasítják ki 1812-ben. Íme, gyönyörű példája a «divide et impera» hasznának.

Ma a szultánságok, hercegségek mind csak névleges hatalmak. Uralkodóik bábok a kormány kezében, akik csak arra jók, hogy rajtuk keresztül kényelmesebben uralkodhassanak a tömeg felett. A trónöröklés rendjét a főkormányzó állapítja meg, ugyancsak ő nevezi ki, hívja vissza és fizeti a minisztereket is. A szultánok hatalma csakis a bennszülöttekre terjed ki, de az is nagyon korlátozott. A szultánok mellé kinevezett kormányzók, *gouverneur*-ök rendelkeznek a hadsereggel, a rendőrséggel, irányításuk alatt dolgozik a polgári és büntető törvénykezés.

Gyokjakarta kormányzóság területe 3172 négyzetkilométer, mintegy 800 várossal és faluval. Lakóinak száma 1920-ban 1.283,000 volt. Tíz évvel később, 1930-ban, 1.560,000. Itt van Holland-India legsűrűbben lakott vidéke. Négyzetkilométerenként 496 lakóval. De egyes részei még ennél is népesebbek, a lapályban az *Opak*- és *Progo*-patakok közt a népsűrűség 750-re emelkedik, s így Földünk legsűrűb-

ben lakott területeihez tartozik. A város lakossága is hasonló arányban növekedett. 1920-ban 104,000 lakosa volt, 1930-ban már 137,000.

Klí mája meleg, de nem tűrhetetlen. Az évi közepes hőmérséklet 24° , a legnagyobb meleg közepes értéke 28.9° , a legalacsonyabbé pedig 21.1° . Esőmennyisége tetemes, évi 2247 milliméter. A csapadék elosztása is kedvező: a legszárazabb hónap augusztus 27 milliméteres átlaggal, és a legnedvesebb december 352 milliméterrel.

Gyokja szerencsés fekvésének és gazdag, termékeny síkságának köszönheti virágzását. Jáva egyik legnevezetesebb dohány- és cukorközpontja. Ipara, különösen a bennszülöttek kézműipara fejlett. A város a Piogo termékeny völgyében fekszik, Jávának majdnem a közepén. Dél felé a tenger sincsen messze, alig 30 kilométerre van az Indiai-óceán partjától. Az ehető fecskéfészek kereskedésének egyik fontos központja.

Ha már itt vagyunk az óceán közelében, ne sajnáljunk egy kis kirándulást, hogy megtekintsük az ehető fecskéfészek készítőinek honát. Jávának ezen a vidékén, az óceánba meredeken aláeső sziklafalakon tömegesen szedik az ehető fecskéfészeket. Készítője a fecskéhez közelálló madár, a szalanga (*Collocalia fuciphaga Thunb.*). Alig nagyobb a partifecskénél, felül füst-feketebarna, alul füstszürkebarna. Pompás repülők. Állandóan a víz felett szárnyalnak, kiváltképpen ott, ahol a hullámok a szikláknak ütődnek. A felkavart vízből szedik ki táplálékukat. Az Indiai-óceán számos szigetén honos, de főleg Jáva, Szumátra és Borneóban telepedtek meg nagyobb tömegben.

A szalangák különös tulajdonsága, hogy fészket a sziklához tapasztott nyálukból készítik. A fészek alakja a tojáshéj negyed szelvényéhez hasonlít. Felül nyitott, háta maga a sziklafal. A fészek vékony, áttetsző fala fehéres vagy barnás színezetű, enyvszerű anyag; bizonyos rétegeztséget is látni rajta. A régebbiek, amelyekben már fiókák is voltak, sötétebbek, ezek kevésbé értékesek, mint a frissen rakott fehérek. Az ehető fészek a kínaiak szemében a legízletesebb étel a világon. A leszaggatott fészkeket tyúk-,

vagy ürülevesben főzik meg. Egy adag elkészítéséhez 3—4 fészek is szükséges.

A fecskefészkek nagyon keresett cikk. Szedése állami monopólium. Holland-India évenként egymillió forint értéket is elad Kínában. Szedése életveszélyes, nehéz munka. A szalangák fészküket az alig megközelíthető sziklabarlangokba és hasadékokba rakják. Ezeket a fészkelő tanyákat bérbeadják, mint nálunk a vadászatot, és természetesen féltve őrzik. A szalangák jól viselik magukat, szorgalmasan építenek, úgyhogy évenként három-négyszer is lehet szüretelni.

De térjünk vissza Gyokjakartába. A környező hegyvidék itt is, mint Jávában kivétel nélkül vulkáni eredetű. Legközelebb a *Merápi* (2911 m) és a *Merbabu* (3142 m) esik hozzá. A Merápi most is tevékeny vulkán, sokszor vesze.lyezettette már a várost. Különösen földrengéseitől szenvedett sokat. 1867-ben a földrengés az egész várost rombadöntötte. Újra felépítették, de ez már csak árnyéka a szultánok egykori fényes városának.

Miután a Grand Hotelben elhelyezkedtem, lemegyek az étterembe. A menü itt is bőséges, mint a hollandusoknál általában. Legfontosabb fogása a reistafel, akárcsak Indiában a curry and rice, csak hogy itt felszolgálása ünnepeyesebb. Azzal kezdik, hogy a szokottnál nagyobb, mély tányérrt helyeznek el az ember elé, e körül pedig még külön másik ötöt. Ezután a mandur, a főpincér intésére megindul a menet. A szolgák egész sora vonul fel hatalmas fémtálakkal. Mindegyik tálon négy, öt, sőt még többféle körítés is van. Az ember tetszése szerint rakosgat ki belőlük tányérjára. Hogy mi mindenből áll a körítés, azt igazán nem tudom elmondani. Alapja a szép, egyenletesen megfótt nagyszemű rizs, amelyhez curry-t, reszelt kókuszdiót, sokféle szárított és fótt halat, csirkehasét, marhahúst, bisquittet satöbbit és satöbbit kevernek. Amint nagy munkám közepette ráértem megszámolni a felszolgálókat, éppen húsz darab vonult fel. Szegény újonc egészen beleizzad, míg a sokféle köríték közt csak egy kicsit is küismeri magát. A veteránok meg jóízűeket nevetnek kínlódásán. A legelső szabály az,

hogy az ember mindig többet készít el, mint amennyire szüksége van, mert ugyanazt a keveréket mégegyszer úgyszem tudná eltalálni. Nehéz a választás a gyümölcsök közt is. Sokat kell végigkóstolgatni, míg az ember rájön, hogy mit szeret, mit nem. Én az ananász, banán és mangószánt kedveltem legjobban, megettem még a papáját, de a többit már hagytam.

A szolgazemélyzet azonban nem valami fegyelmezett. Nevetgélnek, fecsegnek, nem nagyon törődnek a vendéggel. Bizony más volt Indiában. Az angol nemcsak maga bámulatosan fegyelmezett, s ebben a japánon kívül egyetlen nemzet sem éri utól, de megkívánja a fegyelmet alattvalóitól is.

Délután, úgy négy után, amikor a Nap égető heve alábbhagyott egy kevésbé, megkezdem sétámat a városban. Kettőtől négyig mindenki alszik, fehér meg színes egyaránt. Február és március hónapokban jártam Jáván, a mi téli hónapjainkban, — de itt a déli féltekén éppen akkor van nyár — tehát el lehet képzelni azt a kábító meleget. Természetes, hogy ez a séta csak képletes beszéd, mert hiszen a fehér ember, az «orang blanda», csak kocsin jár. Közlebbi célom, hogy a városon kívül fekvő Waterkastell-t megtekintsem.

A széles, egyenes utcák, mellettük egyforma földszintes házakkal, semmi különös látnivalót nem nyújtanak; csak az utakat szegélyező varinginek szépek, pompásak. A bennszülöttek is kijönnek, megélnkül az utca. A lakosság legnagyobb része tiszta javán. Előkelő típus, külön nyelvük van. Multukra, műveltségükre büszkék. Nem keverednek a környező szundaiakkal és kínaiakkal.

A kínai kampongon is áthaladunk. Mintha csak Kína valamelyik külvárosában járnánk. Érdekes faj, bármerre vetődik is, tiszta faji jellegét, szokásait megtartja. Ha étkező kínait látunk, úgy biztosak lehetünk, hogy az is úgy kezeli a pálcikákat, mint ősei kétezer évvel azelőtt. Leginkább kereskedelemmel, no meg egy kis pénzkölcsönzéssel foglalkoznak. De ügyes mesteremberek is. Tikfából, ébenfából gyönyörű bútorokat faragnak bármilyen stílusban. A

gyokjakartai kormányzói palota bútorzatát is ők készítették európai minta után.

Waterkastell-t, jávaiul *Tamanszari*, «Virágkert», *Mangku Bumi* szultán a XVIII. században építtette. Portugáli építész műve, aki igyekezett Kelet és Nyugat építészeti irányait egybeolvasztani, azért látunk majd hindu, majd reneszansz, majd kínai, majd meg japán nyomokat az épületen. Szép összhangzóak az épületek, de ezt az összhangot nem a művész keze adta meg, hanem sokkal nagyobb mester, a természet hirtelen támadt haragja. Az 1867-es földrengés ezt a palotát sem kímélte, legnagyobb része összedőlt. A mesterséges tó közepén épült palota megrongált, düledező pavillonjaival, szobraival, faragott medencéivel érdekes képet mutat.

A *Waterkastell* nemcsak kéjlaknak készült, de menedéknak is. Köröskörül széles falak védték. Földalatti átjáróján kívül csak keskeny úton lehetett a szárazföldről megközelelni. Biztonságban is képzelte magát a szultán a folytonosan erősödő és terjeszkedő hollandiakkal szemben . . . , de egyet kifelejtett számításából, ellenfelének, *Daedels* marsallnak vakmerőségét. Egy alkalommal megbeszélés volt kitűzve Gyokjakartában a szultán és a marsall között. Szerződés aláírásáról volt szó s ettől a szultán már régóta húzódott. Híveitől körülvéve, palotájába bezárkózva azt hitte, hogy bolondíthatja ellenfelét. Óráról órára halogatta eljövetelét. A tömeg látva az újabb és újabb küldöncök megérkezését, akik uruk távolmaradását hírül hozták, gúnyolódni kezdett a marsallal. Ez végül is megsokalta a dolgot, két szárnysegéde kíséretében keresztültörte magát a tömegen és a földalatti bejáróhoz ment. Ide minden ellenállás nélkül behatolhatott, mert ekkora merészségre senki sem volt elkészülve.

A folyosón keresztül ment és egészen váratlanul megjelent a kihallgatási teremben. Megjelenése annyira meglepett mindenkit, hogy senki sem mozdult. *Daendels* egyenesen a szultánhoz ment, karjánál megradagta és kényserítette, hogy vele jöjjön. A szultán engedelmeskedett, mintha önként menne. *Gamelang* zenekara és egész udvara

kíséretében elhagyta a kastélyt, hogy a szerződést most már aláírja. A szultán gőgje ellen elkövetett merényletet örökíti meg a város bejáratánál emelt emlék . . . Én csak arra volnék kíváncsi, hogy ez az egész megszőktetés vajjon akkor is ilyen símán ment volna, ha történetesen a kastélyra irányított ágyúk mellett nincsen ott a hollandusok jól fel-fegyverkezett hadserege.

A kormányzótól megkaptam az engedélyt a *kráton* megtekintésére. Finánc-egyenruhába bujtatott hollandi jelentkezik. Először tisztnek vagy valami magasabb hivatalnoknak néztem, sok aranyhajtókája után ítélve, és csak akkor jöttem tisztába a helyzettel, amikor indulásra a bakra lendült.

Útunk a pászár-on, a vásáron visz keresztül. Zavar-talanul nézhetem a bennszülött nép sürgését-forgását. Rengeteg ember és rengeteg áru. A sokféle élelemtől a faragott kínai bútorig, az értékes drágakövektől és ékszerektől a ciframarkolatú kriszekig mindent meg lehet kapni. Aki azonban kriszt akar vásárolni, az ne itt vegyen, hanem ne sajnálja a fáradságot a közeli zálogházig, ott jutányosan gyönyörűeket kaphat. A játékszenvedély olyan nagy, hogy még a család ősi emlékeit is feláldozzák érte.

Gyönyörű faragványokat is láttam, ízléses ötvös-műveket, kisebb-nagyobb dobozokat, serlegeket, használati tárgyakat. Kígyók, tigrisek és más csodaszörnyek ékesítik. Ezek közt legismertebb és leggyakrabban látható a «garuda-madár». Alakja és a madár története sokban hasonlít az asztékek «thunde-madarához», amelynek emlékét az amerikai indiánok még ma is őrzik. A garuda-madár a hatalom és jószerencse jele. Úgy látszik, ők is tudják, hogy a kettő rendszeren együtt jár. Feltűnő, hogy faragványaikon, díszítéseiken mennyi barokk és rokokó vonást lehet felfedezni. Úgy látszik, nemcsak a tudományoknál esik meg, hogy ugyanazt a dolgot egymástól teljesen függetlenül két bűvár is felfedezi, de előfordulhat a művészetben is, hogy két egymástól távoleső nép, akik soha egymással nem érintkeztek, ugyanazt az irányt követik. Hasonló ismétlődést mutatnak egyes japáni templomokban látható, gyönyörű

kasszetta-mennyezetek is, amelyek a legszebb és legtisztább reneszanszot elevenítik meg előttünk.

A vásárteret elhagyva a kormányzói palota elé érünk. A régít 1867-ben a földrengés rombadöntötte, annak helyén épült a mostani. Nagy, széles parkban emelt hatalmas palota, hogy már méreteivel is hasson a bennszülöttekre. Különösen nagy a trónterme. Itt trónol nagy ünnepek alkalmával égszínkéék és arany mennyezet alatt a hollandiai kormányzó és vele együtt a szultán. A parkban Prambanan és máshonnan idehozott istenek, hősök, szörnyetegek szobrai.

Jobbkéz felől elhagyjuk az erődöt. Kaszárnnyák, tiszti lakások, kórház, raktárak vannak benne. Kívül széles, vizes-árok övezi. Pontosan a kráton és kormányzói palota között fekszik. Az egyiknek védelem, a másiknak fenyegetés. Ez is olyasféle bizalom jele, mint nálunk volt a Citadella. Igaz ugyan, hogy a már több mint százéves erőd modern szempontból nem sokat ér, de a szultánnal szemben ez is jó.

A kráton előtt elterülő hatalmas alon-alonra érünk. Nagyméretű négyszögletes tér, ősrégi varinginfák szegélyezik. Ezen a téren tartják a nagyobb ünnepeket és szemléket. Valamikor itt szolgáltattak igazságot a szultánok. Két nagy fa tövében — még most is fennállanak — gyülekeztek azok, akik igazságkeresésükben a szultánig mentek. Mivel ez a kihallgatás már a végső lépés volt, amely élet és halál felett döntött, kellően elő is kellett készülni rá. Miután megfürödtek és illatos olajjal bekenték testüket, fehérbe öltözve a fa alá ültek. Innen már nem volt szabad elmozdulniok. Itt vártak, amíg a szultán kihallgatást adott. Ez néha 1—2 hétig is eltartott. Ezalatt hozzátartozói élelmezték. A szultán pedig, miután a panaszt meghallgatta, vagy igazat adott, vagy pedig az előtte térdeplőt egy krisz-szúrással elintézték.

A nagy térrel szemben van maga a kráton, míg két oldalán a mecset, a törvényszék épülete és az istállók vannak. A mecset nagyon egyszerű. Különben is az építészet terén csak a hinduk alkottak nagyot és maradandót. A jávaiakat csak a részletek érdeklik, jellemükből is hiányzik a határozott célkitűzés. Csak az iparművészetben kiválóok. Az istál-

lók mellett vannak a viadalokhoz használt vadállatok ketrecai is.

A kráton előtt menet közeledik felénk. Középen színes pájong alatt tarka ruhába öltözött bennszülött, egész csomó szolgál kíséri. Vezetőm, amint meglátja, akkorát köszön, hogy majd leszédül a bakról.

— Ez a szultán minisztere — mondja megilletődve!

Oh igen, a szultán minisztere roppant nagy úr! Ezt a magas állást csak az érheti el, aki a szultán valamelyik leányát feleségül kapja. Jár is érte a kormánytól havi 500 forint fizetés. Magas hivatala pedig abból áll, hogy huszonnégy órát ül egyfolytában a szultán belső udvarában és várja a parancsokat — amik rendesen úgyse jönnek. Vezetőm szolgálalkúsége sehogysem tetszik. Mégis csak különb az angolok viselkedése. Az angol minden körülmény közt megtartja a fehér ember presztizsét.

A *kráton* több mint palota, valóságos város a városban, tele utcákkal, terekkel, épületekkel. Egy darab föld, amelyen tetszésük szerint élhetnek a szultánok és udvaruk. A szultánok annyi asszonyt, táncosnőt tarthatnak, amennyit akarnak. Az udvari cselvetések, összeesküvések, mérgezések napirenden vannak. Művészi értéke nem sok, szinte semmi. Az indiai fejedelmek ragyogó udvarával, márványpalotáival, fejedelmi fényével, avagy Peking «Tiltott városának» csodáival még csak összehasonlítani sem lehet.

A több négyzetkilométer kiterjedésű krátont kettős fal övezi, előtte vízesárok. A második, a belső fal, feltűnően széles. Őtroronyok is védik meg néhány berozsdásodott ágyú. Valamikor palizád-fala is volt, de azt még Daendels bontatta le. A szultán palotája, a *dálem* kis helyet foglal el. A kráton legnagyobb részében kísérete, testőrsége és a kézművesek tanyáznak. A krátonnak mintegy tizenötezer lakója van. Testőrsége ezer emberből áll. Egyik részük hosszú lándzsát, a másik kardot vagy kriszt visel. Az udvarhoz tartoznak a kézművesek is. Szép textil- és fémmunkákat készítenek. Bronz, réz, ezüst, arany, teknős és egyéb anyagot dolgoznak fel az udvar használatára. Itt készülnek a táncosnők gyöngyökkel, drágakövekkel kirakott fejdíszei, fínmom-

művű fegyverek és sok szép elefántcsontfaragvány. A kráton a művészek valóságos paradicsoma.

Nagy, kettős kapun át belépünk a palota első udvarába. A szultán most itt szokott szemlét tartani Mohamed születésnapján, mert ő és egész népe muzulmán. Ez a nagy ünnepek udvara. Az egész nép összesereglik, eljön a kormányzó is, a szultán balján ül karosszékekben, míg a szultán aranyozott trónuson. Ők a legjobb barátok, mindig karonfogva járnak. Fölvonulnak a testőrsek és felvonul a hódoló nép. A hű népet a szultán meg is vendégeli, adván mindenkinek egy darabka tésztafélét. Ezt gondosan el szokták tenni és orvosságul használják, ha valami nagy betegség utóléri őket. Ha mégis meghalna a jámbor hívő, akkor még a szultán kenyere sem használt. Fölvonul a katonaság, amelynek ő tiszteletbeli tábornoka, az udvar, a táncosnők és udvarhölgyek, a bennszülött testőrség. Felvonul a szultán európai őrsége is, amelyet neki személyes védelmére tartani kell.

A második udvarban székel a szultán gyalogos meg lovas testőrsége és az európai testőrség. A harmadik udvarban tanyázik a nemes testőrség. Szanaszét a földön hevernek, teát szürcsölnek. Mind vérbeli rokonai a szultánnak. A nemes testőrök mind valamelyik szultán leszármazottjai.

Mielőtt a fogdótermekbe érnének, sajtóságos menettel találkozunk. Vagy harminc ember jön egymásután, s mind-egyik hóna alatt kakast visz. Ezek a kakasviadalok hősei. Most éppen vége van az egyórai reggeli sétájuknak, visszaviszik őket a ketrecbe. Viadal alkalmával éles sarkanytút kötnek rájuk, úgyhogy a küzdelem valóban életre-halálra megy.

A fogadótermekről nincsen sok mondanivaló. Van egy óriási ebédlőterem 600 ember részére, táncterem és vagy három aranyozott fogadóterem, *pendópo*. A termek oldalt nyitottak. Körülöttük színes kalitkában beszélő szajkók, paradicsommadarak, szép dzsungelkakasok. Minden csak fából épült, olcsó, sokban bazárszerű. A lovas testőrségnek nincsen lova, a katonáknak nincsen fegyvere. Minden csak hazugság és szemfényvesztés.

Szurabájában, Kelet-Jáva legnagyobb kikötővárosában megismerkedtem egy kedves, galambősz hajú ültetvényessel. A hetvenen jóval túl lehetett, de érdeklődése még mindenre kiterjedt. Amikor meghallotta, hogy magyar vagyok, mindjárt elmondta, hogy neki is volt egy magyar felügyelője, nevére ugyan nem emlékszik már, de nagyon derék ember volt; meg hogy ő is járt Budapesten, hogy milyen gyönyörű város az, olyan nincs is több. Kikérdezett utam célja, iránya felől és végül meghívott, hogy látogassam meg.

Keresetlen szívességgel fogadott, bemutatott háza népének. Felesége már nem élt, azt elvitte a trópusi láz, csak két fia maradt. Az egyik családjával az ültetvényen gazdálkodik, a másik Szurabájában intézi az üzleti ügyeket; ennek házában lakik ő is, ha bejön a városba. Fia jó tagbaszakadt szőke hollandus volt, aki mellett csak annál jobban feltűnt koromfekete hajú, kreolos arcú felesége. Szép járású, karsú nő volt, de azért mégis csak félvér lehetett. Még gyermekei is barna árnyalatot mutattak.

A kiadós, fűszerezett vacsora után, amelyet hollandiai likőrök és ausztráliai bor is meglocsolt, beszélgetés közben házigazdám megkérdezte, hogy voltam-e Gyokjában és láttam-e a Boro-Budurt... Igen. Akkor elmond egy történetet:

Előkelő, gazdag osztrák szülőktől származott. Sokat adtak nevelésére, tizenhét éves korában már jól beszélt franciául meg angolul is. Atyja szerencsétlen üzletbe fogott, mindenüket elveszítették; e fölötti kétségbeesésében öngyilkos lett. Nemsokára rá anyja is meghalt. Nem volt senkije. Bécsben nem akart maradni, külföldre, Keletre vágyott, hogy a távoli meseországokat megismerje. Atyjának egyik barátja szerzett is számára könyvelői állást egyik szumátrai banknál. Tele reménnyel és szép kilátással hajóra szállt. Szerencsésen el is jutott Penangig. Itt kezdődött kálváriája.

Ísmét hajóra szállt, hogy eljusson Medánba. A kapitány látja, hogy idegen, érdeklődik, hová készül. Ekkor tudta meg, hogy bankja egy hete tönkrement. Medánban minden-

képpen próbált elhelyezkedni, de nem sikerült, mert nem tudott hollandusul. Pénze is elfogyott, már öngyilkosságra gondolt, amikor egy család megfogadta nevelőnek.

Később törvényszéki tolmács lett, majd átkerült Jávába a vasúthoz, aztán kereskedő, míg végül Kelet-Jávában mint ültetvényesnek sikerült sorsát jobbra fordítani. Vissza is ment Európába, de nem tudta már az ottani viszonyokat megszokni, így hát ismét csak kijött Jávába. Egyik kalandját akarja elmondani abból az időből, amikor mint kereskedő utazgatott a szigeten:

«Gyokjakartában jártam, s miután ügyes-bajos dolgomat elvégeztem, szolgám kíséretében elkerültem a szultán krátonához is. A kapun nyugodtan bemehettünk. Éppen a trigiseket etették, eleven kutyákat dobtak elibük, ebben a kegyetlen színjátékban gyönyörködött mindenki. Mindig csak tovább mentünk, míg csak be nem kerültünk a belső palotába, az asszonyok udvarára. Észrevettük, hogy rossz helyen járunk, hamar elsiettünk. Egy arany árán a kapun is kiengedtek.

Hazamentem a szállodába, az akkor még nagyon gyöngé, kis paszangrahanba. Egyszer csak jött a rendőrkapitány: keresnek. A kapitány felszólított, hogy jöjjenek a szultán elé, mert megszegtem a tilalmat és behatoltam a hárembe. Nem mentem, de különben is csak írásbeli elfogatóparancsra szabad lakásomról elvezetni. A kapitány hollandus, nem akarja vesztemet.

— Jól van, majd azt mondom, hogy idegen volt, aki már el is utazott. El kell utaznia!

— Helyes! De mivel utazzak? Vonat ma már nincsen, kocsit meg nem kapok, hiszen már mindjárt itt az éjszaka. Reggel előtt nem mehetek.

Közben a szálloda vezetője is megtudta a dolgot, ez is fehér ember volt. Ez meg azon sopánkodott, hogy az istenért menjek el bárhová, mert mégis csak kitudódik, hogy én voltam a krátonban, és ott szúrnak le. Nagy tanácskozás. Végül abban állapodtunk meg, hogy amint beáll a sötétség, a szállodától nem messze fekvő házba költözöm. A kapitány meg küld két embert, hogy őrizzenek.

A kapitány elment s kis idő múlva csakugyan jött két rendőr, hogy a szállodából kilopjanak. Miután a kapitány igazolólevelét megmutatták, hozzáláltunk az előkészületekhez. Nem volt sok csomagom, azt hamar összeszedtük, engem pedig bennszülött ruhákba burkoltak. Szerencsésen elértük új otthonomat.

Az egész ház csak egy szobából állott, az sem volt valami nagy, alig egy néhány négyzetméter területű. Fala is csak vastagon tapasztott bambuszfonadék. Várnak nem valami erős. Az ajtót gondosan bereteseltük, az ablak elé is odaállítottam valamit. Ágy is volt a szobában, de bizony nem volt kedvem lefeküdni, így csak az ágy szélére ültem. Revolveremet kezembe vettem, míg szolgám kriszével az ajtóhoz feküdt. Hogy pedig el ne aludjunk vagy egymást figyelmeztethessük, kezünket zsineggel kötjük össze.

Alig voltunk így egy ideig, hát már megrántotta szolgám a zsineget.

— Mi az?

— Semmi. Csak azt akarom még mondani — válaszolta szolgám — nehogy véletlenül, ha fegyvered kell használnod, belém löjj! Én nő vagyok és gyermekeim vannak. Mert még mindig lesz annyi erőm, hogy kriszettel elérjek; töröm pedig, mint jól tudod. mérgezett. — Most már nemcsak kívülről, de belülről is érhet a halál! Nem éppen a legjobban érzem magamat.

Jó ideig semmi sem történik. Egyszerre csak mintha a nagy banánlevelek mozgását hallanám, mintha valaki azok között bujkálna. Hihetetlenül éles ilyenkor az ember érzéke. A zsinór már is feszül. Szolgám jelt ad. Utána semmi nesz... De mégis mintha a szoba falát surolná valaki, éppen mögöttem. Megrántom a zsinórt, legényem hozzám kúszik.

— Hallod? Mi ez?

— A falat akarják megfúrni, hogy kábítószert fújjanak be.

Hallottam már erről. Valami bódító port fújnak be nádszálon, amitől aztán elalszik az ember, akár örökre is. Nem tudtam pontosan kivenni, hogy hol fúrnak. Csak

vaktában löttem arra felé. A fúrás megszűnt. Kis idő múlva a rendőrök rohantak az ajtóhoz. Miért löttem? Nehogy még egyszer löjjek, mert akkor ránk támad az egész környék. Nem nagyon értem őket. Az a gyanúm, hogy ezek a feketék sem bánnák, ha engem valamiképpen eltennének láb alól.

Végre kezdett derengeni. A kapitány az ígérte, hogy kocsival értem jön . . . Kocsizörej . . . Valaki az ajtóhoz jön.

— Ki az?

— Én, a kapitány. Itt a kocsi, induljon.

Én az ajtóhoz rohanok és ki akarom nyitni, de szolgám visszaránt.

— Hátha nem a kapitány! Vannak javánok, akik nagyszerűen tudnak hollandusul, a hangot utánozni meg már semmi. Mondjon valami ismertetőt!

— Igen, — felel a kapitány — de nem mondhatja hangosan, hajoljak a kulcslyukhoz. Szolgám ismét visszaránt.

— Ne tegye, mert vékony törrel agyonszúrják!

— Mondja, hogy mit jelentett tegnap este a szultánnak.

— Azt, hogy világjáró volt a betolakodó, de már elutazott.

Ezt a beszélgetésünket más nem hallhatta; tehát csakugyan ő. Beengedtem, kezemben a revolver . . . A belépő kapitány azonban megbotlik a földön guggoló szolgában és réám esik . . . Rettenetes érzés volt, a hideg verejték egy pillanat alatt elöntött. Azt képzeltem, hogy ez mégsem a kapitány, valaki csak felvette ruháját . . . és most meg akar gyilkolni. Önkéntelenül is elrántottam fegyverem ravaszát.

Szerencsére a lövés magas volt, nem talált.

— Vonattal nem mehet, az csak hét óra tájban indul. Ott biztosan künt lesznek a szultán emberei, s bizonyára akad közöttük, aki életét is odaadja, hogy a szultán sérelmét megbosszulja. Tudja, hogy a szultán gazdagon megjutalmazza érette családját. Máshová nem menekülhet, mint Magelángba.

— Nem bánom én akárhová, csak induljunk már!

Szolgámmal a kocsiba ülök. A kocsis a lovak közé csap, s lóhalálában kivágtatunk a városból. Ideje is! Kelet felől már kezd világosodni, egy félóra múlva virrad, s akkor

már nehéz megszökni. Magelang mintegy ötven kilométerre lehet, ha minden jól megy, délre elérhetem.

Eleinte csakugyan jól ment minden. A Piogo-folyó széles völgyében haladtunk felfelé. Jobbról a Merápi és a Merbabu kettős vulkán magas csúcsa, balról a síkság végén halmok, mögötte zöldelő hegyek. Egyik falut a másik után hagytuk el. Már jó két órai út lehetett mögöttünk, amikor egy dombtetőről észrevettük, hogy tíz-tizenkét emberből álló lovascsapat követ bennünket. Bármennyire igyekszünk is, a csapat mindig közelebb jön. Ezek csak a szultán emberei lehetnek. Magelangot semmiképpen sem érhetjük el — egy félóra mulva utólérnek . . . Mit csináljunk? Ha szembe szállok velük, lelövök néhányat közülük, de végül mégis csak legyőznek, hiszen náluk is van lőfegyver. Főleg a kocsis volt oda ; ő mindenképpen csak rosszul járhat.

A hindu emlékek közelében járunk. Szétszórta a mezőn itt is, ott is romok hevertek. Messze a távolban meg mint óriási sziluett merészen emelkedett ki a Boro-Budur hatalmas sziklatömege. Közben kisebb pálmaligetthez érkezünk, amely messze elnyúlt a nagy rom irányába.

— Uram, szálljunk le! Itt a sűrűben nem vesznek észre. A kocsis meg csak hadd hajtson tovább. Így tévútra vezetjük őket, mi meg időt nyerünk.

— Jó jó, de hová megyünk, mit csinálunk?

— Elmegyünk a Boro-Budur romjai közé. Buddha majd csak segít rajtunk! — Érdekes, hiába többszáz éve már mohamedén hitű a nép, azért még mindig tiszteli az ősök nagy templomait és azok istenét.

Csakugyan ez a legokosabb, amit tehattünk. Kocsisom kap egy marék ezüstpénzt és megmondom neki, hogy két nap mulva jelentkezék Magelangban a rendőrpáncsnokságánál, akkor kap még ugyanennyit. Leszállunk . . . Rövid törtetés után kis gyalogösvényre akadtunk. Amíg tüdőnk bírta, futva követtük, utána pedig szapora léptekkel. Legényem ment elől, kémlelve az utat. Jó ideig nem találkoztunk senkivel sem, amikor pedig valami kunyhófélét pillantottunk meg, messzire kikerültük. Egy óra mulva kiértünk a kókuszültetvény szélére. Itt düledező budista em-

léket találtunk. Megálltunk tanakodni. Mit csináljunk, merre menjünk? Csakugyan legjobb volna a Boro-Budurt elérni!

Mindenekelőtt felküldöm legényemet, hogy másszék fel a rom tetejére és nézzen körül. Én azalatt meghúzódok az árnyékban, a Nap már jó magasán járt, nagyon melegem van. Legényem lejön és jelenti, hogy nem lát senkit se, de jelenti azt is, hogy nem mehetünk egyenesen a Boro-Budur-nak, arra túlságosan nyílt a terep. Menjünk egészen a Piogo folyóig Gyokja irányában, és csak amikor azon már átkelünk, tartsunk neki a romoknak.

Okosabbat nem tudtunk cselekedni, hát nekivágtunk az útnak. A rizsföldek közötti keskeny töltéseken haladtunk; eléggé fárasztó, de megvolt az az előnye, hogy lovas csak nehezen követhetett volna. Kókuszpalmák meg banánok szegélyezték itt is az ösvényt, mint a legtöbb rizsföld mellett. Téptünk néhányat, ez volt az ebédünk. Az embereket azonban már nem tudtuk elkerülni. Mindegyiktől megkérdezünk, hogy helyes úton járunk-e Gyokja felé.

Vagy két órát mehettünk, amire elértük a Piogó-folyócskát; de már alig bírtam vánszorogni, úgy kimerített az út és a rettenetes déli hőség. A verejték patakokban ömlött le rólam. Ha csak egy pohár vizet ihatnék! Csak egy kortyot! Hiába volt ott előttem a csobogó patak. Ha iszom, kész halál, menthetetlenül megkapom a tifuszt.

A patakon egyszerűen keresztülgázoltunk, de vigyázunk, hogy a parton nyomot ne hagyjunk. A Boro-Budur hatalmas piramisa már előttünk emelkedett, az áttetsző tiszta levegőben egészen közelinek látszott — de én már nem bírtam tovább. Le kellett pihennem. Legényem ezalatt körüljár. Egy óra múlva visszatér, élelmet, italt meg takarót hoz. Beszél a bennszülöttekkel is, azoktól hallotta, hogy lovasok jártak arra és valami fehér embert, egy orang blandát kerestek. Lóháton természetesen könnyen elérhették a síkságon át a közeli utat, azon hát nem mehettünk.

Mi mást tehetünk, szép óvatosan átszökünk a nem messze húzódo út túlsó oldalára és ott vergődünk tovább, most már egyenesen a Boro-Budur felé. Óriási mérete, cso-

A Kava Masz a Papandájan kráterben.

Repülőfelvétel, közölve a Batáviai Idegenforgalmi Hivatal (Rijswijk 15) engedelmével.

A Papandájan (2660 m) krátere.

Az élet és halál küzdelme a Kava Manukban.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A Krakatoa (813 m). A Batáviai Idegengorgalmi Hivatal (Rijswijk 15) engedelmével.

A Krakatoa 1929. évi kitörése.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Repülőfelvétel a Raung (3328 m) kráteréről, balról az újonnan keletkezett Kis-kráter.
A Batáviai Idegenforgalmi Hivatal (Rijswijk 15) engedelmével.

dás szépsége még így is megbűvöl . . . Három óra is eltelik, keserves három óra, amíg elérjük. Sokat kellett kerülgetni, bujkálni, meg is kellett pihenni közbe-közbe.

A hatalmas csipkézett kőhegy leírását mellőzöm, hiszen ön is látta. De higgye el nekem, nem néztem nagyobb kegyelettel Rómában a Szent Péter templomára, mint amilyen sóvárgással erre a menedéket nyújtó budista szentélyre... Meghúzódok a sűrűben, legényem ezalatt kikémleli a helyzetet. Bizony ismét beletelt egy óra, mire visszajött, kellett ennyi idő, amíg felmegy a hegytetőre, amíg körül néz egy keveset és ismét visszajön. Végre megérkezik és hírül adja, hogy tiszta a levegő.

Lépcsőkön megyünk, kőfolyosókon járunk, a legszebb faragású domborművek végnélküli sora követ, Buddha szobrainak százai sorakoznak egymás után. Elcsigázva, kimerülten is csak gyönyörködni tudtam. Feljebb és mindig csak feljebb megyünk, fel egészen a tetőig. Itt az egyik át-tört falú dagóba alatt, a nagy Buddha jóságos szobra tövében ütjük fel táborunkat. Ilyen magasra, még ha keresnének is, akkor sem jönnek fel üldözőim, ahhoz túlságosan kényelmesek. Buddha szobra előtt meg különben sem ontánánk vért. Végül pedig ezen az egészen világos helyen a kígyók elől is jobban védve vagyunk.

A Nap arca bíborba borul, az éj kibontja sötét szárnyait. Pokrócba burkolva azonnal elalszom. Csak napkeltekor ébredek legényem költogetésére. Jöjjenek, lenn vár a kocsis. — Soha életemben nem fogom elfelejteni azt a fenséges napfelkeltét és azt a boldog érzést, hogy megszabadultam. Kocsiba ülök és két óra múlva szerencsésen meg is érkezem Magelangba. Még két napig maradtam ottan, kocsisom azonban nem jelentkezett.

Az a törött kis szobor, amit ön úgy nézegetett, Boro-Budurból való. Emlékül magammal hoztam.»

*

Elhiszem, hogy mindez megtörtént, hiszen csak most, a huszadik században majdnem agyonütöttek Indiában, mert egy szent tehénként megsímogattam.

XI.

Hindu emlékek.

Már említettem, hogy Kr. u. a VIII. században hinduk költöztek a szigetre. Ugyanebben az időben a szomszéd szigeteken is telepeket alkotnak, így Szumátrán, Borneón, Bálin, Lombokon és még több kis szigeten. A gyarmatosítók mindenfelé virágzó kultúrát teremtenek, de főképpen Jáván. Ők a terjesztői a brámánizmusnak és később a budizmusnak. Aránylag rövid ideig maradnak itt, mintegy két évszázadig, és azután legnagyobb valószínűség szerint ismét eltávoznak. Ezt látszik bizonyítani, hogy a remek épületeken kívül semmi más nyomuk nem maradt. A keveredés a maláji őslakossággal is csak kis mértékben történhetett. A későbbi jávai műveltség már csak árnyék. Hamar elfelejtették a magas építőművészetet, boltíveivel, kupoláival, gyönyörű faragásaival. Milyen szegények a jelen mecsetjei. Szinte példátlan, hogy ilyen fejlett kultúra ilyen gyorsan eltűnjék. Ezt nem lehet az iszlam romboló bűnének betudni, mert az iszlam itt nem volt olyan türelmetlen, mint másfelé. Magyarázata talán inkább az lehet, hogy hiányzott a magasabb vezető elem.

A hinduk rendkívüli műveltségéről tanúskodik az a sok emlék, templom, oltár és szobor, amit Közép- és Kelet-Jávában, de még a szomszédos Báli szigetén is megtalálunk. Legnevezetesebb emlékei Gyokjakarta közelében *Prambanan*, a polytheistikus brámin kultúra templomvárosa és valamivel távolabb *Boro-Budur*, a monotheistikus vallás pompás hagyatéka. De megtaláljuk vallásos épületeik romjait Garutban, a Dieng-fennsíkon, a Tengger-hegység tövében és szétszórva még nagyon sokfelé a szigeten.

Tekintsük meg először a Szurakarta felé eső *Prambanan* templomokat. Romjai sokáig feküdtek felfedezetlenül a vulkánok vastag hamurétege és a fölötte kiburjászó trópusi növényzet takarója alatt. Csak 1797-ben fedezték fel, két századra rá, hogy a hollandiak megjelentek a szigeten. Ezen nem kell csodálkozni, mert Daendels előtt alig voltak járható utak. Felfedezésük után is még sokáig maradtak eltakarva, mint a varázsálmukat alvó tündérpaloták. Csak 1885-ben alakult meg Gyokjakartában a Régészeti Társaság, amely Prambanan és a régi emlékek feltárását tűzte ki céljául. Felfedezésük után majdnem egy századra, 1889-ig még mindig csak két templomot szabadították meg a dzsungel fojtó ölelésétől és csak a XX. század kezdetére tisztították meg egészen a romokat. Most legnagyobb részük már restaurálva van.

A romok feltárásának érdekes következménye volt. A bennszülöttek annak ellenére, hogy már évszázadok óta a mohamedán vallás hívei, ismét kezdték tisztelni a régi isteneket. A környék, de később távolabbi vidékek lakói is naponként eljárnak a régi istenek oltárai elé és virágáldozatot mutatnak be nekik.

Vasúton negyven perc alatt elérjük Prambanan állomását. Innen jó negyedórai út a templomépületekig. Az egész templomcsoport neve *Tjandi Loro Gyongrang*, vagyis a «Tiszta Szűz templomai». Tjandi templomot jelent. Bár nagyon meg vannak rongálva, egyik-másik csak kőhalmaz, mégis könnyű felismerni szépségüket. Sajnos, hogy itt is nagyobb volt az emberek vandalizmusa, mint a természet rombolása. Sok követ elhordták épületekhez, hidakhoz, de még útkövezéshez is.

Óriási nagy, háromszoros fallal körülvett templomváros volt ez. A két külső fal nyoma már alig látható, de a legbelsőé mindenütt tisztán kivehető, sok helyen még tekintélyes magasságú. A falak alaprajza szabályos négyzet. A második és harmadik udvar terraszszerűen felemelt. A külső udvarban 170 kisebb szentély volt, mind teljesen egyforma. Ezekből alig maradt meg valami.

A belső, legmagasabb terraszon hat templom emelke-

dik. A három keleti hatalmas kőhalmaz, csak a három nyugati maradt meg többé-kevésbé épen. A feltáráskor a bedőlt boltozatok köveit eltávolították, amennyire lehetett, helyreigazítottak mindent, úgyhogy ma már eléggé tiszta képet kapunk róluk. Mindegyik épület tizenkét-szög által megtört négyzetben emelkedik. Magas terraszon állanak, s erre széles, egyenes lépcső vezet fel. Az épület terraszán két-három sorban gyönyörű, művészi domborművek futnak körül. Tárgyuk a hindu hitregéből van merítve: istenek, nimfák, táncosnők, fák, állatok, mesebeli lények. A terraszon fölkék vannak, ezekben állottak az istenek szobrai. A fölkék fölött kőboltozat és az egész fölött magasba törő gúlaszerű torony. A torony hasonlít a délindiai *gopurák*-hoz.

A három nyugati templom *Bráma*, *Síva* és *Visnu*-nak (Brahma, Shiva, Vishnu) van szentelve, a *Trimurti* három tagjának: a Teremtő, Fenntartó és Újraéltetőnek. Síva temploma a középső, a legnagyobb, Brámáé a déli, Visnué az északi. Bráma temploma van a legrosszabb állapotban. Még az alapja körül futó faragások is elpusztultak. Visnu különböző inkarnációit mutatja, főleg mint *Khrisná*-t.

Bráma és Visnu templomainak csak egy-egy fölkéjük volt, s ennek megfelelően csak egy lépcső vitt fel, ezzel szemben a középsőnek, Síva templomának három szentélye és három lépcsője van. A fölkék meglehetősen magasban vannak, 8—10 méterre a földtől. Látszik, hogy ez volt a főtemplom.

A középső lépcsőn feljutva előszobába érünk, Síva szobra van benne, mint tanítót, *Guru*-t hosszú szakállal ábrázolják. Mögötte a szentélyben szintén Síva-szobrot találunk. Négy karja van, fején *tiará*-t visel, azon halálfejdísz, dereka köré kígyó fonódik. Szobra az összedőlt mennyezet alatt összetört, de ismét helyreállították. Az északi szentély *Durgá*-nak, Síva feleségének van szentelve. Durga, a «Tiszta Szűz», *Loro Gyongrang*, akitől az egész templom elnevezését nyerte. Ez a legszebb szobor az egész templomvárosban. Durgát még a mai jávaiak is tisztelik; virág- és gyümölcscsáldozattal kedveskednek neki. Nyolc karja van.

A megmaradó fülkében *Ganéza*, a tudományok istenének szobra áll. Síva és Durga gyermeke. Elefántfeje van és négy karja. Keresztbefont lábakkal ül, két felső karjával edényt tart, ormányával ebből eszik.

Legszebb a sok dombormű, amely kívül is meg belül is díszíti a templomot. Összhangzatos, szép kivitelű művészi munka. A *Ramyana* hindu hősköltemény történetét eleveníti meg. Teljes épségben megmaradt a hindu mesevilág kedvenc alakja, *Hanuman*, a hű majom története. A nagyszerű faragások messze felülmúlják Boro-Budur reliefjeit, annyira, hogy igazuk van azoknak, akik művészi szempontból ezt a templomot fölibe helyezik annak.

A három szemközti templom közül szintén a középső a legnagyobb. Belső helyiségében látjuk Síva bikáját, *Nandi*-t és *Szurujá*-t, a Napistent, hat ló vontatta szekeren.

Aki nem sajnál egy kis kerülőt a cukornádültetvények közt, meglátogathatja a *Tjandi Szevu*, az «Ezer templom» romjait is. A nagy, romban fekvő templom körül négyzetben elhelyezve 250 dagóba emelkedett. Ez, ha nem is a legszebb, de mindenesetre a legnagyobb területű indójávi építkezés. A főtemplom, valamint a dagóbák is Buddha tiszteletére épültek. 1867-ben a földrengés alkalmával a főtemplom tetőzete beomlott, de külső fala, gyönyörű díszítése megmaradt. Négy, óriási kapuórszoborral ékesített bejáratának megfelelően négy út vezetett a templomhoz. Építése idejét pontosan ismerjük a szurakartai szultán tulajdonában lévő krónikából. A jávaiak időszámítása szerint 1018-ban épült, vagyis Kr. u. 1094-ben.

*

A nagyszerű hindu kultúra legnagyobb szabású, legkifejezőbb és legépebben ránkmaradt alkotása a *Boro-Budur*. A hegyek koszorúzta síkságból merészen kiemelkedő trachitgúla ez, amelyet széles kőlépcsők, végnélküli folyosók, a szobrok száza és kilométerekre terjedő domborművek díszítenek. Sok-sok ezer kar lankadhatatlan munkájának, nagy mérnöki tudással párosult költői lendületnek köszöni életét

ez a magasztos, vallásos épület. Nagyszabású alkotás, amely annyi évszázadon át meg tudott küzdeni az idő viszontagságaival, a vulkánok rettenetes kitöréseivel, a földrengésekkel és a fékevesztett emberi szenvedéllyel. Valóságos kőbefaragott hősköltemény.

Miután Gyokjakartát megnéztem, a világjárók nyelvén szólva végeztem vele, a *Piogo* völgyébe terveztem pár napra szóló kirándulást. Tervem az volt, hogy először megtekintem Boro-Budur templomát, azután megteszem hegyitúrámát a szemköztes Merápi-vulkánra, majd meg a távolabbi Dieng-fennsíkra.

Reggel nyolckor indulok kisvonaton *Muntilan*-ba. A vonatocska az utcán, majd meg az országúton kanyarog. Éppen vasárnap van, a lakosság tódul a városba. A legkülönbözőbb színű, nagy lámpaernyő- vagy gombaalakú szalmakalapok már messziről virítanak. A sárgától a kékig, a zöldtől a pirosig minden színt megtalálunk. A nők narancssárga, impregnált papíreernyői, a pájongok valósággal tüzelnek a napfényben. Bivalyokat, ökröket, birkákat hajtanak a vásárra. A lovasok különösen büszke legények; gazdagon batikolt ruhájukban, hátul az elmaradhatatlan krisszel egészen jól festenek. Még festőibb azonban a nők ruházata. Halványkék szarong, fehér kabátka, aranybarna alj rózsaszínnel, halványlila zölddel. De mégis csak a gyermekek a leghelyesebbek: Ádám meg Éva kosztümben.

Muntilanba megérkezve kocsiba ülök. Csodásan buja rizs- és cukornádültetvények között haladok. Minden talp-alatnyi hely ki van használva. Valóságos paradicsom. A népesség roppant sűrű, négyzetkilométerenként öt-hatszázan is laknak. Olyan, mintha nagy kert volna az egész vidék, amelyben a falvak szinte megszakítás nélkül érintkeznek. Mindenfelé kőhidak, csatornák.

Több kisebb-nagyobb piramisszerű rom mellett haladunk el. Feltűnő ez a sok emlék. Azt tudjuk, hogy Gyokjakarta nemrégii város. Valószínű, hogy régen a hindu uralom idejében ezen a vidéken volt a főváros. Már messziről látjuk a síkságból kiemelkedő Boro-Budur csúcsbanyúló szürke hegytömegét. Széles alapja miatt azonban nem tetszik

mindjárt olyan nagynak, mint amilyen valóban. Csak amikor a közelébe érünk, tudjuk értékelni óriási méreteit.

A síkságból ötven méter magas domb emelkedik ki. Hogy a domb természetes eredetű vagy pedig emberi munka, nem tudom eldönteni. Egy csöppet sem csodálkoznék azonban, ha egyszer csak megállapítanák, hogy emberalkotta földhányás, — hozzászoktam már, hogy Keleten minden lehetséges. Ezen a dombon emelkedik a meglehetősen menedékes, négyoldalú piramis. Alapoldalai 153 méter hosszúak, magassága 47 méter. Alapja ugyan szabályos négyzet, de mindenik oldalán még kettős kiugrása van, úgyhogy alapja hús szögletet alkotó négyzeten épült. Az alap kiugrásait az egymás fölé helyezkedő emeletek is követik. Az emlék 800 méter magasságban van a tenger felett.

A templom gúlaszerű földhányás, amelyet kőburkolat takar. Hatalmas, másfélméteres szürke trachittömbökből van összeróva, minden ragasztóanyag vagy kapocs nélkül. Elképzelhetjük, hogy micsoda lelkiismeretes pontos munkának kellett lennie, hogy annyi évszázadon át dacolni tudott a földrengés járta vidék megrázkódtatásaival. Csak óriási súlya idézett elő változást. Alapja lassanként magába a dombba kezdett süllyedni. Az épületen törések, repedések támadtak, a kormány azonban négy évig tartó gondos munkával, amennyire lehetett, mindent kijavíttatott. 1911-re készültek el. A templom helyrehozását még az angolok kezdték meg. Az ő uralmuk idejében takarították el az emléket takaró vastag földréteget. A szájhagyomány szerint, amikor Buddha hívei látták, hogy a folytonosan erősödő muzulmán terjeszkedésnek nem tudnak már ellenállani, ők maguk hordták a földet a templomra, hogy az védve legyen. Bizonyos, hogy ebben a közeli Merápi-vulkán hamuja is segítségükre volt.

Az emlék két részre osztható. Alsó része öt egymás fölé helyezett, fokozatosan kisebbedő terrasz. Ezek pontosan megismételik az alaprajz tagozottságát. Felső része, ettől eltérően, körkörös szerkezetű. Három kör alakú lap helyezkedik egymás fölé. A legfelsőnek közepéből különálló dagóba emelkedik ki. Az épület tehát két mértani alakot foglal

magába, a négyzetet és a kört, mintha a fárások guláit és a budizmus dagobáit egyesítette volna.

Nézzük meg először a piramisszerű alsórészt. A széles alapon mély beugrással emelkedik a gúla. Öt emeletének megfelelően ötszörös folyosó futja körül. A folyosón kívül, mind a négy oldal közepén széles kőlépcső vezet fel, egészen a tetőig.

A Boro-Budur szépsége nem annyira nagyságban, a templom tagozottságában, mint inkább a részletekben rejlik. A lépcsőjáratot, a folyosókat mindenfelé gazdagon díszítik szobrok, faragások. A több méter széles, másfél méter magas mellfallal kerített folyosót végesvéig domborműszalag ékesíti mind a két oldalán. A körfolyosók másfél-kilométer hosszúak, így a domborművek hossza három kilométer. Az 1500 relief közül ezer még egészen jó állapotban maradt meg.

A kemény trachit nem a legjobb anyag a szobrász kezében, és mégis milyen nagyszerű faragásokat alkottak belőle. A domborművek mind művészi kivitelűek. Leginkább Buddha (ejtsd: Buda), a Megváltó életét tárják eléjük. Látjuk születését, a virágzó ligetet, a hegyekből lejtött, megszelídült fenevadakat, a tündérek hadát. A későbbi képek ifjúságát tárják elénk, neveltetését, legénykorát. Előttünk áll, mint deli ifjú, amikor a legszebb, legtisztább hercegnő kezéért versenyeznek. Van egy csodáj, senki sem tudja kifeszíteni. Az ő kezében hét fa törzsén keresztül repül a kilőtt nyíl. Esküvője mesés pompája, a nagyszerű palota, fényes kíséret, bevonulása az apai házba következik ezután. Most elhagyja a palotát, meghasonulva a sok emberi nyomorúság láttán. A bezárt kapuk önmaguktól megnyílnak. És következik a többi csoda. Betegeket gyógyít, halottakat támaszt fel, átsétál a megáradt Gangesz vizén, míg végül a Nirvanába száll. Az egész élete mint nyitott könyv tárul elénk. A vallásos tárgyú képek mellett bepillanthatunk az akkori életbe is. Halászokat, vitorlášhajókat látunk; oroszlán, tigris, szarvas, ló, majom, madár, elefántok jelennek meg előttünk.

A folyosó kiugrásainál, de másfelé is fülkékben vagy

bemélyedésében Buddha-szobrok vannak. Buddha rendszeren ülőalak, keresztbefont lábakkal. Ezek stációk voltak, mint nálunk a kalváriákon.

A Boro-Budur faragványai, szobrai, domborművei kifejezetten indo-görög hatást mutatnak. Ez az irányzat lát-szik meg nemcsak az emberi alakok ábrázolásán, hanem még sokkal kifejezőbben a domborművek épületrajzain. Ezek az épületek leginkább kisebb, gazdagon taglalt és ékesített oszlopos házikók. A házikóban rendszeren csak egy személyt látunk, a tiszteletet képező személyiség ülő alakját, körülötte az épület is csak dísz. Az ereklyetartó házikók rendkívül sokféle alakúak, valósággal tobzódnak a változatosnál változatosabb felépítésben. Sok esetben ünnepi felvonulást ábrázol a dombormű. A főalak ekkor lovak vontatta kocsin ül. Érdemes megjegyezni, hogy a lovasok kezdetleges kengyelt használnak és hogy a kocsi mindenkor négykerekű, küllős kocsi. Ezt azért emelem ki, mert íme itt is egyik bizonyíték, hogy a célszerűbb négykerekű kocsit Kr. u. a VIII. században már széltében használták Ázsiában. Európa csak a kétkerekű járműveket ismerte, egészen addig, amíg a magyarok ezzel a könnyű, mozgékony és mégis teherbíró járművel meg nem ismertették. Ezért látjuk viszont a magyar kocsi nevét a német Kutsche, a francia coché, és az angol coach-ban.

Ha nyitott szemmel nézünk, még más érdekes dolgot is találunk. Önkéntelenül is feltűnik, hogy a kötött formájú, naturalista ábrázolástól mennyire elüt a fák és virágok érzékelése. Mintha az alkotó művész képzelete itt, de csakis itten, megszabadult volna bilincseitől és valami rejtett érzés sugallata alapján kedve szerint csaponghatott volna. Ott, ahol fát ábrázol a művész, annyira tele rakja virágokkal, hogy az inkább virágos csokor, mint fa. Ha ezeket a fákat összehasonlítjuk a mi, Európában egészen különálló népies művészetünkkel, — s ez a gondolat szinte önmagától elevenedik meg — úgy kisebb-nagyobb eltérésekkel felfedezzük a kettő közt a rokonságot.

A most már az egész világon ismert és értékelt magyar népművészetnek alapja a virágoskert. Kertjének sokalakú,

tarka virágai ihletik meg leggyakrabban a képalkotót. Emberi alakot csak ritkán és elvétve rajzol, az állatok közül is leginkább csak a galambot és énekesmadarakat. Mértani alakot nem ismer. Virágai azonban sohasem naturalisták, mint Nyugaton, hanem mindig az elvontabb megérzés alapján stilizáltak. Átrajzolásuk mellett is híven megtartotta az egyes virágok jellegét, úgyhogy azok mindenkor felismerhetőek. Gondoljunk csak a rózsra sok alakjára, a szegfűre, a tulipánra, a májvára meg kertünk, mezőnk többi virágára. Ez pedig igen nagy érték. A jávai emlékek virágai közül könnyen felismerhetjük a margarétát, a rózsát, a mályvát, esetleg a tulipánt. Hogy sok ismeretlen virágot is látunk, az csak természetes, a forróéögöv gazdag virágpompáját nem lehet elhallgattatni. Így megérthetjük azt, hogy sok esetben szinte a mását látjuk a mi népművészetünknek. Mindenesetre vannak eltérések is, amelyekről nem szabad megfeledkezni. A virágok elhelyezése a legtöbb esetben zárt területre esik. Érezni, hogy a görögös hatás folytán az ágakkal, szárazakkal már előre felosztották a teret, a tervezést a tér elosztásával kezdték meg és csak a megmaradt területet töltötték ki. Ezzel szemben a mienk sokkal függetlenebb. De van más eltérés is. A magyar ékítőművészet mindenkor szigorúan megmarad a síkban, vagyis csak két síkban mozog. Ezzel szemben a jávai virágait a harmadik síkban is érzékelteti, sokszor csak félig felénk fordult virágot is ábrázol.

Ha ezt a hasonlóságot felhoztam, magyarázattal is tartozom. Azt már tudjuk, hogy ezeket az épületeket és vele együtt a domborműveket az Indiából Jávába telepedett hinduk emelték; tehát a kapcsolatok után is ott kell kutatnunk. Itt pedig már nyert ügyünk van. Csak azt kell megemlítenem, hogy a fehér húnok Atilla halála után egész Észak-Indiát meghódították, ott számos fejedelemséget alapítottak és majdnem két évszázadig hún fennhatóság alatt tartották az egész országot. Úgy az angol, mint az indiai kutatók szerint a Racsputánság fejedelmei és népe hún eredetű.

Órákig járom a hatalmas templomot. Képzetelemben

megelevenednek a nagy vallásos felvonulások, amikor messzeföldről idesereglettek a jámbor hívők. Hajadonfőtt és mezítláb jönnek lassú lépésben, sárgaruhás papjaik kísérete alatt. Zsolozsmát morzsolnak vagy himnuszokat énekelnek. Mindegyik stáció előtt megállanak, letérdelnek, kezüket imára összeszeszik, virágokat szórnak az oltár elé. Négyszázharminckét ilyen stáció volt, mindegyikben Buddha-szobor. Sajnos, hogy a legtöbb meg van csonkítva, feje soknak hiányzik. Ennek nem annyira a vallási türelmetlenség volt az oka, mint inkább a kegyeletnélküli viládkódorgók lelkiismeretlensége. Most persze már szigorú felügyelet alatt áll az egész emlék.

Amint már említettem, a négyzetes terraszok fölött három köralakú lap emelkedik. Ezeket *dagóbák* díszítik. A dagóbák alakja csúcsban végződő harang, szakasztott olyanok, mint amilyeneket Cejlonban találunk. Az alsó lapon 32, a középsőn 24 és a felsőn 16 dagóba áll. Összesen 72. Mindegyik dagóbában szentély van, s abban Buddha-szobor. Az emberi vandalizmus szégyenletes nyomait itt is láthatjuk. A legtöbb szobor meg van rongálva. Alig találunk szobrot, amelyiknek feje megvolna, de soknak még karja, lába is hiányzik. A legfelsőbb kör közepén emelkedik a legnagyobb dagóba. Átmérője 11 méter. Ennek csúcsa a templom legmagasabb pontja. Ez alatt is Buddha-szobor van. Keresztbefont lábakkal ül, vállán könnyű köpeny, fején tiara. A szobor körülbelül 4 méter magas. Egyszerűsége élénk ellentétben van a többi szobor cifra faragásával. A legenda szerint Buddhát halála után elégették. Hamvait szétosztották, mindegyik egyház kapott a szent ereklyéből. Állítólag itt, a nagy szobor alatt volt urnában elhelyezve a drága por.

Boro-Budur temploma nagyszerűen kiválasztott helyen fekszik. Nehéz volna egész Jáván szebb és megfelelőbb helyet találni. Az ájtatos, emelkedett hangulatú lélek előtt olyan csodálatos panoráma nyílik meg Isten szabad templomának tetejéről, hogy az a Teremtő nagyságával szemben, minden más gondolatot elzár. Én magam is mélységes csodálattal és megilletődéssel szemléltem a lábam előtt

elterülő rizsföldek százféle zöldjét, a karcsú száron ülő kókuszpalmákat, az utat szegélyező százados varingineket, a völgyet körülvevő hegykoszorút, a merészen kiemelkedő Merápit és Merbabut, távolabb a Szundingot és mögötte messze-messze a Dieng kéklő hegyhátát.

A Boro-Budur, vagyis «Ezer Buddha» templomát a feljegyzések szerint a Kr. u. IX. században építették az itt lakó hinduk. A rengeteg munka láttára el kell ámulnunk. Szinte kiszámíthatatlan az idő és energia, amit itt elhasználtak. Anyaguk, a kemény trachit is csak nehezen volt megmunkálható. Ha azonban összevetjük azt a sok munkát és fáradságot, amibe ennek a templomnak felépítése került, úgy az nincsen arányban azzal a hatással, amit első látásra a szemlélőre gyakorol. A piramisokat, a cejloni dagóbákat nem éri utól. Részletei gyönyörűek, és azt is el kell ismerni, hogy egységesebb felépítésében, irányában, mint a sokszor alig érthető indiaiak.

*

Nem hagyhatjuk el ezt a vidéket a nélkül, hogy *Mendut* templomát meg ne látogatnók. Nederlandsch Indië leg-tökéletesebb Buddha-szobrát itt találjuk. Nem fekszik messze, csak kis kerülőt kell tennünk.

Századokig feküdt ez is hamu- és homoktakaró alatt, csak a múlt század nyolcvanas éveiben tisztították meg. Az épület széles és magas terrazon áll, lépcső vezet fel hozzá. A nyolcszögletes templomot magas piramisalakú kupola fedi. Az egész épület lehet vagy húsz méter magas. A földrengések ezt is megviselték, de kupolája csodálatos boltozása sértetlen maradt.

A templom közepében kis fülke van, falai alig hosszab-
bak 3—4 méternél. Három szobor van benne. A középső az öt méter magas Buddha-szobor, a másik kettő csak fele magas. A középső, a leg-tökéletesebb, a meditáló Buddhát ábrázolja. Jóval magasabb, mint a bejárat, a boltozást tehát fölibe építették.

Oltárszerű trónuson ül, de nem a szokásos keresztbe-
font lábakkal. Lábát a trónus előtt nyíló lótuszvirágon

nyugtatja. Ruházata alig van. Feje mögött Buddha hét kobraja síma dicsfényt ábrázoló Nappá olvad össze. Trónusának tagozottságával szemben alakja igen egyszerű. Lehúnyt szemmel ül, arca szigorú, de jóságos, nyugodt. Ez a fenséges nyugalom jellemzi legjobban az egész szobrot. Szinte érintetlen állapotban maradt ránk . . .

Még egy utolsó tekintet a hallgatag istenre, és máris megyek tovább új képeket, új csodákat látni.

XII.

A Merápi.

Kocsin visszamegyek Muntilanba és innen vonaton tovább *Mangelang*-ba. A controleur, megfelel a mi szolgabíróknak, segítségét akarom kérni, hogy a Merápit megjárhassam. Eddig ugyanis ahány emberrel beszéltem, az mind mást mondott. Nem erről az oldalról kell felmenni, hanem Szoro felől; lehet, hogy van út, de nem bizonyos; hagyjak fel az egész tervvel, mert úgysis kivihetetlen és így tovább. A nép a Merápit még most is mint szent hegyet tiszteli, régebben még áldozatot is mutattak be a méhében lakó «Tűzistennek». A controleur már harminc éve lakik a szigeten, ő bizonyára tudja, hogyan lehet a Merápira feljutni.

Otthona — szép tágas bungaló a városkán túl, fehérre meszelt oszlopokkal, lapos tetővel — csodaszép kert közepében fekszik. Sok vidéket bejártam már, sok szépet is láttam, de ehhez hasonló szépségű kertben még nem voltam. A sudármagas pálmák mellett illatos tamarinduszok, tele szagos virággal, odébb hatalmas fa, tele vérpiros virágokkal, mellettük bambuszok, örökké rezgő leveleikkel, és a távolban, mint mindennél pompásabb keret, a kéklő vulkánok hegykoszorúja. A controleur a kertben fogad. Zamatos feketekávé mellett megbeszéljük útitervemet, mindenhez készségesen nyújt segédkezet.

Másnap, korán reggel, keskenyvágányú vonatra szállok. Hét órára Muntilanba érkezem. Itt már vár a kerületi előljáró gépkocsijával. Csak hollandusul beszél, és így bizony nem sokat társalgunk. Szép magas szál ember; bár a magas termet ritka a bennszülöttek közt. Ruházata érdekes keveréke az európai és a bennszülött viseletnek.

Csípője körül hosszú, majdnem bokáig érő szarongot visel. Ez természetesen tele van batikolt mintákkal, hiszen a batikolás hazájában vagyunk. Lábán fehér harisnya és fekete lakkecipő. Az inge fölött — a gallér és nyakkendő sem hiányzik róla — európai szabású fekete kabát, fölötte pedig sűrű, fekete, lobogó kendőre helyezett fehér trópusi sisak.

Megindulunk.

Az út nagyon rossz. Nagyokat zökkenünk, majd kivágódunk, folyton más és más sebességre kell kapcsolni. Rizsföldeken, majd meg falukon haladunk át. Künn van mindenki, mintha csak az utcán laknának. Parányi bambuszházak előtt a banánok árnyékában ül az egész háznépe, a gyermekek meztelenül játszanak a porban. Amint azonban meglátják a rohanó csodát, ijedten menekül el mindenki. Ezen a vidéken aligha járt még gépkocsi. Más helyen a bivalyok vadulnak meg közeledtünkre. Egyik bika nekünk is jönne, de ekkor rémségesen puffogni kezd a szörnyeteg. Ez már a bivaly idegeinek is sok, hátatfordít és elvágtat előttünk. Meg-megáll, de mi folyton a nyomában vagyunk, tehát vágat tovább, míg egy elágazásnál el nem menekül. Gazdája futhat utána.

Egy kanyarodó, egy kis zökkenő és megállunk *Dukun* falu bírójának háza előtt. Felmegyünk a tornácra. A főnök kiadja utasításait. Az ünneplőbe öltözött mezítlásos bíró a földön guggolva hallgatja. Fejét turbánszerű kendő takarja, dereka körül ő is szarongot visel, amelyet egy másik, övszerűen összecsavart kendő szorít le. Az övből hátul kilátszik a krisznek szépen faragott markolata. Mielőtt beszélne, kezeit mintegy imára összeszeti és homlokát érinti. Amikor pedig az előljáró elment, a bírót hallgatja ugyanilyen tisztelettel a nép. Vajjon az előljáró is leguggol, mikor a helytartó magas színe előtt megjelenik?

A szolgák, kulik, lovak már várnak, közben az egész falu népe is összesereglett a bíró háza előtt. Gyorsan még bekapok valamit és nyeregbe szállok. Nekem csupa jóindulatból, fiatal, tüzes fekete mént adtak. Már felszálláskor elkezdte

a táncot. Azonkívül nem szerette a vizet — pedig hát ebben lesz részünk elég — és nem szívelte a meredeket sem. Lovaik csak erős póninagyságúak, de rendkívül fürgék. Végre útnak indul az egész karaván. Annyian vagyunk, hogy szolgaseregemet csak a pihenőhelyen tudom megszámlálni ; éppen tízen voltak. Velem és a bíróval együtt összesen tizenkettő. Hát nem egész karaván? Hogy mire való ez a sok ember, azt máig sem tudom. Nekem elég lett volna egy lovászgyerek meg egy kuli. De van egy lovas kísérőnk, talán valami rendőrféle, akinek testi épségre kell vigyázni, egy kék posztóba bújtatott valaki, az egyik ember két esernyőt cipel, egy másik a köpenyemet viszi, és még egy egész csomó ember. De minek is firtassam, valószínűleg nekem ez a kíséret dukál.

Kanyargó úton a hegynek tartunk. Táblás rizsföldek, majd cukornádültetvények mellett megyünk el. A patakok mellett zizegő levelű bambuszok ; szétterjedő koronájuk olyan, mint óriások hatalmas sisakdísze. Egyre több és több patakon kell átgázolni. Feketém eleinte okoskodik, de azután beletörődik a megmászhatatlanba.

Már két órája vagyok nyeregben. A Merápi itt van előttem. Olyan közelnek látszik, hogy szinte megfoghatnám, és még mindig nem érjük el. Csak az a kár, hogy csúcsát irígyen eltakarja, azt még nem sikerült megpillantanom, pedig tompa ágyúdörgéshez hasonló dübörgését már régóta hallom.

Még egy órai út és leszállunk.

Dombon vagyunk, a domb mellett jobbra, balra görgeteggel teleszórt völgy húzódik. Látni nem sokat látok, mert a köd leereszkedett, csak a mennydörgésszerű robbanást és a lehulló kövek hangját hallom. Már nem lehetünk messze. Gyalog indulunk a hegynek. Közben ismét megered az eső, ma már másodszor ázom meg. Negyedórai hegymászás után megállunk. Az eső is eláll és a köd is mintha emelkednék egy keveset. Most is csak sívár köveket látok magam körül, a hegyoldalán pedig szomorú, leégett erdőt. Hallom a rettenetes morajt, de nem látok semmit. Csak egy pillanatra húzódná el ez az átkozott köd, csak egy pillanatra lebben-

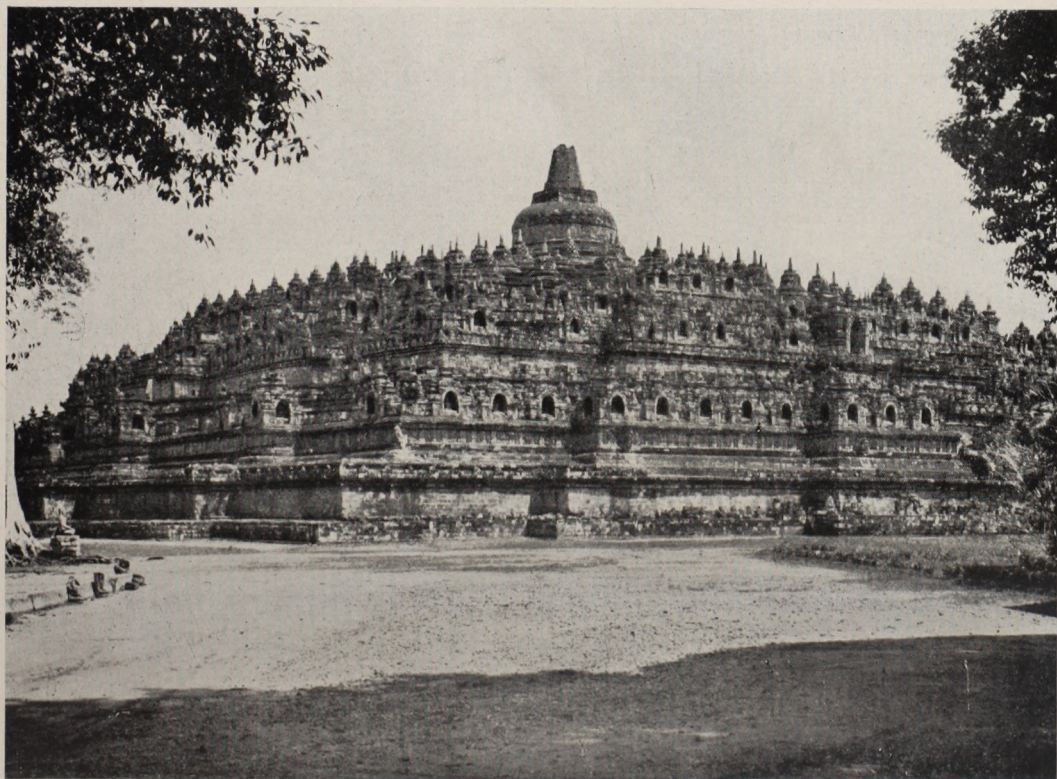

A Boro-Budur egyik lépcsőfeljárata.

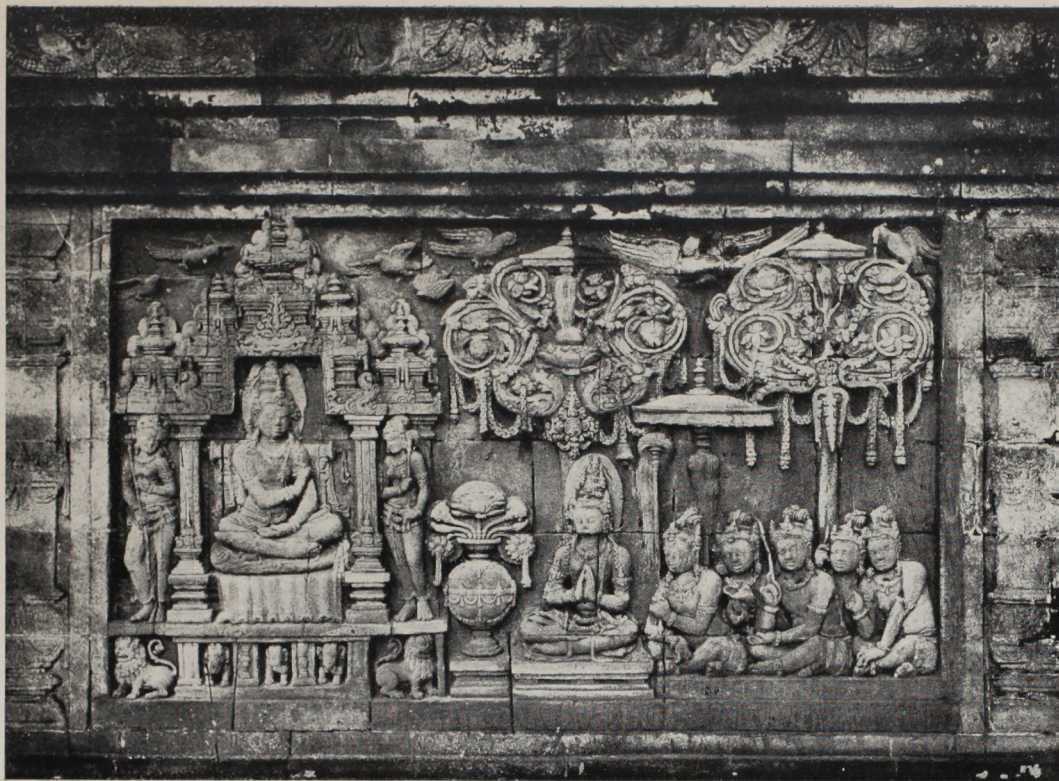

A Boro-Budur egyik folyosója.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Boro-Budur.

Dombormű a Boro-Budur folyosójáról.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Repülőfelvétel a Merápiról (2875 m) 1930-ban.
A Batáviai Idegenforgalmi Hivatal (Rijswijk 15) engedelmével.

tené fel átláthatatlan fátyolát a titokzatos Merápi! Már semmi reményem sincsen, hogy az alvilági kohót, a krátert meglássam.

Egyszerre csak a köd jobbra is meg balra is elhúzódik, és mint valami pompás kép, melyről a lepel lehullott, előttem a Merápi krátere. Innenső fala kidőlt, valamelyik robbanás dobhatta ki. Ez az a kőgörgeteg, amelyen jöttünk. Három oldalról meredek sziklafalak szegélyezik, fel a magasba, szinte az édig látszanak nyúlni. Középen a füstölgő kráternyílás. Időnként erősen gomolyogva gyomrából tüzes köveket dob ki. A köveket csak akkor látni, mikor már földet érnek. Ilyenkor nagy porfelhő csap fel körülöttük. Közelebb menni már veszélyes, hiszen így is előttem kopognak a kisebb kövek. Egy éve két turista életével fizetett vakmerőségéért. Sikerült egypár felvételt csinálnom.

A Merápi ősidőktől fogva működő vulkán. Szájhagyomány szerint ötszáz évvel ezelőtt rettenetes pusztítást végzett, de erről nincsenek feljegyzéseink. Működését csak a XVII. század közepe óta ismerjük. Kisebb-nagyobb megszakításokkal szinte állandóan tevékeny. Leginkább forró hamut és izzó köveket dobál, sok laza anyagot termel. Láva-folyása csak ritkán van. Ha a láva fel is emelkedik tölcserében, az vagy kinyomja a laza törmelékekből álló falat és mint lávával vegyes kőlavina ömlik alá, vagy pedig mint szilárd lávadugó emelkedik ki a kráterből. Így keletkezett az 1934-es utolsó kitörése alkalmával az a 100 méter átmérőjű és 50 méter magas lávadóm, amely a tölcseréből türemlett ki. Mivel anyaga nem szilárd, gyakoriak a hegyomlások is, különösen ha földrengés van. Jellemzőek hatalmas iszapkitörései is. Az iszapár vagy magából a kráterből ömlik ki, vagy pedig a kidobott hamu és a felhőszakadás vize idézi elő.

Kitörései közül csak a jelen századra esőket említtem: 1902-ben csúcsa egyik része leomlik, 1903-ban kráterében a dugó kiemelkedik, 1904-ben követ és törmeléket dob, több embert megöl. 1905—12-ig szinte szakadatlanul dobja a köveket, közben többször erősebb kitörés és hamueső, 1912-ben a kráter a déli oldalról a nyugati oldalra helyeződik

át, a kődobálás tovább tart. 1920. augusztusától 1921. februárjáig erős kitörések, a lávadugóból lávalavinák gördülnek alá, a lejtőn lefutó gőzök sok embert megölnek. 1922-ben többszöri kitörés, 1923-ban a működés ellanyhul.

1923 óta a Merápi csendben maradt, de végül mégis csak megúnta az egyhangú kődobálást, vészesen elkezdett morogni, még rázott egyet-kettőt magán és 1931 januárjában már ismét működik. Óriási kitörései voltak, számos falut és még több emberéletet pusztított el. Ez alkalommal sem a láva volt a veszélyes, hanem az alázuhanó kőgörgetegek és a váratlanul aláfutó forró gőzök. Ez a jelenség rendkívül ritka Jávában. Először 1902-ben a Mont Pelé-n figyelték meg, akkor nevezték el «nue ardent»-nak. Hogy olyan sokan, majdnem kétezren lelték halálukat, annak jórészt maguk az okai, mert a vészes előjelek és figyelmeztetés ellenére sem hagyták el otthonukat. Annyira megszokták a vulkán kitöréseit, hogy nem hittek veszélyében.

Most már ismerjük barátunkat, mehetünk tovább.

A kőgörgetegen leereszkedünk és leérünk a karavánhoz, amely már teljes számban együttvan. Igazán csodálatos kell az emberek kitartását és erejét; ők gyalog, futva teszik meg azt az utat majdnem ugyanannyi idő alatt, mint mi lóháton. Egy sziklatömbre asztalt terítenek. Száritott hús és banánlevelekbe csomagolt hideg rizs volt az ebéd. A hideg rizs íze majdnem olyan, mint a kenyéré. Befejezésül banán és ananász. Amíg ettem, az egész társaság illő távolságban kört alkotva a földön guggolt és illemtudóan hallgatott.

Lefelé indulunk. Először csak ügetésben, de aztán vágásban. Az eső ismét megered, de most már egészen komolyan — még mindig tart az esős időszak. Esik, esik, csak úgy szakad, mintha dézsából öntenék. El sem tudom képzelni, honnan jöhet ez a rengeteg víz. A kis patakok megáradnak, kilépnek medrükből, mi meg csak vígan belevágunk, hiszen vizesebbek úgysem lehetünk.

Hazaérve átöltözködöm, azaz helyesebben levetkőzöm és pizsamát öltök. Most érek csak rá, hogy körültekintsek új otthonomban. A bíró háza egészen tekintélyes. A ma-

gastetejű ház elé széles tornác ugrik ki, ebből nyílik a nagy szoba, azt kétoldalt kamarák veszik körül. A bambuszból készült falakat fehérre meszelik.

A bíró bemutatja a feleségét is. Egészen helyes aszszonyka, kár, hogy egy kukkot sem tudunk egymással beszélni. Nemsokára asztalhoz ülünk. Valami zöldségleves, banántészta, rizs hallal, csirke curry-vel, végül kitűnő banán. A bíróval lassan belejövök a társalgásba. Kis kínládással megértem a hollandus nyelvet is. Elcsodálkozom tájékozottságán. Tudja, hogy Németországban rizs nem terem, hanem gabona, hogy a Vezuvió Itáliában van, hogy ha Pekingből vonaton megyek haza, akkor Moszkvát is érintem, hogy az Alpokon gleccserek vannak.

Másnap reggel négykor kelek, de őszintén szólva nem nagy örömmel. Nemsak mert az ágy nagyon is hűz, de főleg, — s ez a nagyobb baj — mert hallom a víz egyhangú csobogását . . . tehát ismét esik az eső. Most megint a vízes ruhába és még vízesebb cipőbe bebújni, még gondolatnak is rossz; de hát mit tegyek, mégis csak fel kell öltözködnöm! A bíró már vár és felesége is hozza a jó meleg, párolgó kávé. Két csészével is iszom és útrakészen állok.

Ötkor indulunk. És hála Istennek, az ég szép tiszta, csillagos; amit esőnek véltem, a közeli patak csörgedezése volt. Koromsötét van, csak a csillagok ragyognak fényesen, tündöklően. Fölöttem, mint a legszebb briliáns, a Déli Kereszt ötös csillagképe ragyog. Bódult zsibbadással bámulok a vak éjbe.

Lassan derengeni kezd, látom a Merápi és a Merbabu bontakozó körvonalait. A Merápi csúcsa időnként kivilágosodik, majd lassan ismét elhalványodik; a kráter tüze világít. Nagyobb kitörései ötperces periódusokban ismétlődnek. Amint az ég világosodik, a kráter egyenesen felszálló füstje is láthatóvá válik. Nemsokára a távoli hegyek mögül a Nap tüzes koronája is felkél, elhomályosítva a vulkán felvillanó fényét. A sötétkék, szabályos cukorsüveg alakú hegy csúcsa felett a felszálló fehér felhők aranyos ködben úsznak, aztán a magasban szétterülve, piros-, majd meg ibolyaszínűvé válnak. Mögötte pedig, mint kiterített

óriási bíborpalást, tűzben ég az égboltozat, égő tüze tova-terjed, átszáll mindenre, mintha az egész mindenséget magához akarná ölelni.

A *Merápi* (2875 m) és a *Merbabu* (3145 m) elég közel fekszenek egymáshoz, úgyhogy a két vulkán közt nyereg keletkezett. Legközelebbi célunk ez a nyereg. Három órája megyünk már, de a közelinek tetsző nyeret csak nem tudom elérni.

A hegyről lefutó töméntelen víz mély *kányonokat* vágott a puha vulkáni tufába. Ezeken kell átgázolni. Egyik-másik patak vize a ló szügyéig ér s ezzel már kezdődik is a fürdőzés. Helyenként a lovaknak át kell úszniok a vizen, míg mi gyalogszerrel kelünk át ingadozó kókuszkötel-hidakon. Bennszülöttekkel is találkozunk. A nyergen túlról jönnek. A legtöbbnek felsötete egészen meztelen, csak derekuk köré csavarnak rövid szarongot. Találkozásakor félreállnak az útról, leveszik kalapjukat és tiszteletük jeléül leguggolnak.

Hat órai erős menetelés után elérem a nyeret. A paszangrahan előtt megállunk. Már tudnak érkezésemről, a falu előkelősége is megjelent üdvözlésemre. Itt nehéz kérdés megoldása várt reám. Tervem szerint ugyanis még aznap kellett volna a csúcsra mennem. De a felhők veszedelmesen húznak felfelé. Megint esni fog, s ami még rosszabb, így nem látok majd semmit sem. Rövid tanácskozás a bíróval és a szálló vezetőjével jelekkel összekötött hollandi nyelven. Eredmény: csak másnap hajnalban megyek fel.

Következő nap volt az egyetlen eset egész utazásom alatt, amikor a magammal hordozott fegyvernek hasznát vettem. Még az este meghagytam a bírónak, hogy éjjel egykor keltsenek. Már félkettő is jóval elmúlt és sehol senki. A vendéglőst hiába keresem, nem találok. A bírót sem tudom hová lett, a kulik pedig olyan mélyen alusznak, hogy nem tudok lelket verni beléjük. Mit tegyek, a köd nem fog az én kedvemért várni!... Leadok egypár pisztolylövést és egy perc alatt talpon van az egész társaság.

Két órakor útnak indulunk két fáklyavivő kulival. No lám, mennyire megcsappant a díszes kíséret! A nyeregig

még szép számmal eljöttek, de éjjel a sötétben, fel a meredek hegyre, az már sok volt nekik. Letérünk az útról és nem-sokára bezárt kapu előtt állunk. Nem értem, mit akarnak. Az egyik kulim dörömböl a kapun és kisvártatva megjelenik egy alak. Malájul beszélnek valamit, az kérdez, ezek felelnek, tanácskoznak, hadonásznak, amíg végre mégis csak kinyílik a kapu. A falu kapuja volt, éjjelre mindig bezárják. Az egész falut kerítés övezi és azon belül szabadon állanak a házak.

A Hold gyöngén világít, sápadt fénye csak gyöngén rajzolja meg a tárgyak körvonalait. Színük is olyan szokatlan zöldeskékbe játszó, mintha nem is a Földön, hanem valami ismeretlen égitesten járnánk. Sem közel, sem távol hangot nem hallani, halálos, néma csönd körülöttünk. Maga a nagy természet is nyugovóra tér, még lélegzése sem hallik. Ez a fenséges néma csend, ez a csodás világ úgy megragadja az embert, hogy szent áhítat tölti el lelkét, szívét, egész valóját.

Az út, már amennyiben útnak lehet nevezni azt, ha hellyel-közzel egy-egy kitaposott pontot lehet találni, kegyetlenül meredek. Bár jó hegymászó vagyok, lassan csak kezd kifogyni belőlem az erő. Jó volna megállani! De mi lesz akkor a fehér ember presztizsével, ha látják, hogy én, a hatalmas fehér kidülök! Egyideig még tépelődöm ezen, de mivel rájövök, hogy ez a kis csorba aligha fogja most mindjárt tönkretenni a fehérek jávai uralmát, — meg aztán ha tönkreteszi is, az nekem nem, hanem a hollandusoknak fáj, — hát mégis csak megállok. Igaz, öröömre ekkor veszem észre, hogy nemcsak én libegek, hanem a kulik is. No hát akkor kár volt eddig is így rohanni! Másfél-órai kemény gyaloglás után egy szikla tövében megpihenünk egy keveset és aztán ismét megyünk tovább.

A Hold közben a felhők közé bújt, s mi koromsötétben menetelünk. Ha nem világítana a fáklyák lobogó fénye, egy tapodtat sem tehetnék. A terep mindig nehezebb, járatanabb lesz; kidölt fatörzseken, otromba sziklákon kell átmásznunk. Még egy órai verejtékezés, és megállunk. Táborozás. Az egyik kuli ágakat, galyakat gyűjt, míg a másik

a szikla tövében füvet vág. Nemsokára vígan ropog a tűz. Legényeim gyerekes örömmel dobálják rá a galyakat. Mindenre nevetnek, mindennek örülnek. Ezek igazán boldogok.

Lassan derengeni kezd. Kelet felől világosodik. A tárgyakat csak elmosódottan látom, mint valami rózsás ködön keresztül: mellettem a pattogó tűz fel-feldobja zsarátnokát, odébb a kulik guggoló alakja, mögöttük bokrok, egy pár óriási haraszt halvány körvonala, majd meg az egymás fölé tornyosuló sziklák gigászi tömege és végül — a Merápi élesen körülvonalozott foltja. A kráter tüze időnként felfelvillan, mintha tűzkoronával övezné homlokát. Majd lassan elhalványodva, sötétlő óriás gyanánt bontakozik ki a smaragdzöld, majd aranysárga színben fürdő horizont fölött. Lélekemelő, csodás kép.

Táborom az ősi kráter peremén állott. Óriási nagy kráter lehetett, átmérője elérhette a másfél kilométert. Ebből emelkedett ki későbbi kitörés nyomán a mai kráter, amelynek nyugati oldalát egy explozió kidobta. Még egy darabot mentünk előre, még egy szakadékon átvergődtünk valahogy, de tovább már nem lehetett. A kráter legfelső peremét lehetetlen megmászni, nemcsak a mindenütt előtörő gőzök és gázok miatt, de még inkább a lazán álló kőtömegek miatt. Így is annyi kénfüstöt nyeltem, hogy azt hittem, megfulladok.

A kilátás azonban csodaszép, mintha óriási méretű körkép közepében állanék. Balkéztől a termékeny Piogo völgye, messze a szélén *Gyokjakarta*, jobbkéztől a *Dankang* és *Oágatan* széles síksága, a távolban *Szurakarta*. E mögött a *Lavu* nagy hegytömege és még távolabb messze, szinte már a végtelenségben a *Vilisz* kéklő csúcsa. Szembe velem, mintha csak ködabánya volna, a sűrű növényzettel benőtt *Merbabu*, mögötte a háromezer méteres *Szundin* és a *Dieng-hegység*. Mindent olyan tisztán látni, mintha csak kiterített óriási térkép volna.

XIII.

A Dieng-fensík.

Még gyönyörködöm egyideig ebben az isteni panorámban, de nem sokáig — már emelkedik a köd s jön fel rohanvást. Csodálatos erre a felhők járása. Már délben vagy még hamarább is esik az eső; délután mindent nehéz köd borít, egy kis esővel vegyesen; estére kitisztul az ég, csak felhőfoslányok úsznak a magasban. Reggelre a köd leszáll. A lapályon megtelepszik, szinte a földön fekszik, de nem elszórtan, hanem csomókban. Fentről, a hegyről tekintve, úgy néz ki a sok kis felhőgomolyag, mintha valami nagy katonai tábor számtalan sátora volna. Nyolc óra tájban, amikor a Nap már felmelegítette kissé a levegőt, ismét emelkedik a köd s vágat fel a hegyeknek. Kilenc-tízre eltakar mindent és tizenegykor már esik az eső...

Tehát hamar vissza. Kilence a paszangrahan előtt vagyok. Gyorsan nyeregbe. Egy kicsit megszorítva a dolgot egyre Dukumban vagyok. Még egy órai kocsizás Muntilanig. Itt sikerül a már induló vonatba beugranom s így délután ötre elérem a végállomást, *Parakan-t*.

Azonnal tovább akartam menni a négy órára fekvő *Vonoszobó*-ba. Igaz ugyan, hogy fáztam egy kicsit ettől az újabb utazástól, de kevés az időm, ki kell használni minden pillanatot. Szerencsémre azonban nem lehetett kocsit kapni. Persze amíg ez kiderült, jó óra eltelt s én hiába futottam körül a falut. Nehéz ezekkel a jávaiakkal az embernek megértetni magát, és feltéve, hogy felfogják mit akarok, egyet sohasem fognak megérteni, hogy az ember siet. Ha ma nem, akkor holnap, esetleg holnapután vagy azután. Az idő náluk igazán nem számít. Végre egy vasutas segítségével elmegyek a község előljárójához s az elvezet egy

gyöngye kis paszangrahanba. Vacsorát rendelek, aznap még semmit sem ettem.

A nyolc órát úgy kialudtam, mint a duda. Másnap fél-négykor ismét talpon vagyok. A kocsin még szundítok egyet, s mire kivilágosodik, már a vulkánok közelében járok. Kedves kis falukon megyünk keresztül. Sajátságos alakú szekerekkel találkozunk, komorjárású bivalyok vontatják. Az úttól jobbra-balra rizsföldek. Itt szántanak, odább ültetik a dugványt, ismét más helyen gyomláznak. Mindenfelé rizsföldek és rengeteg csatorna. A hegyekről jövő vizet gondosan elvezetik, minden cseppje áldást ad. Mint a legfinomabb vérerek, úgy hálózza be ez a sok csatorna az egész vidéket. Az utat is folyton keresztezik, egyszer alatta, máskor felette.

Kilenc órára elérem Vonoszobó községét. Itt a Dieng Hotelben európai reggelit eszem kenyérral, vajjal, mézzel, gyümölcssel. Fizettem érte másfél forintot, de meg is ettem az árát. Körülbelül úgy, mint diákkoromban, amikor Svájcot bebarangoltam. Kis konzervtől eltekintve, a reggeli volt minden táplálékom. Én voltam mindenütt az első és így egyedüli reggeliző. Mindegyik asztról lettem a fél vaját, fél gyümölcsöt és fél kenyeret. Az már természetes, hogy minden szállót csak egyszer boldogítottam.

Ismét kocsira ülök. A Dieng-vulkánsor, bár lapos alakja miatt platónak hívják, már itt kéklük előttem. Egy óra múlva megérkezem egy kis faluba. Itt megindulok kullit és lovat keresni. Nekem ugyan azt mondták odalenn Vonoszobóban, hogy csak kétórai az út, s így majdnem gyalog indultam neki, de mégis meggondoltam, jobb lesz, ha kímélem magam egy keveset. S milyen jól tettem, mert az út bizony jó négy órát tartott lóháton is.

Nem akarom részletezni az út szépségeit, olyan színpompás és nagyszerű volt, mint Jáván majdnem mindenütt. Lovacskámmal itt is baj volt, úgy látszik, még nem ment keresztül a magasiskolán, csökönyös és engedetlen. Mire megérkeztem, tiszta hab fedte, de engedelmes volt, mint a kezesbárány. Az ültetvényeken túl erdőbe érünk. Csak ritkán látok egy-egy kunyhót vagy házikót. Nagyon

egyszerű, kezdetleges építmények. Bambuszoszlopok, hánctól font falak és szalmatető. Ilyet egy nap alatt kényelmesen fel lehet állítani. Felérünk a fenszíkra, majd innen vad szakadékoknak vágunk neki. Jobbról-balról hatalmas sziklatömegek, a falak merészen nyúlnak a magasba, néhol még fölénk is kihajlanak. S mi ott járunk árnyékukban, mint az óriások birodalmában a törpék.

Délután három óra tájt széles mezőre érek, a *Dieng*-vulkán óriási méretű kráterében vagyunk, 2000 méter magasban. Nagykiterjedésű fűlepte mező, amelyből itt is, ott is gőzfelhők törnek elő. Körülötte számtalan vulkán csúcsa. Keleten vagy 600 méter magas meredek, zord sziklafal határolja, nyugaton a *Pagar Kentang* és a *Pangonang* vulkánok, míg délről a *Visma*, *Pagar Tipisz* és *Kendil* hegyei. Nagyszerű, fenséges kép. Az ember színre szédülve áll meg a természet óriási erejének láttára. Meg vagyok győződve, hogy ha a régi görögök ezt a helyet ismerték volna, úgy okvetlenül ide tették volna a nagy istenek székhelyét az *Olymposz* helyett.

A széles mező tele van fumarolákkal, kénes gőzt lövellő szolfatarákkal, iszapkráterekkel és katlanokkal. De míg Garútban a Kava Manukban az iszapkatlanokban csak forr és zubog a piszkos, sűrű, iszapos lé, addig itt a magasba szökell, négy-öt méter magasságot is elér. Valóságos *geizirek*. Dübörgésük, bömbölésük messzire elhallatszik. A közelben olyan erős, hogy az emberi szót már nem lehet megérteni. Egyik a másikat követi, szinte kifogyhatatlanok, alig hagytuk el az egyiket, alig csillapult keveset vészes bömbölése, máris kezdődik a másiké.

Azt már tudjuk, hogy a vulkánosság a *magma* felnyomulásának a következménye. A Föld forró magmája azonban nemcsak a kitörések alkalmával hat a szilárd kéregre, hanem azt állandóan hevítve, folytonos kihatással van arra. Így kézenfekvő, hogy a legnagyobb mélységekben, ahol a víz még nem bomlott fel alkotó elemeire, ott a víz gőz halmazállapotában van jelen. Feljebb forró vizet találunk, még feljebb pedig fokozatosan lehűlő vizet, míg végül a legfelső rétegekben a víz a levegő közepes hő-

mérsékletének felel meg. A legalsóbb rétegek vízgőze csak azért nem tör elő, mert a ránehezedő hatalmas vízmennyiség egyensúlyban tartja.

Általánosságban ez az egyensúlyi állapot mindenütt megvan, kivéve azokat a helyeket, ahol a Föld kérge töredezett, repedezett. Itt a magma benyomul a kőzet hézagjaiba, repedékeibe, a talajvizet magasabb rétegekben is felmelegíti és előretörnek a *meleg források*. A budai *Dunapart* mentén is azért bukkannak elő a meleg források, mert hatalmas törés van alattuk.

A meleg források a magma előretörésének legszelídebb jelenségei. Ahol a magma még közelebb jut a felszínhez, ott már nem forró víz, hanem gőz tör elő: *fumarolák* keletkeznek.

Olyan területeken, ahol a vulkáni utóműködés még nagyon is élénk, a meleg forrásokon és fumarolákon kívül *geizirek* is előtörhetnek. A geizirek keletkezésénél a tudósok nagyobbarányú talajvíz beszivárgását tételezik fel. A talajvíz a geizir mély kürtőjében a magma által fejlesztett gőzzel találkozik. A folyton előtörő forró gőz a talajvizet is felmelegíti, felforrálja, — az egyensúlyi helyzet megbomlik — és végül kilöki a geizir száján. Ez volna úgy nagyjában ennek a csodálatos jelenségnek a magyarázata, bár más körülmények is közrejátszanak.

A leghíresebb geizirek *Izland* szigetén, az amerikai *Yellowstone Nemzeti Parkban* és *New-Zeland* szigetén ismeretesek. Hazánk nagynevű geográfusa, *Cholnoky Jenő* kimutatta, hogy a Balaton mellett, a *Tihanyi-félszigeten* is számos geizir működött néhány százezer évvel zelőtt.

A paszangrahanban meghálok. Következő nap hétkor már indulok. Egyik közeli kisebb krátertavat akarom megnézni. De nem volt szerencsém, párás, ködös idő volt, a vastag ködfátyolon a Nap csak pillanatra tudott keresztül törni. Azonkívül kulim máshová vezetett, mint ahová akartam. Sokat ugyan nem vesztettem, mert a sűrű ködtől úgysem láttam volna semmit. Így hát csak jó sétát tettem és szemlélődtem. Erre még olyan idillikus, aranykorbeli állapotok vannak. A lovak, egész kis ménes, minden fel-

ügyelet nélkül vágatnak keresztül-kasul a réteken, mezőkön. Ha szükség van egyre, azt pányvával fogják be. De láttam érdekesebb dolgot is, egy állatot, amelyről sehogyszem tudtam megállapítani, hogy mi is tulajdonképpen. Kisebb tehén nagyságú volt, de annál jóval karcsúbb, a tőgye sem volt nagy, feje hosszúkás, szinte hegyes, szarva hátrafelé hajlított. Valami nagy antilopra hasonlított. Ha nem legelészik nyugodtan a réten közeledtemre is, úgy el sem hiszem, hogy nem valami vad. Ami pedig legkülönösebb, hogy járni nem láttam, bár hosszabb ideig figyeltem. Az állat mindig csak ügetésben mozgott.

Csak felegyre érkezem meg a szállóba. Nincs is időm enni, sietnem kell, hogy még estére Parakanban lehessenek. Pedig de sok érdekes látnivaló volna még itt : a *Halál völgye*, a gazdag színeződésű *Telaga Varna*, a forró kénes tavak. De hát ha nem lehet!

Másik úton megyünk le. Ez még sokkal vadabb, mint amelyen jöttünk. Mindenfelé fumarolák, kisebb tavak, a sziklák tövében idillikus falvacskák. Több budista emlékre is akadunk. Stúpaszerű tömött tornyok, de bizony már nagyon is rongált állapotban vannak. A hindu időben a Dieng-fennsík is tele volt vallásos épületekkel, ma a legtöbb már csak romhalmaz. A köd lassan lejjebb bocsátkozik, majd az eső is szemezni kezd. Egyideig még csak szítál, vége mégis csak az, hogy bőrig ázva érkezem meg a kis faluba, a hegy lábánál.

Reggel óta nem ettem, nemcsak vizes, de éhes is vagyok. Szeretnék valami harapnivalót. Jó volna lágytojás vagy rántotta. Próbálom megmagyarázni. Mondom angolul, hogy eggs. Nem érti. Talán németül megért! Mondom, hogy Eier-t adjon. Nagy öröömre azonnal rávágja emberem, hogy yes-yes és rohan. Csakhogy megértett! Várok, várok. Nagysokára, amikor már a kocsim is megérkezett, jön az emberem és elém helyez egy szép tiszta üvegkancsóban — vizet! Csak később tudtam meg, hogy maláji nyelven *ajer* vizet jelent. Így hát megint nem ettem.

Szekéren megyek Vonoszobóba. Itt megvacsorázok. Kocsisom, aki lovakat ment váltani, csak nem jön. Hiába

küldök érte. Csak negyedkilencre sikerült előteremteni. Rettenetes ezekkel az emberekkel! Végre mégis csak megindulunk. Csak az úton sül ki, hogy már agyonhajszolt lovakat fogott be. Szegény párák alig vánszorognak. Aludni, de még szundítani sem lehetett az örökös kiabálástól és ostorcsattogástól. Éjjel kettőre megérkezünk Parakanba. Itt a gazember a béren felül mert még követelni. No de ezt megtanítottam ívben repülni.

Ezen a napon sem henyéltem. Nyolc óra nyeregben, kettő gyalogszerrel és még négy kocsin. Elég volt.

Következő nap hétkor már ismét vonaton vagyok, alig aludtam négy órát. Az első vonattal Gyokjakartába megyek s innen gyorsal Szurakartába.

XIV.

Szurakarta.

Gyokjakartából alig 60 kilométerre fekszik *Szurakarta* vagy röviden *Szolo*, a jávai élet igazi központja. Szolo a szurakartai szultánság székhelye és fővárosa. Itt vagyunk igazán a régi Mataram-császárság szívében.

Lakóinak száma 1920-ban 134,000 volt, de tíz évre rá már 163,000. Köztük mintegy 2000 európai és több mint 10,000 kínai.

Szurakarta kormányzósága szintén rendkívül sűrűn lakott terület. Átlagos népsűrűsége 424, de vannak helyek, ahol a 700-at is meghaladja. A 6048 négyzetkilométeres területen 1920-ban két millió ember lakott, 1930-ban már két és félmillió. Átlagos évi közepes melege 23·9. Esőmennyisége 2100 milliméter, eléggé egyenletesen oszlik fel. (Augusztus 45, február 335 milliméter).

A szurakartai kormányzóság, mint már említettük, szintén két részre oszlik: a *Szuszuhunátus*-ra, az igazi Szurakartára és a *Mangkunegoran* hercegségre. Szolo uralkodója Holland India hercegeinek szeniorja és a muzulmán vallásúak feje. Magas méltóságának megfelelően neve sem közönséges. Hangzik pedig: «*X-ik Paku Buvono Szenapati Ingalogo Vudurvachman Szajidin Panato Gomo*, Szurakarta szuszuhananja, Nederlandsch Indië hercegeinek szeniorja, a világ fénye, a hadsereg parancsnoka, az irtalmasok szolgája és a muzulmán vallásúak ura». Valószínű, hogy van még jó egy-néhány címe, de én azokat már nem tudom, és talán ő is megbocsát ezért a tiszteletlenségért. Képzem milyen bajba keverednék szegény, ha naponta csak egy-néhányszor is teljes névaláírást kellene adnia. A Mangkunegoran hercegének címe már olyan rövidke kis semmi, hogy alig érdemes

megemlíteni. Mindössze csak : VII. *Pangeran Adipati Ario Nangku Nagoro*.

Szurakarta, ami jávánul annyit jelent, mint «Hősök által épített város» a *Merápi* és *Lavu* vulkánok közötti lapályban fekszik. A várost messziről nem is látni, annyira eltakarják a pálmák, varinginek és tamarinduszok. Kiterjedése óriási. Külön európai és kínai negyede van. Az európai negyedben fekszik a kormányzó palotája, és szép tamarinduszokkal szegélyezett út végén az elmaradhatatlan hollandi erőd, a *Wastenburg*. Legnagyobb nevezetessége a kettős fallal körülvett *kráton*, több mint tízezer ember lakik benne, a «szuszuhunan», a felség székhelye. Említésre méltó a jóval kisebb *asztana* is, a Nangku Nagoro palotája.

*

A szerencsés véletlen úgy hozta magával, hogy ott-tartózkodásom idejére esett a szultán születésnapja, és a kormányzó útján az ünnepi fogadásra is kaptam meghívót. Így a szultáni udvar egész pompáját láthattam.

A fogadás a krátonban délelőtt tíz órakor van, de már kora reggel az utcákon van a város apraja-nagyja. A nők, gyermekek színes, ünnepi díszben ; sok a rózsaszín meg a narancssárga. A férfiak is díszbe öltöznek, mindegyik övében ott van a faragott markolatú krisz. Gyalogosok jönnek-mennek, lovasok vágatnak. Fölvonul a bennszülött és fehér katonaság. Katonazene, gamelang, dob, lárma — mintha az egész város fenekestől felfordult volna. Rá sem lehet ismerni a különben csendes, békés emberekre.

A meghívottak a kormányzónál gyülekeznek, innen indulunk a krátonba. A kormányzó palotájában tarka egyveleg. Frakkok, egyenruhák, fehérek, színesek. Ott vannak a hivatalnokok teljes számban, a környék ültetvényesei és a meghívott vendégek. Több herceg is megjelenik, így az uralkodó unokaöccse, a Nangku Negoro is. Legszínesebb azonban kétségtelenül a négy kínai előljáró. Világoszöld selyemkabát, rajta nagy kék gombok, fejükön sárga kerek mandarin kalap, szintén kék gombokkal. Csak a vezetőjük visel pompázó pávatollat kalpagja közepén.

Tizenegykor a kormányzó beszáll a díszhintóba. Előtte is meg mögötte is lovas díszőrség, fölibe hatalmas arany pájongot tart a Nap ellen két szolgál. Mi is kocsiba ülünk. Az egész menet lépést megindul a kráton felé. Az út két oldalán ezrével áll a nép.

Áthaladunk a kráton előtti hatalmas alon-alonon, széles kapukon keresztül belépünk a krátonba. Udvar, kapu és ismét udvar. Ez a kráton sem érdekesebb, mint a gyokjai. A kráton kapujától kétoldalt végig a szuszuhunan díszőrsége áll. Vörös, kék és zöld egyenruhában, de mezítláb. Egyik részüknek fegyvere is van, valami ősidők óta kimustrált mordály, másik részük kardot és lándzsát visel.

Végre megérkezünk az utolsó udvarba. Egyik sarkában, eléggé elütően, magas kínai torony emelkedik. Szembe velünk van a *dálem*, a palota. Belépünk a nagy fogadóterembe, a *pendopo*-ba. A *pendopo* nagy, háromoldalt nyitott terem, csak hátsó fala van, amely a szultán lakosztályával közlekedik. A tetőzet karcsú, faragott oszlopokon nyugszik. Az oszlopok kékszínűek, arany madarak, virágfűzerek ékesítik. A mennyezet is színes, aranyozott lapok fedik. Általában az egész kép valami bizarrságot mutat, emlékeztet az indiai stílusra — de valójában hol van ez az indiai «Kihallgatási termék» drágakövekkel kirakott márványpalotáitól!

A *pendopo* alatt egész kíséretével már ott vár a szuszuhunan. Remélem, nem haragszik meg, hogy ez alkalommal a többi címét elhallgatom. Amint a kormányzó kocsija megérkezik, előrejön, barátságosan kezefognak, majd meg a kormányzó jobbkarját nyújtja «öccsének» és mint testvérek, a legjobb barátok a világon, vonulnak be a terembe. Tudni kell, ugyanis, hogy a kormányzó csak «jó tanácsadója» az uralkodónak. A tanácsokat pedig nagyon is illik megfogadni, mert a kormányzó egyúttal «bátyja» is a szultánnak. Együtt felvonulnak a *dampar*-ra, a magas baldachinnal díszített trónusra. A felvonulás ideje alatt a zene a hollandi himnuszt játssza, utána gamelang következik dobokkal, harangokkal.

Az európaiak kétoldalt felállanak. A bennszülöttek kö-

zül csak a vérbeli hercegek, a miniszterek és az udvar előkelőségei vannak jelen. A bennszülöttek nem lehetnek uralkodójukkal egy társaságban, csak imádatára jelenhetnek meg. Bármilyen magas legyen rangjuk, csak egyféle ruhát viselhetnek, felső testük pedig mindenkor fedetlen. A trónussal szemben a földön ülnek, keresztbefont lábakkal, lehajtott fejjel, mélységes hódolattal. Ha pedig uralkodójuk elé járulnak, csak csúszva közeledhetnek hozzá, lesütött szemmel. Feltekinteni nem is mernek erre a magasztos isteni lényre, aki mozdulatlanul és hallgatagon ül, mintha élő Buddha-szobor volna.

A szuszuhunan hosszú úszályos szarongját törpék viszik. Körülötte is törpék és más szolganők, akik gondolatát is igyekeznek ellesni. Hol az arany köpöcsészét tartják elébe, mert ő felsége éppen úgy rágja a bételt, mint alattvalói, hol a legyezőt, hol az arany gyümölcsöstálat.

A trónus mögött a márvány kőlapon százával guggolnak a magasrangú asszonyok és leányok. Ez ő felsége szolgálószemélyzete, mert egyetlen férfi sem léphet be a belső krátonba. Az udvari etikettnek megfelelően egyszerű szarongba vannak öltözve, törzsük körül széles kendő, úgyhogy karjuk és válluk szabadon marad. Kardokat, lándzsákat, pajzsokat, pávatoll-legyezőket és egyéb jelvényeket tartanak.

Ő felsége szótlanul, némán ül trónusán, melle ragyog a sok arany hímzéstől, érdemrendtől és drágakőtől. Keze csepeg a gyémántoktól. Viaszk arca büszke, kérlelhetetlen, fenséges, mintha az égből maga az istenük szállott volna alá. Az előkelőségek, egyik a másik után elibe kúsznak, ott leborulnak, megcsókolják a földet és ismét visszakúsznak helyükre. A visszakúszás egész természetesen most már hátrafelé történik. A többi meg csak ül mozdulatlan áhítattal. El sem tudtam volna képzelni, hogy az alázatosság, a szolgaság kifejezését ilyen tökélyre lehessen emelni.

Félórai imádat után a szultán felkel, és a kormányzóval karonfogva, kivonulnak a pendopóból. A kráton bejáratánál emelt ünnepi terrasra mennek. A szultán itt szokott nagy ünnepek alkalmával a nép előtt megjelenni, hogy az alon-alonon tolongó ezrek láthassák.

A Szitu Bagendit-tava Garutban.

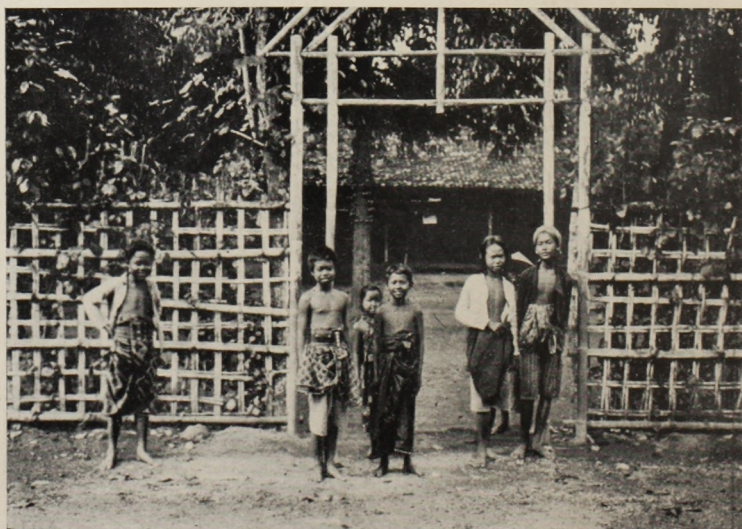
A Loro Gyongrang templomai Prambananban,

Finom faragású dombornűvek Siva templomfalán.

A Tamanszari, «Virágoskert» Gyokjakortában.

A gyermekek mindenütt boldogok.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Óriási menet alakul, s vonul végig a felállított testőrség és katonaság sorfala közt. Az összes harangok és gamelanok megszólalnak. A lárma fülsiketítő. Elöl halad a lovas európai testőrség, utána jávai testőrség nemzeti viseletben. Ezután egy csapat asszony jön, a császári jelvényeket viszik: mindenféle mithoszi aranyalakot, állatokat, madarak képmását. A hasznos tárgyakról sem feledkeznek meg, mint: ópiumpipa, aranytálakon gyümölcs és ételek, az elmaradhatatlan arany köpöcsésze, pávatoll-legyezők, drágakövekkel kirakott fegyverek, paradicsommadár-tollakból készült takarók.

Ezután lépdel a kormányzó karján maga a felség. Hosszú uszályát törpék viszik. Utána a vérbeli hercegek, a kormány kiküldöttei, miniszterek, udvari előkelőségek, végül a meghívott vendégek. Majd megint asszonyok jönnek. Íjat, nyílakat, tegezeket visznek. Valóságos amazon hadsereg. Ez a női testőrség. A menetet burleszk-csoport zárja be, törpék, sánták, bolondok, zsonglőrök, némák. Mintha csak a középkor elevenednék meg előttünk! Csak az a kár, hogy a krátonban nem szabad fényképezni.

Az uralkodó és kormányzó a terrasz emeltebb részére mennek, és helyet foglalnak a mennyezet alatt. A kíséret mögöttük nyitott pendopóban helyezkedik el.

Újabb imádás... Az óriási alon-alon egész népe leborul. Boldog, hogy íme láthatja trónusán lefőbb papját és uralkodóját. Ő mozdulatlan és néma. Fogadja az előkelők hódolatát, akik térden csúszva járulnak magos színe elé. Ajándékokat raknak le kis, vörös bársonnyal takart asztalákra. Távolabb térdepelnek a miniszterek lehajtott fejjel és köröskörül az egész udvar.

Megszólalnak a dobok. Zeneszó mellett díszmenetben elvonulnak az európai csapatok, a zászlókat mélyen meghajtják. Utána a bennszülött csapatok következnek, majd hosszú sorban a kráton lakói. Törpék, bolondok vegyülnek a menetbe, arcfintorgatással, zsonglörködéssel mulattatják a népet. A szolgálak egész hada fejezi be a menetet. Nagy kosarakat visznek, ezekben rizs, tojás, élelem, ezt osztják majd ki a nép között. Mindegyik kosár felett arany napernyőt

tart egy szolga. Mindennek meg kell adni a tiszteletet, ami az uralkodótól származik.

A gamelang ismét játszik, pirosba öltözött szolgák jönnek. A szuszuhunan monogramjával díszített üvegeket és poharakat hoznak. A kormányzó feláll, mi is követjük példáját, és a szultán egészségére kiissza poharát. Mi is. Az uralkodó csak ajkaival érinti a poharat. Közbe ágyúörgés, puskaropogtatás és gamelang.

A fülsiketítő lárma után néma csend . . . , valami nagy dolog készülhet. Még a légy zümmögését is hallani . . . Vékony, gyöngye kis hang hallatszik — a szuszuhunan beszél. Amint nekünk megmagyarázzák, parancsot ad, hogy az élelmet az ő nevében a nép között osszák széjjel. A nagyvezír és a miniszterek, akik már előbb előrecsúsznak, most ugyanígy visszacsúsznak. Majd felkelnek és távoznak, hogy a krátonon kívül tartózkodó kancellárnak átadják a parancsot. Nemsokára visszatérnek, csúszva ismét az uralkodó elé járulnak, és a nagyvezír térdenállva jelenti, hogy a parancsot teljesítették. Amikor jelentését befejezte, kezét a szeme magassága elé emeli, majd a földre fekteti és homlokával is érinti a földet. A szultán a vezír beszédét hihetetlen fenséggel hallgatja, nincsen a világon az a színész, aki utánozni tudná. Az európai embert azonban inkább nevetésre ingerli, mint csodálatra. A szuszuhunan újabb sherryt rendel. Most a szultán mond felköszöntőt a királynőre. Újabb dísztűz, s a nemzeti himnusz. Harangjáték, gamelang.

Egy órahosszatt gyönyörködhetik a nép uralkodója fenséges képében. Az imádatnak vége. A szuszuhunan a kormányzó karján ismét visszatér a pendopóba. Itt idősebb fivérei hódolatát fogadja. Ezek is éppen úgy hódolnak, mint a miniszterek, csak azzal a különbséggel, hogy nekik egészen a trón zsámolyáig szabad kúszniok. Közben minket nagyszerű hideg feketekávéval kínálnak. A szuszuhunan és a kormányzó felállnak, a fogadásnak vége. Az európaiak barátságosan megrázzák ő felsége kezét és hazatérnek.

A sok pompa és furcsaság között leginkább a hollandusok ügyessége kapja meg az embert. Ennek az uralkodói

árnyképnek megadják a hatalom ábrándját, úgyesen kamatoztatva az uralkodónak és népének pompaszeretét. Ennek legalább van célja, de hányan vannak, akik fényes ünnepekkel csak önmagukat ámtítják!

*

Este ünnepi fogadás a dálemben és ezzel összefüggően, ami sokkal jobban érdekel, *bedojó*-tánc. Többen voltunk európaiak. Hölgyek is. Én már délelőtt összebarátkoztam egy ültetvényessel, aki szintén először volt a fogadtatáson. Nagyon jóképű, víg legény volt, aki, mint észrevettem, mindenkor hálával gondolt az öreg Noére, hogy a szőlőt nem felejtette el a bárkába felvenni. Egy hollandi kapitány volt a vezetőnk. Ő oktatott ki, hogyan kell viselkedni. Háromszor meg kell hajolni az uralkodó előtt és elrebegni, hogy «Szuszuhunan», a császárné előtt pedig, hogy «Ratu Masz». Kisebb teremben gyülekeztünk. Mégegyszer mindent elmagyarázott a kapitány, s utána belépünk a pendopóba, ahol a délelőtti fogadtatás is volt.

Én pontosan ügyeltem a kapitány minden mozdulataira, így hibátlanul végig is játszhattam szerepemet. A trónus első lépcsőjén az első meghajlás, felmenve a lépcsőkön a második meghajlás, most még vagy két lépés előre és következik a harmadik meghajlás. Ő felsége mindannyiszor utánozhatatlan kegyes fejbólintással válaszol. Elmondom a felséget illető: «Szuszuhunan»-t. A kapitány bemutat és a matarami császárok utóda kezét fog velem. Most egy lépés jobbra, és a császárnő előtt ejtem ki a «Ratu Masz»-t. Persze, hogy barátom összetévesztette és a császárnőnek adta meg a császári titulust és fordítva — no de annyi baj legyen!

Miután mindenki megadta a maga tiszteletét, leülünk a trón előtt elterülő szőnyeg két oldalán, külön a férfiak és külön a nők. A férfiak oldalára ül a szuszuhunan egyik testvére is «Nemtudomki» herceg. Tiszti egyenruhában van, s így nem kell félmeztelenül a földön csúszkálnia. A szolgák fölvonulnak — mind európai — és mindegyikünk elé kis asztalkát helyeznek. Megkínálnak kávéval és cigarettával.

Most nyugodtan megnézhetem magas meghívóimat.

A szultán nő gazdag, arannyal hímzett fekete mellénykét és hosszú úszályos szarongot visel. Lába drágakövekkel ékesített papucsba van bújtatva. De különben is rengeteg rajta az ékszer, csakúgy ragyog és csillog minden mozdulata. Amint jobban megnézem, felfedezem, hogy Ő Ratusága nem éppen az a csodás szépség, mint amilyent az ember magának elképzel. Talán nem is szép, inkább csak érdekes. Még azt is mondhatnám, hogy a szépség nem nagyon bántja — de az igazságot, hogy határozottan csúnya, már nem merem kimondani.

A szuszuhunan fiatal, szinte gyerekes kinézésű. Hogy hány éves lehet, az megközelítőleg sem tudnám megállapítani, pedig nagyon érdekelne, mert nem kevesebb, mint 42 gyermeknek boldog apja. Egyszerű fekete bársonykabát van rajta, fehér mellény és különös rajzú szarong. Lábát szintén papucs fedi. Szemöldöke és szempillái feltűnően feketék, mintha csak festve volnának. Haja kétfelé van választva, s a választékban egy sor gyémánt csillog, de még fülét is egész halom gyémánt díszíti, amit különleges tokkal erősítenek fel rája. A legfőbb ékessége mégis csak az az egy szál rózsza fekete hajában. Egyedül neki van joga ehhez a sziget uralkodói közül. E sok dísz és drágaság dacára papagály profilja mégsem fedi teljes mértékben fogalmunkat a klasszikus szépségről.

A szultán mindenkivel beszél egy pár kegyes szót. A kapitány a tolmács. Leginkább, hogy ki honnan jött és hová megy. Egy javakorbeli németnél elcsodálkozott, hogy annak csak öt gyermeke van. Neki könnyű, lehet akár száz is; de hát nem mindenki Szurakarta szultánja. Közbe pezsgőt hoznak, s ő üríti az első poharat, ő a mohamedán.

Az elmaradhatatlan gamelang zenéje megszólal. A játékosok a szultán rokonai. Felsőtestük fedetlen, a földön guggolnak. Megcsendülnek a gitárok, az egyhúrú hegedűk, a kalapácsok ütése alatt a különböző ércdarabok és fapálcák. Egy nő énekel vontatott hangon valami dalt. Együttesen lágy, kedves zene.

Az estély fénye, a *bedojó*-k tánca következik. A táncosnők a magánlakosztály felőli ajtón jönnek be. A gamelang

hangjai mellett lassan közelednek. Kifordított lábfejekkel, egyik lábukat a másik elé teszik. Több perc eltelik, míg a szuszuhunan előtti márványlapon a *pringitam*-on elhelyezkednek.

Ruházatuk a krátonban készült sötét szarong. Törzsük körül lepel, amely a karokat és a vállat szabadon hagyja. Kiegészíti még ruházatukat a *szlendang*, színes sál. Végei lelógnak, tánc közben lobognak, nálunk az ilyet legényfogónak hívják. Ruházatuk egyforma, csak az öv színe változik. A legtöbbször rózsaszínű, egyeseké barna, a hercegnőké zöld. De különben is mind a legelőkelőbb családok sarja. Csak egyet nem értek, miért van mindegyiknek övébe pisztoly beszúrva. Látszik, hogy nagy gonddal vannak öltöztetve. Amint hallom, már előtte való este felöltöztetik őket, és nem is alszanak, nehogy a drágakövekkel kirakott hajuk összekúszálódjék. Rendesen kilencen táncolnak, de ma, az ünnepre való tekintettel, ötször kilencen. De még ez sem a teljes létszám, mert amint a herceg mondja, háromszáz ilyen nő van a krátonban. Ha talán a mi szemünkkel nem is olyan szépek, de mégis mind üde és fiatal. Be kell ismer-nem, hogy mi magyarok ezen a téren kicsit el vagyunk kényeztetve. Emlékszem, amikor egyszer a Rivierán oda-szólok barátomnak: «Nézd, végre egy szép francia nő!» A szép francia nő megfordul, rám mosolyodik és megkérdezi kísé-
jétől magyarul: «Béla mikor megy a vonatunk?»

A bedojók elhelyezkedés után mély leborulással üdvözlik urukat. A herceg megadja a jelt, a tánc megkezdődik. Táncukat a gamelang és asszonykórus kíséri. Az ének lassú, vontatott, mintha valami vallásos ének volna. Testük las-san, ritmikusan mozdul, karjukkal, de még az ujjakkal is színezik a mozdulatokat. Nagy szerepe van a könnyed előrelépésnek és az együttes meghajlásnak. Nem is annyira tánc ez, mint inkább a testnek és gesztusoknak beszéde. Csodálatos biztonsággal és pontossággal végzik mozdulataikat.

A zene kétórája szól már, mi szinte kimerültünk a figyelésbe, annál is inkább, mert nem értjük sem zenéjét, sem a kifejezéseket. Érdekes, hogy a jávaiaknál már hosszú századok óta megvannak a zenében a vezérmotívumok, s a

nép ezt a többszáz motívumot mind pontosan ismeri. Végre a negyvenöt bedojó tökéletes együttes pisztolylövése, az előadás befejeződött.

A trónus előtt meghajolnak és ugyanolyan ünnepélyes, lassú lépéssel távoznak, mint ahogy jöttek . . .

*

A fehér ember, az orang blanda hosszú, évszázados küzdelemben elvette a bennszülötteknek országát, szabadságát. Elvette mindenét, csak vallása és szokásai maradtak meg. Ezek mellett annál hűebben kitartanak, mert most már csak ez emlékezteti őket régi dicsőségükre, nagyságukra.

Régi szokásaik közt különösen érdekes az esküvői szertartás. Így annál nagyobb örömmel értesültem arról a kellemes hírről, hogy planter barátom részemre is szerzett meghívót a vezír leánya esküvőjére. A menyegző nagyonis fényesnek ígérkezett, mert a vőlegény bennszülött herceg.

Az ilyen előkelő esküvőt még most is pontosan az «adat» előírása szerint, két külön részben tartják meg. Az első rész a «ringkah», a tulajdonképpeni esküvő. Ezen a menyasszony nincsen jelen, a szertartás a vőlegény és a leány atyja között folyik le. A második rész a «temon», amidőn első ízben találkoznak a házasok.

Reggel tízre már ott voltam a vőlegény atyja házának nagy fogadótermében, a pendopóban. A fogadóterem három oldalról nyitott, széles tornác, padozata színes márvány; tetőzetét, cifrafaragású, aranyozott faoszlopok tartják. Így magában véve, nem is volna valami szép. Fínommá, pompássá csak a trópusok színes kerete teszi. A hatalmas, sötétzöld lombú varinginfák, a hajladozó, karcsú pálmák, az örökké zizegő bambuszok, a nehéz, illatos levegő, az ég csodaszép azúrja — ezek, amik megadják pompáját, varázsát.

A pendopót már szinte megtöltötték a menyasszony és vőlegény hozzátartozói, rokonai. Csak férfiak vannak jelen, mert jávai felfogás szerint, ilyen komoly ünnepségnél, mint a házasság is — a nőknek nincsen semmi keresnivalójuk. Keresztbefont lábakkal ülnek, némán, szótlánul. Derékuk körül ünnepi, sokszínű szarong, fölötté színes kabát

és fejkendő. Hátral az övükbe szúrt tör, a krisz ffinoman faragott markolata látszik. A szarongok is csodaszépen batikolt, művészi munkák, amilyeneket másfelé nem is igen látni.

Kisvártatva megjelenik a szuszuhunan egyik fia. Ez nagyon nagy megtiszteltetés. Mindannyian mélyen meghajlanak, majd a földre borulnak. Utána nemsokára megérkezik a tartomány helytartója is. Neki is ugyanez a tiszteletadás jár.

Helyet foglalunk — mi természetesen széken. Ünnepléses csend, alig lehet egy-egy szót hallani, azt is csak az európai hölgyvendégek ajkáról. Idővel ez a nagy némaság nyomasztó, szinte kellemetlenné válik.

Végre megérkezik a vőlegény. Kíséretével lassú, ünnepléses lépésekkel közeledik az udvaron át.

Felsőteste egészen fedetlen és *boreh*-hel van kifestve. A boreh rizspor, okker és illatos olajokból készült kenőcs. Ünnepléses alkalmakkor ezzel kenik be testüket. Az ilyen világossárgára mázolt test szerintük nagyon szép. Az előkelőségnek azonban ára van; a kenőcs eltömi a pórusokat, a test nem levegőzik és ez rettenetes a forró, égető napon. Hosszú, hátul csomóba kötött szarongja ráncokban lóg alá, a földet seprí. Aranyozott töre virágokkal van díszítve. Vérokonai kísérik, két legközelebbállója kétoldalt kisujjánál fogva vezeti. Büszkén lépeget, érzi, hogy most ő a főszemély, viselkedése kissé színpadias, lehet, hogy a magas vendégek kíváncsiságát is ki akarja elégíteni.

A pendopó közepén leguggol, kezét a szeme magasságáig emelve a «hamba» tiszteletadást végzi a helytartó, a szultán fia és apósa felé. Ezután kis székecskéhez vezetik. Vele szemben az imán helyezkedik el, és feladja az első kérdést:

— Az atya nevében felajánlom neked a menyasszonyt — elfogadod?

— Enge, igen.

Utána még néhány kérdés és felelet. Az imán elmondja a korán első szúróját, amely szerint csak egy Isten van. Utána imát mormol, amit a vőlegény vele mond... és ezzel megvált az esküvő.

A választásnál a szülők határoznak. Hivatalosan még sohasem látták egymást, de hát ezt nem kell olyan nagyon szigorúan venni. A jávaiak mohamedánok ugyan, de mint sok mindent, úgy Mohamed szigorú parancsait sem veszik szószerint. A vőlegény most térdencsúszva közeledik apósához, atyjához és a szuszuhunan fiához. A három főszemély külön ül, a vendégsereg előtt. A vőlegény egyik hozzátartozója már előzőleg elvette kriszét, egy másik meg hosszú szarongját tartja. Mind a háromnak megcsókolja térdét, hosszasan, ünnepélyesen. Minden szertartást néma csendben, kimért lassúsággal végeznek.

Ezután pezsgőt szolgálnak fel. A resident rövid beszédet mond, s utána mindenki kifejezést ad jókívánságainak. A vőlegény térdén visszahúzódik, visszakapja kriszét, s két kisujjánál fogva kivezetik . . . Kilép a napsütésbe és szinte eltűnik a nagy ragyogásban.

Este következik az esküvő második része, a «temon», a találkozás a vezír házában. Itt is nyitott pondopóban fogadnak. Csak annyi az eltérés, hogy a terem végében fel van állítva a szimbolikus menyasszonyi ágy. Gazdagon faragott és aranyozott minden farésze, még a párnákat is súlyos aranyhímzés takarja. Minden előkelő házban külön nászszoba van. Különösen a szultánoké kerül gyakran alkalmazásba, a gyakori esküvők miatt.

Virágdíszsel gazdagon felékesített kocsi hajt be. A lovak fején, hátán tolldísz, szerszámuk is csupa virággal van körülfonva. Körülöttük, a színes ruhákba öltözött kíséret hosszú rudakon tarka lámpákat visz. Mögöttük a pompás varinginfák égbeszökő, sötét lombja és a ragyogó égbolt teleszórva milliő csillaggal . . . Mesébe illő, gyönyörű kép.

A menyasszony kiszáll. Nénjei fogadják és vezetik. Egész teste világos selyembe van burkolva, pompás fekete hajában, fülén és mellén csillogó ékszerek, fején diadém és hajfonata fölött kis, fehér élővirágokból font fátyol. A sok rubintól, smaragdtól és gyémánttól káprázik az ember szeme, de mintha ő maga is megérezné súlyát. Lassan, szinte inogva lép. Dereka körül sötét mellényke és földig érő szarong. Az ő arca is borehhel van bekenve. Kissé fáradtnak

látszik, ezen nem is csodálkozom, mert tudom, hogy szegénykét reggel óta folyton öltöztetik. Előtte kosarakban virágokat, gyümölcsöt és füstölőket visznek.

Berobog a második kocsi is. Ismét magasra tartott ünnepi lámpák és lovas kíséret. Ez a vőlegény. Hosszú, fehér köpenyfelét visel. A menyasszony, immár felesége, a menyasszonyi ágy lépcsőjén várja. Pár bétellevelet és egy tojást dob feléje, a termékenység jelképét. Azután pedig alázatossága jeléül megmossa lábát. Aranyedényben vizet hoznak, a vízben virágok úsznak. A férfi áll, az asszony letérdepel. Pár marék vizet szór férje lábára, utána mélyen lehajolva, megcsókolja. Most odalép az apa és mind a hárman leülnek keresztbefont lábakkal a menyasszony ágya elé. Az atya aztán egyik térdére ülteti leányát, a másikkra vejét. Mosolyogva ringatja őket és mondja:

— Szami kemavan, egyforma nehezek vagytok. — Valóban ebben az esetben nem is járhatott valami messze az igazságtól, mert bizony a vőlegény eléggé vékonydongájú legény volt.

Most először a férfi, majd a nő vérrokonai sorba leülnek a márványpadlóra. Az ifjú férj és felesége térden végig csúsznak előttük, mindenkinek megcsókolják a térdét és lábát. De nemcsak amolyan képletesen, hanem alázatosan, hosszasan. Ez lehetett a legnehezebb az egész szertartásban, valóságos artistaügyesség és hajlékonyság kellett hozzá.

Részünkre ezzel be is fejeződött az ünnepség. Ismételjük jókívánságainkat, elmegyünk. A szegény áldozatoknak azonban még nem ért véget. A menyasszonyt ugyan megszabadítják súlyos fejkétől meg ékszereitől, a vőlegény is leteszi díszes övét, de hajnalig még együtt ülnek a vendégekkel. A vendégek ezalatt alacsony, kis asztalkákon vagy magán a földön kártya és más szerencsejátékkal szórakoznak.

Csak amikor a vendégek mind eltávoztak, vonulnak vissza a nászszobába. Három napig nem hagyhatják azt el. Utána az előkelőbbek a szultán elé járulnak, hogy hódolatusukat bemutassák.

*

A dráma általános neve Jávában *vájang* (wayang). A jávai dráma eredete mindenesetre jóval a Krisztus előtti századokra nyúlik vissza. Születésének idejét még nem ismerjük, az arra vonatkozó vélemények különbözőek. Egyesek szerint Kr. e. 400-nál korábban, mások szerint Kr. e. 1000 körül keletkeztek. Ha a születési éve kétséges is, de eredete kétségtelen. Éppen úgy, mint a görögöknél, hinduknál, isteneik és hőseik tiszteletére vezethető vissza.

Az idők folyamán Keletnek minden népe többé-kevésbé jellegzetes nemzeti drámát teremtett. Az északi országok drámájának eredetét Kínában kell keresnünk. Az egyenlítő-vidéki országok: Sziám, Anam, Jáva, Fülöp-szigetek, Malakka, Báli — ide számíthatjuk még Dél-Kínát is — drámájának eredete Jávára vezethető vissza. Sőt még az indiai dráma egyik alakja, az árnyékjáték is Jávából ered, de még a kínai és török is. A közös eredetű drámát aztán mindegyik ország nemzeti irányban fejlesztette tovább, míg az a mai alakját elérte. A jávai dráma és színjáték minden esetre előkelő, nagy befolyású helyet foglalt el mindenkor. Ha a mi, európai bábjátékunk, akár a paprikajancsi színházaknak eredetét keressük, úgy végeredményben az is csak Jávára mutat.

I. A vájang-kultusz legrégebb alakja a *Wayang Purva* vagy a közismertebb nevén *Wayang Kulit*, az «árnyékjáték». Ennél a játéknál a szereplők alakja hártypapirosból van kivágva; gyakran különös ijesztő alakokat is mutatnak. Ezek ábrázolják az «asztral»-okat, a testek lelkét. A képeket vászonra vetítik. Az árnyékokat a «Dalang», a tanító igazítja, ő mondja el a dráma történetét is. A történetek közé erkölcsi oktatást is sző, úgyhogy valóságos oktatója, nevelője a népnek. Különösen régebben, amikor iskolák még nem voltak, teljesített a dalang fontos küldetést. A játékokban még mai nap is sok a miszticizmus. Az árnyékokot vetítő lámpának sem lobogni, sem pedig kimerülni (meghalni) nem szabad, mert a lámpa az «Élet lángját» jelképezi.

A játék kezdeténél áldozatot mutatnak be az árnyak «Láthatatlan Lelkének» és a «Láthatatlan Dalangnak». Amint minden játéknak van dalangja, úgy minden fajnak

is van «Vezető Dalangja», s mindezek fölött áll «a Föld Nagy Dalangja». A mély fahangok megszólalnak, a dalang el-énekeli az «Élet Imát», hogy az árnyakat megelevenítse. Évszázadok óta ugyanaz az ének. Az ének elhal, az árnyak megelevenednek.

Minden vájagnak négy része van. Bevezetés, a dalang bemutatja a szereplőket, a történet cselekménye, ez eltart éjfélig, azután következik a tanulság és befejezés. Az árnyékjátékok mindig csak este vannak és eltartanak virradatig. A játékot gamelang kíséri.

A vájángjátékok körül valóságos filozófia épült fel. Az árnyak, a «változásokat» jelképezik, ami minden formának közös tulajdonsága. Jávai felfogás szerint az ősi időben állat, ember, természet minden csak «árnyék» volt. Ezekből született aztán a húsból és vérből való ember, állat és növény.

A vászon, amelyen az árnyak megjelennek, maga az egész világ. Kelet felfogása szerint a világ «tükör», amelyben az árnyékok visszatükröződnek. Az árnyak jönnek-mennek, csak egy dolog marad változatlan, a «fény», az olajlámpa. A vászon és a fény elválaszthatatlanok. Fény nélkül nem volnának árnyak. A fény az «öntudat». Az öntudat teremti a «gondolatokat», a gondolat irányítja a fajok életét.

Látunk egy hegyet s azon egy varinginfát, amely csodáklatos módon gyökereit a levegőbe és ágait a földbe ereszti. A fa a «lét szimbóluma», az emberiség elágazását, a a nép és fajok összességét mutatja. Az űrben erednek és a földben tűnnek el. Elől templom, a bejáratnál sárkányok. Mellette az erdő tele majmokkal, madarakkal, sakálokkal. Ez a kép az ember belső élete. A hinduk és a jávaiak az emberi lélek útjait őserdőhöz hasonlítják, amelyben a sakál, a «gyűlöletet» és «félelmet», a majmok a «könnyelmű, gondatlan cselekedeteket» jelképezik. A hegytetőre ösvény vezet, a «megdicsőülés útja». A lélek azonban sokszor nem találja meg az ösvényt és eltéved az erdőben.

Az árnyjátékok leggyakrabban *Pandu* és *Kuru* fainak harcát mutatják be. A Pandu-törzs az aszkétaságot, a lemondást, a Kuru-törzs a harcot, az erőszakot képviseli.

A jávaiak lágy jellemének megfelelően mindig a Pandu-törzs győz.

II. A *Wayang Gedok* az előzőtől csak előadása tárgyában különbözik. Az árnyékképeket lapos bőrbábúk segítségével vetíti. Míg a *Wayang Kulit* történetét a szanszkrit félig vallásos klasszikusaiból meríti; addig a *Wayang Gedok* csak jávai legendákat dolgoz fel: szerelmi és háborús történeteket.

III. Az árnyjátékok fejlődését a bábjátékok felé a *Wayang Kelitik* mutatja. Itt már magát a bábót mutatják a közönségnek. A bábok laposak, fából vannak kivágvá, díszesen aranyozva és festve. Végtagjaik mozgathatók. Többé-kevésbé eltávolodik a vallásos jellegtől és a népiesség felé hajlik. Hősei leginkább a Mazsapa-hit-császárság hercegei, valódi személyek, régi, misztikus történetekkel keverve.

IV. A *Wayang Golek* már a mai bábjáték. A bábokat fából faragják ki, fejük, törzsük és karjuk van. Az egyes testrészek bőrnyelvvvel ízesülnek. Lábuk hiányzik, helyén rudacska van. Ezen a rudacskán tartja a dalang a bábokat. Keze nem látszik, azt eltakarja a báb bő szarongja. Ezzel a rudacskával tüzdeli fel a dalang maga körül a bábokat, hogy ezek kezeügyébe essenek. A báb karjait vékony pálcikákkal mozgatni tudja. A legtöbb bábszereplő szimbolum. Az egyes személyeknek is több bábjuk van, a szerint, hogy örülnek, haragszanak vagy szenvednek. A bábok sokszor igazi művészi értéket mutatnak. A *Wayang Golek* isteneit, hőseit, leginkább a *Mahabaratá*-ból és *Ramayaná*-ból meríti, de szerepel a jávai hercegtől a mai civil alkalmazottig, sapkában, egyenruhában mindenki. Előadásuk tárgya éppen olyan sokféle, mint a bábuk.

V. Az embereket szerepeltető vájáng legrégebb alakja valószínűen a *Wayang Topeng*. A különböző jellemekek megismerésére a színészek álarcot használnak. A *Wayang Topeng* igen változatos; majd állatokat, majd embereket mutat be. Különösen vásárokon, ünnepnapokon elmaradhatatlan szórakoztatója a népnek. Hasonlít a mi betlehemesünkhöz karácsonykor.

VI. Nagy népszerűségnek örvend a *Wayang Beder* is.

Ez különös fajú képes előadás, amely a mozinak szinte előfutára volt. A történet egymásután következő jeleneteit hosszú vászonszövetre festik, a képek egymás alá kerülnek. A vásznat tekerésre csavarják, amelyről előadás közben egy alsó tekerésre go palyodik, az előadás menetének megfelelően. Közben a dalang elmeséli a történetet.

VII. A jávai dráma legmagasabb, legfejlettebb alakja a *Wayang Wong* vagy *Wayang Orang*. A szereplők itt élő személyek, színészek, színésznők. Fejdíszüket és jelmezüket a régi Wayang Kelitből merítik. A jelmezeket rendkívül nagy gonddal készítik. Sokszor, különösen a fejdíszek valóságos mesterművek. Előadásuk rendkívül költséges, annyira, hogy csak a hercegi udvaroknál láthatók.

Különösen a gysokjakartai és szurakartai udvaroknál szoktak fényes előadásokat rendezni. Az ilyen előadásokon a szultánok családtagjai szerepelnek és a legelőkelőbb nemesek. A szereplők száma eléri a háromszázat is. Újabban a drámai művészet barátai, hogy az ősi játékokat szélesebb körben is ismertessék, társaságba egyesültek. A társaság kizárólag a gyokjakartai udvar embereiből alakult, neve Mardiguno. Időnként nyilvános előadásokat rendeznek.

A színi előadásokat mindenkor gamelangjáték kíséri. Gysokjakartában külön teremben nagy gonddal őriznek egy félezeréves gamelangjátékot. Sárgarézgongok, bivalybőrdobok és fahangszerekből áll. Érdekes, hogy a századok óta szereplő alakoknak egy-egy karaktere magával hozza a maga különös hangulatát a zenében is. Így alakultak ki a jellegzetes vezérmotívumok, sok-sok századdal megelőzve Wagnert.

Az egyik ültetvényen.

A szurakartai ünnepségek alkalmával összebarátkoztam, mint már említettem, egy hollandi ültetvényessel. Jókedvű, víg ember volt, kellemes cimbora. Mivel úgysis egy úton mentünk, ő *Kediri*-be, én meg Szurabájába, meghívott, hogy egy-két napot töltsék el nála, megmutatja az állami ültetvényeket a Kelut aljában.

Kettesben kellemesen telt az utazás. *Kertoszó*-ban átszállunk egy szárnyvonatra, és még ebéd előtt megérkezünk *Kediribe*. Itt már vár ránk a gépkocsi, egy óra múlva elérjük a telepet. Keskeny, kanyargós, de jókarban tartott úton haladunk. Először rizs és cukornád, majd kávé és kakaóültetvények között. A jávai utak különben is elsőrangúak. Ott nem fordul elő, hogy most nagy a sár, nem lehet szállítani, várjunk míg felszikkad — akkor ugyan majd az egész esztendőn át várhatnának. Az utak mind erős kőalapon épültek.

Az állami ültetvény a kényszermunka idejéből megmaradt terület, mintegy 2500 hold nagyságú. Csak a fele van művelés alatt, a másik rész még tiszta dzsungel. Távolabb is van a kormánynak birtoka, abban tikfákat nevel. Különben is az összes tikfaerdők állami felügyelet alatt állanak.

Barátom lakása tipikus planterház. A szobák előtt széles tornác, egyszerű, kényelmes bútorzat. Csak az tűnik fel, hogy minden bútor lába kis, vízzel töltött edényben áll, csak így lehet védekezni a mindent megrágó és elpusztító hangyák ellen. A falon itt is futkosnak a fecskék szerepét betöltő gekkók. A tornácról gyönyörű kilátás nyílik egyrészt a távoli, gazdag mezőkkel takart síkságra, másrészt a sötét

Kelut magas ormára. Amilyen szép a vulkán csipkézett csúcsa, olyan kellemetlen néhanapján. Az utolsó hét év alatt tíz erős kitörése volt.

A bungaló közelében raktárak és gazdasági épületek, tetejük cinkeztet pléhvel van fedve. Távollabb valamivel pálmalevelekkel és szalmával takart kis bambuszházikók, a munkások telepe. Üzlet is van, hogy minden szükségletüket beszerezhessék, de még pendopó is. Igyekeznek mindent megadni a munkásoknak, csakhogy ne menjen el kedvük a munkától. Bizonyos napokon leányok is jönnek és táncolnak a pendopóban. Olyanok, mint a gyermekek, mindenben vezetni kell őket. Még a keresetüket is, amíg önmagukat élelmezték, naponként adták ki, mert különben egyszerre eljátszották és nem maradt élelemre.

A munka kezdetét, végét és egyéb jeleket felfüggesztett, kivájt fadonga adja. A kalapács ütésére messze hallható hangot ad. Egész jelbeszédük van. Bizonyos távolságra hasonló dobok vannak elhelyezve, úgyhogy távirati rendszerükkel hamar tudnak érintkezni.

Amint kicsit hűvösödni kezd, kocsira ülünk és bejárjuk az ültetvény egy részét. Mindjárt a telep mellett van az egyik faiskola. Több holdnyi területen ötszázezer kávépalántát nevelnek. Mivel a kávécserje nagyon kényes növény, nem bírja az erős napot, védeni kell. Az egész faiskola pálmaháncsfonattal van betakarva.

A kávécserjék végnélküli sorai közt járunk. Üde zöld leveleik fényesek, pirosuló bogyói mint nagy kalárisok ragyognak. Felettük teríti ki enyhe árnyékot adó apró leveleit a dudapfa. Az erős napfénytől még a megerősödött kávécserjéket is védeni kell, azért ültetnek közbük gyorsan növvő, árnyékot adó fákat.

Nagyon változatos vidéken haladunk. Egyik helyen már termő kávéültetvény, asszonyok, férfiak dolgoznak benne. Másik helyen most ültetik ki a megerősödött csemetéket. Különös alakú kapákkal ássák a gödröket. Most terméketlen lávamezőn megyünk keresztül, majd megérintetlen őserdő mellett haladunk. A barna kis majmok ott ugrálnak az ágakon, kiabálnak, veszekednek, ránk ügyet

sem vetnek. Erdőirtást is láttam. A száraz időszakban felgyujtják az erdőt, s a megmaradt törzseket ledöntik, a tönköket kiássák és eltakarítják. Nehéz munka. Mesélik, hogy a közelben még van tigris, csapda is volt felállítva. Csalétekül kecskét, kutyát tesznek, de legjobb a disznó.

*

Az ültetvényen gyorsan telt az idő. Az egy nappól, kettő, majd három lett és negyedik nap is csak nehezen szabadultam. Tiszteletemre bizony-bizony hatalmas mennyiségű alkohol tűnt el a szomjas gégekben, hogyne, amikor olyan jól esik az örökös egyhangúságban egy kis ujság, egy kis élet. Erről a kellemes séjournról még csak egy történetkét szeretnék elmondani.

Egyik kocsizásunk alkalmával, amikor éppen az ültetvények közelében falucskán haladtunk át — nevét bizony már régen elfelejtettem — különös menettel találkoztunk. Elöl néhány férfi jön. Felsőtestük meztelen, derekuk körül színes szarong, fejükön kendő. Dobokat és harangokat vernek. Mögöttük nyolc ember vállraemelve kettős tetejű hordszéket hoz. Keresztbefont lábakkal idősebb bennszülött ül benne. Övében szélesmarkolatú, aranyozott krisz, mögötte ismét férfiak, s körülötte a falu népe. Egy ember hosszú nyélen sárga pájongot tart. A hordszék teteje és oldala tigrisfaragványokkal volt ékesítve, de ami a legkülönösebb, elöl a hordszékre egy sárguló tigriskoponya volt odaerősítve.

— Látja azt az embert? Magas, igen előkelő, majdnem fejedelmi rangban van, és ezt mind annak a tigriskoponyának köszönheti.

— Hogyan?

— Majd elmondom:

«Lehet annak talán több mint száz éve is, abban a zavaros időben, amikor Jávát az angoloktól visszakaptuk, hogy ezen a vidéken, amely valamikor a nagy Mazsapa hit szultanátushoz tartozott, egy független herceg volt az úr. A hercegi udvar lejjebb, Kediri közelében volt. A nagyúri fényhez természetesen hozzátartozott jó egynehány asszony

Vásár Szurakartában.

Gyümölcs vásár Szurakartában.

A dukuni bíró háza, indulás.

Táncosnők és gamelang zenekar.

Jávai színház.

Datúrák és pálrányok.

Bivalyfogatok.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

meg táncosnő, s ami megint csak természetes, hogy a hercegnek szépszámban születtek úgy fiú, mint leánygyermekai. Szegény jávai fejedelmeknek az uralkodás fárasztó nehéz gondjai közepette is, úgy látszik még a népesség fenntartása is egyik kötelességük.

Ugyanekkor élt ezen a vidéken ennek a köztiszteletnek örvendő bennszülöttnek, akinek a bevonulását most látta, nagyatyja vagy dédatyja, azt már nem tudom, egyszóval valamelyik őse. Az is előkelő, fejedelmi családból származott, csakhogy ez a rokonság már nagyon is régi volt, és így a koronák ágai lekoptak, s ő már csak egyszerű nemes ember volt. Ennek a nemes embernek is voltak természetesen gyermekei, ha nem is olyan szép számban, mint a hercegnek, fiúk is, lányok is, vegyest.

Eddig nem volt semmi hiba. Baj még abból sem származott volna, ha a hősünk egy fia beleszeret a fejedelem egyik leányzójába. A baj csak azzal kezdődött, hogy az az egyik leányzó nem az egyik volt, hanem éppen a herceg első feleségének szemefénye. Ha akarja tudni, hogy milyen szép volt a leányzó és milyen deli az ifjú, kérdezze meg bármelyik bennszülöttet választottja felől. Karcsú mint a pálma, hajlékony mint a kígyó, szép mint a hajnal, a Nap ha meglátta, nem akart lenyugodni, a Hold az irígységtől azóta sápadt. A férfi erős mint a bika, rettenhetetlen mint a tigris, és gyors mint a madár. A hasonlatokban igazán nincsen hiány. Mi egyszerűen csak azt jegyezzük meg, hogy a leányzó szép volt, az ifjú meg bátor és ügyes.

Ez mind nem indította meg a herceget, sőt rettenetesen felbőszült, hogy az ifjú szemét rá merte vetni leányára. Ez általában már így van másfelé is, ha a jelölt nem eléggé előkelő. Csak a következmények nem mindenütt olyan veszélyesek, mint itt. A bős apa elfogatta a legényt, börtönbe vetteti és ki akarja végeztetni. Sírás-rívás, könyörgés, kis palotaforradalom, a rivális asszonyok összefognak. Kegyelmet kap. Csak három feladatot kell elvégeznie. Ha megállja a próbát, övé leánya keze . . . Ha csak egyet is elhibáz, vérpadra kerül. Ismét csak természetes, hogy a feladatokat a leány atyja adja, akárcsak a mesékben.

Az első feladat semmi . . . Egyszerűen csak meg kell vívnia a herceg három testőrével, egymásután. Az ifjú, aki erős, mint a bivaly és rettenhetetlen mint a tigris, legyőzi mind a hármat. Hősünk szíve hangosan ver az örömtől, egy lépéssel közelebb jutott imádottjához. Várja a második próbát.

Ez mindössze csak az, hogy egyedül, minden segítség nélkül fogja el a környék matjan-ját, tigrisét, amely miatt már alig merik elhagyni a falut.

Legényünk eltűnik. Hogy más vidékre szökne, attól nem kell tartani, hiszen nem akadna dessza, falu, amely befogadná, s ha egyedül bujdosik, csak széttépik a vadak. Hősünk nem is akar megszökni, el akarja végezni a második feladatot is. Éjjel fákra kuporodva, minden pillanatban kitéve annak, hogy a kegyetlen matjan felfedezi és a legmagasabb fáról is lehozza, kikémleli a tigris járását. Amikor már kikémlelte, nagy fáradsággal vermet készít. Szinte ujjjaival kell kiásnia a mély gödröt. Egyik éjjel örömmel hallja a verembe esett tigris veszett üvöltését.

Büszkén jelenti a nagy úrnak, hogy a második feladatot is teljesítette. A herceg sötét arcán még sötétebb árnyék fut keresztül, s csak annyit mond, hogy a harmadik és utolsó feladatot majd csak három nap múlva fogja megmondani.

A falu népe erős ketrecet épít, kiviszik a veremhez és fáradságos, nehéz munka után diadallal beszállítják a herceg palotájába a hatalmas ragadozót. Csakugyan, a rettegett vértigris volt, a falubeliek mind ráismertek.

Eltelt három nap.

Következik a harmadik, az utolsó feladat. A palota nagy pendorójában felvonul a testőrség, udvarának nagyjai, megjelenik a herceg egész házanépével. A meghívottak közt ott van az ifjú öreg atyja is. Hősünk ünnepi díszben. Fején kis kendő, felsőteste fedetlen, sápadt sárgára van festve, szarongját széles batik öv takarja, ebbe van hátul beletűzve faragottonyelű krisze.

Bevezetik . . . A trón előtt megáll, lekuporodik, majd térdre ereszkedik. Szemét eltakarva hallgatja ura szavát.

Az elmondja, hogy mivel szemét leányára merte vetni, halált érdemelne, de ő kegyes és megbocsát neki, sőt szavát adta, hogy leánya kezét is odaadja, ha a három próbát sikeresen kiállja. Két feladatot már szerencsésen elvégzett: legyőzte három testőrét, elfogta a vérszomjas tigris, még csak a harmadik van hátra. Ünnepelesen, lassan beszél. Élvezi a bizonytalanság mérgének hatását, de különben is Keleten nem szokás sietni. Végül kimondja a nagy ítéletet:

— Neked adom leányom kezét és gazdaggá teszek, ha... — a szegény fiú és aggódó arája szíve alig ver már izalmában — ha... azt a tigris, amelyet megfogtál... egy szál krisszel megöled.

Néma, döbbenetes csend... A halálra ítélt gonosztevőket szokták így kivégeztetni. Ez egyenlő a halállal. Ő igen, a nagy úr jól ki tudja választani eszközeit. Hősünk érti a halálos ítéletet, minden tiszteletről megfeledkezve fel akar ugrani, de... meglátja arájának könnyben úszó szemét. Szép ildomosan lehajlik, megcsókolja a herceg előtt a földet, és késznek nyilatkozik a küzdelemre. Választottjáért még a lehetetlent is megkísérel.

Másnap kellett a viadalnak megtörténnie. Kis teret kerítenek be, s azt lándzsások veszik körül. Ismét kivonul az egész udvar és a nemesek mind. Az ifjú ünnepi díszben, de felgyűrt szarongban lép ki. Leborul az uralkodó előtt, térdenállva imát mond és vár. Szemével megkeresi imádoztóját és felkészül a végső harcra... A ketrecet a fenevaddal kitolják a térre!... Halálos csönd.

A herceg megadja a jelt. A ketrec ajtaját felvonják. A tigris kilép a porondra... Ezalatt az ifjú kirántja éles, lángélú krisztét, batikolt övét is leveti s hirtelen balkarjára csavarja.

A tigris még mindig egyhelyben áll, a nagy sokaság láthatóan megzavarta. Az ifjú merően szemébe néz, mélyen bele a halált rejtő kegyetlen zöld szemekbe. Közbe lassan feléje lép. Alig egy pár lépésre állnak egymástól, hiszen az egész aréna nem nagy... Most hirtelen előreugrik, a tigris is ugrásra készül.

Ebben a pillanatban azonban hősünk a szövettel körül-

burkolt öklét a tigris torkába löki és ugyanabban a pillanatban a krisz hideg fénye is felvillan . . . rettenetes kiáltás, mint a ketten elterülnek a homokban . . . A krisz mégegyszer villámlik, vészes rekedt hörgés és a dzsungel koronázatlan királya összerogyik a homokban.

Egetverő örömrivalgás. Az ifjú legyőzte a legrettenetesebb ellenséget, a vérszomjas matjant.

A tigris ugyan letépte a féloldalát, karját is kegyetlenül összemarcangolta, de hősünk életben maradt. A herceg kénytelen volt szavát megtartani és odaadta leányát . . .»

Omnia vincit amor.

A Tengger-hegység.

Szurabája-ban, Kelet-Jáva legnagyobb kikötővárosában csak egy napot töltök. Másnap délben már indulok is.

Vonatom gazdag rónán kanyarog; leginkább rizsföldek és cukornádültetvények váltakoznak egymással. A vasút mellett egymást követik a cukorgyárak. Régebben mind füstölt, dolgozott, most már sok leállott. A föld termékenysége azonban megmaradt, ha a gazdasági viszonyokban változás is állott be.

Valóságos kert ez a hatalmas sziget, mindenféle csak ontja az áldást.

Délután félhatra megérkezem *Paszaruan*-ba, a tartomány fővárosába. Csinos, tiszta, jólétnek örvendő kikötőváros. Sok szép magánháza van. Kelet-Jáva cukor- és kávétermelésének központja. Régebben, mielőtt riválisa, *Szurabája* kiépült volna, szinte egész Kelet-Jáva kereskedelme itt egyesült. *Szurabája* fejlődésével sokat veszített, bár újabb időben, amióta vasútja megvan, ismét virágzásnak indult.

Nem időzöm sokáig, hamar kocsi után nézek, és máris rohanunk a síma országúton. Az út két oldalát szegélyező fák, a varinginek ágai a magasban összefonódva, sűrű lombátort alkotnak. Gondosan ápolt ültetvények közt, idillikus kis falukon keresztül másfélóra alatt elérkezem a hatalmas, messze előnyúló *Tengger-hegység* lábához, *Paszrepan*-ba. Mintha az áldásthozó természet önmagát múlná felül, olyan pompásan, olyan buján terem itt minden. A banánok a hat métert is meghaladják, gazdag termésük alatt roskadozik törzsük.

*Paszrepan*ban kocsit cserélek. Alacsony, kétkerekű, hegyikocsiba szállok. Útnak indulunk . . . neki a nagy hegy-

nek. Közben a Nap, az Ég fényes lakója is nyugalomra tér. Utolsó búcsúcsókkal illeti a földi röögöt, s ettől a csóktól, ettől az égi öleléstől lángbaborul az egész mindenség. Piros tűzben ég az égboltozat, fel a legmagasabb zenitig. Az égen úszó felhőket folyékony arany önti el, amit később a lila finom árnyalatai váltanak fel. Az ég bíborja is eltűnik; a legcsodálatosabb smaragd, amit csak el lehet képzelni, ragyog a helyén. Mire az erdő áthajló fáí alá érünk már sötétkék a fölénk boruló mérhetetlen mennyboltozat, csak a csillagok ragyognak, fényesen, tündökölve . . . Lelkembe csodálatos megnyugvás és béke költözik, mintha testem messze tova szállott volna, és csakis a minden földi röegtől, salaktól megtisztult lélek volna velem. Ilyesfélét érezhet a Nirvanába röpülő boldog lélek. — És íme, látok a sötétben is: Az úton benszülettek jönnek, lépésüket nem hallani, csak tovalebbeő árnyékuk mozog. Hajlottszarvú bivalyok vontatják a kétkerekű, nehéz szekereket, előttük lobogó fáklyával világítják az utat. Kis kunyhók előtt megyünk el, ablakukon kiszűrődik a világosság, éles szilvetteket vet a szemközti házak falára. A sötétlombú fák koronája gigantikusan nagyra nő. A Hold zölde korongja áttetsző ezüsttel borít be mindent . . . Mi pedig csak feljebb és feljebb megyünk, fel a csillagok felé. Érezem a datúrák édes, bódító illatát, a tiszta aethernek üdítő leheletét.

Csodálatos utazás!

Tíz óra tájban megérkezem *Puszpó*-ba, alig egy pár kunyhót számláló kis falucskába. Parányi kis szállodájában hamar megvacsorázom és azonnal lefekszem.

Reggel háromkor már talpon vagyok, jókora séta áll előtem. Innen fel *Tozári*-ig 15 kilométer az út és 1200 méter az emelkedés. Összes holmim egy kis kékításká, esőköpenyeg és egy könnyű, vulkánfiberes tisztí bőrönd. Csomagomat kulim hozza, egyúttal vezetóm is. A levegő friss, üdítő. Tele tüdővel szívom magamba éltető elejét. Szinte újra éledek. A néma erdőn, az óriási bambuszok között szórtlanul haladunk, mindig feljebb és feljebb. Kelet felől lassan világosodik, és mire háromóraí kemény menetelés után elérem *Tozári*-t, már a Nap is előbúvik. Csak most látom, hogy

mennyire megváltozott körülöttem az egész növényzet. A sudár pálmáknak, de még a faharasztoznak is nincsen se híre, se hamva. Burgonya, kukorica és káposztaföldek közt haladok. Az útra túlevelűek hajolnak. Mintha nem is a forró égöv alatt, hanem valamerre mifelénk járnék. Átkelünk egynéhány vízmosáson — amióta az erdőket irtják, számuk nagyon megszaporodott — és Tozáriban vagyunk.

Lábam alatt gyönyörű kép bontakozik ki a messze végtelenig terjedő ködtengerből. Egymásután tűnnek elő az égbemeredő vulkánok rózsaszín ormai. Előttünk a *Penangungan* szabályos süvegalakú csúcsa. Nyugat felé merészen emelkedik ki a fenséges *Ardjuno*, legmagasabb csúcsa a 3100 méter magas *Vidodajan*, az istenek lakóhelye. És még távolabb, a messze *malang*-i síkságon túl a vészkes *Kelut*. Csak korán reggel ilyen tiszta a kilátás, néha el lehet látni *Madúra*-szigetét is. A ködtenger hamar felemelkedik és eltakar mindent.

Tozári híres üdülőhely és szanatórium. 1777 méter magasságban fekszik, egész Jáva legmagasabb gyógyhelye. Éghajlata kellemes, üdítő. Évi közepes hőmérséklete 15° . Reggel, amikor én felérkeztem, alig volt valamivel a 10° felett. Azt mondják, ez az egyetlen hely Jávában, amelyik teljesen maláriamentes.

Csodálkozva látom, hogy itt még mindenki alszik. Pedig Puszpoból telefonáltattam, hogy korán reggel érzem, és hogy kuli meg ló készen várjon. Nagysokára sikerül felvernem valakit. Elmondom, hogy mit akarok. Nagyon helyes, feküdjek csak szép nyugodtan le, majd gondoskodik a többiről. Elismerem, hogy ez mind nagyon szép és kedves, de hát én nem azért keltem fel kora hajnalban, hogy reggel ismét lefeküdjek.

«Szó sincsen róla, és ha nem rendez el mindent úgy, ahogy rendeltem, akkor más szállodába megyek!»

Csak menjek, ha tudok — mondja gúnyos mosollyal a tulajdonos — más szálloda úgsincsen. Szerencsére azonban mégis megtudtam, hogy van még egy fogadó hat kilométerre innen. Nem bánom én, ha tizenhatra, akkor is elmegyek.

Nem messze a szanatóriumtól elérem Tozári falucskát. Mintegy ötven házat számlál ez a kis telep. Az egész falucskát palizád-fal veszi körül. Megmaradt a régi időből, amikor még tigrisek ellen kellett védekezni. A tigristől annyira rettegetek, hogy még nevén sem merték szólítani, hanem csak «nagy úrnak» hívták. A házak mind egyformák. Ablak nincsen rajtuk, csak ajtó. Az ajtó nyílása mindig a *Brómo* vulkán felé tekint. Minden házban egy család lakik. A lovakat, marhákat, kecskéket közös istállóban tartják a karámon belül. Minden falu közepén, de bizonyos távolságra az utak mentén is a földbe sülyesztett, kivájt fatönköket láthatunk, külsejükre itt-ott csodás szörnyeket faragtak. Ez a falu harangja, órája és távírója. A bennszülöttek a földnek hangvezető képességét már századok óta ismerik.

Tozári a tenggerhegyi lakók egyik telepe. Telepeik szét-szórva fekszenek a hatalmas Tengger-hegységben. Népesége már külsőleg is különbözik a lapály lakóitól. Sötétebb bőrűek, erősebbek. A mohamedán hódítás elől ide menekült javánok utódai. A XV. század vége felé, amikor a mohamedán hitűek Kelet-Jávát is elfoglalták, a régi hithez ragaszkodóakat több helyen üldözték, gyilkolták. Ilyen kegyetlen vérfürdő elől menekült meg néhány emberével *Kiahi Dadap Puttih* brámán főnök, és itt, az irdatlan Tengger-hegységben keresett védelmet. Isteneik mellett a védelmet nyújtó hegy-ség tűzhányóját, a *Brómo*-t is segítségül hívják. Megmenekülésük óta imádják is. *Malang* síkságából mások is követik őket, és lassacskán benépesedik az elhagyott terület. Sokan voltak még, akik vonakodtak a mohamedán vallást felvenni. Ezek a szomszédos *Báli* szigetre menekülnek, ott megtelepednek, és még mai napig is hűek régi hitükhöz.

Így van az, hogy a tenggerlakók Bráma mellett a Brómót is imádják. Brómo különben is Brámának átváltoztatott neve. A kelet-javán nyelvben az «a»-t gyakran «o»-nak ejtik. Megmenekülésük emlékére minden évben, július havában nagy ünnepséget rendeznek a Brómónál. De tisztelik ezenkívül az ősi, hazai isteneket is, a «deva»-kat. Bábruhába öltöztetik őket, ünnepségeik alkalmával magukkal hozzák. Istentiszteleteiket a «dukun»-ok vezetik.

A dukun papjuk, varázslójuk és orvosuk egy személyben. A babona nagy szerepet játszik életükben. Időszámításuk is még a régi. Augusztus havával kezdődő ötéves ciklusokban számolnak, kezdete K. e. 98-ra megy vissza.

A tenggerlakók nemcsak külsejükben, de életmódjukban, erkölcsükben is különböznek a többi jávaiaktól. Mint a legtöbb hegyilakó, úgy ők is nehezebb, küzdelmesebb életet élnek, és ennek megfelelően tisztább erkölcsűek. Vendégszeretőek, hűek, tolvaj nincs közöttük. Becsületesek, kedvesek, de hátramaradtak. Egyedüli hibájuk, hogy nem sokat adnak a tisztaságra; ritkán vagy sohasem fürdenek. Füstös hajlékukban gyakran együtt laknak az állatokkal. Úgyes földművelők. Különösen sok zöldséget termelnek. Úgyszólván egész Kelet-Jávát ők látják el zöldséggel. Jung-huhn idejében, a múlt század közepe táján számuk hatezer lehetett. Most sincsenek többen. Mintegy ötven kis telepben laknak szétszórva a Tengger-hegységben.

Szép erdei úton haladok tovább, s másfélórai pótgyaloglás után szerencsésen el is érkeztem a Tengger-szállodába. Szállodának ugyan nehezen volt mondható ez a fából épült fogadó, de mégis kedves, jó hely, amelyet melegen ajánlhatok mindenkinek.

Alapos reggeli után — azt hiszem megérdemeltem — lóra szállok, s új kuli kíséretében ismét elindulok. Kanyargó hegyiúton járunk. Kies kis tisztások, tisztavízű hegyipatakok, kukorica- és burgonyaültetvények mellett elhaladva, szép erdőbe érünk. Szélén alig pár házból álló telep. Ezt is palizád veszi körül. Amint kapuján belépünk, a házakból kitérül a népség. Mosolyognak, integetnek. A gyermekek is ott ténferognak az udvaron kutyák, kecskék és csirkék társaságában. Együtt van minden.

Kilépünk a kapun, a telep körül itt is burgonya és zöldség, s milyen különös, hogy közte itt is, ott is banánok nőnek. Most szép, sudár törzsű erdőbe lépünk, hatalmas «tjamara»-fák (*Casuarina Junghuhniana*) alatt járunk. Nagyon hasonlítanak a mi fenyőinkhez, csak lecsüngő, vékony, zöld hajtásaik hosszabbak, selymesebbek, mint a fenyőink tűje. Az út szélén borókák, málna és szederbokrok nőnek,

soha nem látott nagyságban. Odább pompás mécsvirágok, kutyatejfélek, útilapuk, nefelejcsék és más hazai virágok integetnek felém. Csakhogy ezek mennyivel nagyobbak, pompásabbak, bujábbak mint mifelénk! A foltokban megvilágított ösvényen rigók futnak keresztül. A bokrokról tarka madarak repülnek fel. A távolban kedves ismerősöket, fecskéket is láttam. Az egyik kanyarodónál két ragyogó tollú páva tűnik fel előttünk. Nyugodtan, méltóságteljesen lépdelnek az úton, s csak két-három perc múlva kelnek szárnyra. Ritka dolog pávával találkozni, kerülik az embert.

Lomberdőbe lépünk. Sűrű, szűz erdő, amelyen nem látzik még a fejsze nyoma. A fák törzsére liánok csavarodnak, ágai is tele vannak mohával és epifitákkal. A sűrűből néha idehangzik a dzsungelkakas hívó szava. Az út összeszorul, az erdő hűvös, nedves, sötét. Az embert valami ismeretlen félelem futja át — hátha a «nagy úr» mégis megjelenik!

Tovább megyünk, hegynek fel, hegynek le, s amikor már régen megfeledkeztünk célunkról — hiszen annyira leköti figyelmünket az isteni természet — egyszerre csak a legcsodásabb látvány nyílik meg előttünk.

Olyan panoráma, amihez hasonló nincsen több a világon!

Amint az erdőből kilépünk, mély szakadék szélére érünk. Mélyen lenn lábunk alatt, 250 méterre, óriási, szürke homoktenger nyílik meg, mintha csak Afrika sivatagja feküdne előttünk. Csodálatos, hihetetlen ez a rettenetes, kietlen pusztaság itt a pompázó szigeten. Nagysága szédülést kelt; megítélni csak akkor tudjuk, ha valahol a nagy pusztaságban parányi, mozgó emberi alakot fedezünk fel. Az óriási sivatagot körös-körül, a messze távolban zöldelő hegykoszorú veszi körül; talán csak azért, hogy elhagyottsága, ridegsége még jobban szemünkbe tűnjék. Az egész olyan, mintha Verne regénye elevenednék meg, mintha a Hold ásító krátere tátongna felénk. De hegyek nőnek ki magából a sivatagból is. Egymás mögött négy hegy is emelkedik. Mindegyik más, mindegyik csodálatos! Az egyiknek, hozzánk a legközelebb állónak meztelen testét mély barázdák hasítják, mintha óriások keze metszett volna belé. Az

utána következő vészes, fehér füstfelhőt dob ki sötét méhéből, s öblös torkukat tátják a többiek. Mögöttük pedig a messze távol kékes ködében ismét egy orom mered az ég felé. Magas csúcsából időnként fehér füst tör elő és vész el a végtelen kékben. Ez a *Szmeru*, Jáva legmagasabb tűzhányója . . .

A kép olyan szokatlan, olyan lenyűgöző, olyan fenséges, hogy az ámulattól sem szólani, sem pedig gondolkodni nem tudunk. Időbe telik, amíg egyáltalában fel tudjuk fogni, hogy mit is látunk.

Kísértsük meg tüzetesebben leírni, bár nehéz feladatra vállalkozunk.

Az óriási, szürkéssárga homoktengert, a *Tengger-hegység* kráterfenekét, a hollandusok *Zandzee*-nek, a bennszülöttek pedig *Dasar*-nak hívják. Átmérője nyolc kilométer. Alakja azonban, ha jól megnézzük, nem tökéletes kör. Északkeleti részéből egy darab hiányzik, mintha éles késsel lemetszették volna. A köríves vonulat két részre oszlik. A délkeletinek *Ider Ider* a neve, az északnyugatinak pedig *Mungal*. Mi a Mungalnak körülbelül a közepetáján állunk, a 2355 méter magas *Mungal-hágón*. A lemetszett északkeleti rész jóval alacsonyabb a többinél, majdnem egyenes, mintha emberi kéz erős falat emelt volna. Ez a *Tjemara Lavang*, a *Szellem-kapu*. A kráter falának legmagasabb pontjai csodálatosképpen a Szellem-kapu két végén helyezkednek el, mintha óriási kapuőrök volnának. Északi sarkán van a Tengger legmagasabb pontja, a 2780 méter magas *Pendájan* és mellette, de már kívül a kráter falán az *Argavulan* 2725 méterrel. A fal déli sarkán látjuk a 2635 méteres *Pundak Lembut*.

Két dolog tűnik fel a Tengger-hegység gigantikus kráterének szemléleténél és ejti gondolkodóba az embert. Az egyik a kráternek hihetetlenül nagy mérete, a másik a Szellem-kapunak sajátságos alakja. Nyolc kilométer átmérőjű működő krátert nehéz elképzelni. Ellentmond ennek már a kráter falának aránylagos vékonysága is, különösen a Tjemara Lavangnál. Többféleképpen próbálják magyarázni az ilyen, másfelé is előforduló jelenséget. Egyesek úgy vélik,

hogy a valamikor jóval magasabb vulkán csúcsa működése befejezése után valamely oknál fogva — talán a vulkáni tűzhelybe visszahúzódó láva visszaömlése által vagy más előttünk ismeretlen okból — önmagába beszakadt, s így keletkezett ez az óriási *kaldéra*. Talán óriási arányú robbanások is közrejátszottak; hiszen még mai nap is látunk hihetelen erejű exploziókat, mint azta Krakatoa kitérőse mutatja. Valószínű, hogy a két jelenség együttes hatása alakította ki a krátert.

Mint már fentebb szó volt róla, magában a *Dasar*-ban is vannak vulkánok. Ezeknek keletkezését már könnyű megmagyarázni. Miután a Tengger-hegység óriási krátere a mai alakját megkapta, belsejében újabb, de már sokkal gyöngébb vulkánok kezdtek el működni. Négy vulkán emelkedik a Dasarban: a *Vedikidul*, a *Veditor*, a *Brómo* és a *Batok*. A három első közös alapból nőtt és mintegy egymásba vannak skatulyázódva észak-déli irányban, csak a negyedik, a *Batok* áll külön. A legrégeb, délen a *Vedikidul* lehetett. Hatalmas, nagykiterjedésű vulkán, széles, elterülő kráterrel. Külső falát mély vízmosások hasogatják. Távolról külön hegynek vélné az ember. Északi peremén keletkezett később a *Veditor* és még tovább északra a *Brómo*. A két első vulkán krátere hasonlít a Tengger nagy kráteréhez, mind a kettőt homok tölti ki. A *Brómo* az egyetlen ma is működő vulkán. Lávával takart teste fehéren csillog. Közvetlenül előttünk emelkedik a *Batok*, szép szabályos kúpja önállóan nőtt ki a homoktengerből. Testét számtalan, radiálisan lefutó árok takarja. A *Batok* a legmagasabb, 330 méterre emelkedik ki a *Zandzee* fölé. Legalacsonyabb a *Brómo*, 240 méterrel.

Mielőtt a lebocsátkozás nehéz útját megkezdennők, ves-sünk még egy pillantást Jáva legmagasabb (3675 m) tűzhányójára, a *Szmeru*-ra. Szép ívelésű, karcsú csúcsa merészen szökik fel a magasba. Ilyen szép alakja még csak a *Fudzsi*-jámának van Japánban. Két-három percenként fehér füst-felhő tör ki belőle. Jávának legállandóbban működő vulkána, a néphit szerint öröktől fogva füstölög. Tény, hogy a XIX. század eleje óta, amióta feljegyzéseink vannak, meg-

szakítás nélkül dobja a hamut és a tüzes köveket. Közbe-közbe erősebb kitörései is voltak, így: 1885-ben hatalmas kőlavina, homokeső, meg láva. Kitörésének 70 emberáldozata volt, és az sok ezen a ritkánlakott vidéken. Erősen működött 1921-ben és 1922. márciusától októberig. 1923-ban ismét erős robbanás, hegycsuszamlás, hang és fényjelenségek (villamos kisülések, gömbvillámok).

A nagy kráter belső falán igyekszünk lefelé. Az ide-oda kanyargó ösvény nagyon meredek, a lovat vezetni kell, a fele utat csúszva teszi meg. Az egész falat sűrű növényzet borítja, csak a mély vízmosások csupaszkok. Itt tisztán láthatjuk a kitörések anyagának réteges lerakódását. Trachit takaró, tajtékkő, hamu és lapilli ágyak sorakoznak egymás fölé. Érdekes, hogy távol innen, az úton fel Tozári felé is, ugyanezt az elrendeződést láttam.

Leérünk a homoksivatagba, nyeregbe szállok és vág-tában megyek a Batok felé. Ha a Brómóhoz akarok jutni, a Batokot először meg kell kerülni. Lovam lába mélyen besüpped a homokba, a nélkül, hogy nyomot hagyna. A sárgás-szürke homokszemek csilognak a napfényben, mintha gyémántokkal volna teleszórva. A legparányibb szellő már felkavarja, ködfátyol kel fel előttünk, s rajta keresztül álomszerűen látunk mindent, mintha a «fata morgana» csalóka képe játszana velünk. De szél nélkül is megmozdul a homok finom pora. A nagy meleg felfelé irányuló légáramlatot okoz. Három-négy méter magas homokforgatagok keletkeznek. Mint könnyű lidércek száguldanak végig a síkon. Itt-ott szürkés fű nő. Különösen a sivatag déli részét takarja. Félig vad lovak legelésznek rajta. Néhol csontok fehérlenek, a vadkutyák áldozatainak maradványai.

A kilométerek egymásután fogynak, s még mindig nem érem el céloimat. A homoktenger óriási méreteit, az egész képnek szinte természetfölötti nagyságát csak most tudjuk mérlegelni. A Batokot megkerülve hirtelen előttem a Brómo. Meztelen, fehér lávával takart összehasogatott hegy, alakja a hozzákapcsolódó Veditor és Vedikidullal együtt óriási fekvő oroslánra hasonlít. Tompa mennydörgését idáig hallani, nagyságát is csak most látjuk. Körülötte

a homokban szépalakú lávarongyok hevernek; egyiknél-másiknál jól kivehető a csavarodás is, mutatva, hogy a híg láva a levegőben forgott. A különben síma vidék itt gödrös, hepehupás. Régi lávafolyások nyomait is látjuk. Vékony lepleket alkotnak, alul vörösek, fent ezüstszürkék, puhák, gyorsan málnak, homokká esnek szét.

Lóról szállók s gyalogszerrel indulok neki a hegynek. Tövében számtalan vízszántotta árok, a süppedő, csúszós homokon különben is nehéz a járás. A vulkán meredek oldalán kőlépcső vezet fel, számlál vagy kétszáz fokot. Egy kis szuszogás és fent vagyunk a kráter peremén.

Mint óriási örvény tátong a hatalmas kráter. Szélessége eléri a fél kilométert, mélysége a 200 métert. Aki nem szédül, keskeny ösvényen körül is járhatja. Oldalán mély bevágások, szürkésen csillognak, mintha ezüsttel volna galvanizálva az egész kráter nyílása. Feneke sötétbarna, majdnem fekete, csak helyenként takarják haragossárga kénfoltok... Méhéből hatalmas füstoszlop tör elő zúgva, bömbölve. Folyton más alakot ölt, szakadatlanul gomolyog. Valóságos jelképe lehetne a soha meg nem szűnő életnek.

Fenséges látvány! Tátongó mélységével, vészese morajával, szüntelenül előtörő füstgomolyagjával olyan, mint amilyennek álomszemünkkel elképzeltük.

A Brómo 2397 méter magas a tenger színe fölött. Anyaga szürke trachit. Kitöréseit csak a mult század eleje óta ismerjük, bár azelőtt is élénken működött, bizonyítja a tengerlakók vallásos hite. Különös érdekessége, hogy a vele egy törésvonalon fekvő Szmeruval váltakozva szoktak erősebben működni. A mult század elejétől egészen 1835-ig, kisebb megszakításoktól eltekintve, szinte állandóan működött. 1804-ben nagyon erős kitörése volt. 1836—41-ig kráterében tó volt. Junghuhn 1836-ban látogatta meg először a vulkánt. A tavat ő is látta. Amikor 1844-ben másodszer is felkereste, a Brómo hamut és törmeléanyagot dobált. 1848-ban ismét tó képződik benne, de nem sokára ez is eltűnik. Azóta szinte megszakítás nélkül állandóan ontja a gőzt és füstöt, időnként erősebb hamuesője is van. Működése nem veszélyes. Lávafolyása a mult század óta nem

volt. 1920-ban különösen élénk volt, a több kilométer távolságra eső falvakban is sűrűn esett alá a hamu. 1923—24-ben erős füstkitöréseket észleltek.

A tenggerbeliek azt tartják, hogy Bráma lakik a hegyben, innen ered neve is. Minden esztendő elején eljönnek áldozatukat bemutatni. Ilyenkor a hegyvidék minden lakója összesereglik; a Brómo tövében sátrakat emelnek, egész kis városka keletkezik. Nagy pendopót, ünnepi sátrát is építenek: itt tartják összejöveteleiket. Színes, tarka ruhákat öltenek, amelyeket kabalisztikus alakokkal díszítenek. Az ünnepség legfontosabb mozzanata, a zarándokolás végén, amikor áldozatukat bemutatják a Nagy Szellemnek. Főpapjuk vezetésével felmennek a kráterhez. A keskeny ösvényen körülötte körbe elhelyezkednek. Papjaik, a dukunok tömjént égetnek, majd imádkoznak a *Devo Brómó*-hoz. Kecskét, tyúkokat áldoznak. Most kecskét, tyúkot, de valamikor embert is. Az ünnepség befejeztével mindenféle ajándékot dobnak a kráterbe: élelmiszereket, ruhadarabokat és egyéb használati eszközt. Ez az áldozat a meghaltak lelkének is szól, akiknek hitük szerint először a Brómo purgatóriumában kell megtisztulniok — míg az ezer méterrel magasabb szent hegybe, a Szmeruba eljutnak. Végül tánc és zene a pendopóban. Részegítő italokat nem ismernek.

Az ég közben borulni kezd, az állandó veszedelem, az eső már kísért. A felhők roppant gyorsan jönnek, úgyszólván néhány pillanat alatt az egész ég beborul. Alighogy a homoktenger széléhez érek és a meredek ösvényen kezdek felfelé kapaszkodni, máris megered az eső. Először egy szikla tövében keresek menedéket, itt félig-meddig védve vagyok. Rettenetesen mennydörög, ropog az ég, cikáznak a villámok, mintha eljött volna az utolsó ítélet napja. Mennydörgés mennydörgést követ, villámlás villámlást. Lovamat alig tudom tartani, szegény állat egész testében remeg a félelemtől. Az eső most átváltozik jéggé, olyan sűrűn esik, hogy néhány perc alatt fehér jéglepel takarja el az egész földet. Utána meg olyan felhőszakadás következik, amilyent elképzelni sem tudtam volna, mintha a vihar egész erejét éppen mi felettünk tombolná ki. Menekülnöm kell, mert

az úton akkora vízáradat rohan alá, hogy könnyen leverhet lábamról, és akkor már nincsen menekvés. Valahogy kivergődöm, sok bajom van a lóval, kulim valamire lemaradt. Az eső már úgysem számít, hiszen bőrön túl már nem ázhatom . . . Körülbelül egy óráig tarthatott ez a rettenetes égháború, — amihez hasonlót sem azelőtt, sem azután nem éltem át — utána a komor felhők elvonulnak, a nap-sugár áttör a ködfátyolon és ismét mosolyog az ég.

Kulim is előkerül, most már együtt indulunk hazafelé. Az út rettenetes. Mindenfelé vízmosások, szakadékok, kőgörgöttegek, pocsolyák. Néhol a lehullott jég még egész halmokat alkot, kocsiszámra lehetne fuvarozni. Elképzelhetetlen, hogy milyen pusztítást vitt végbe a rohanó ár. Van hely, ahol olyan mély árkot vájt ki, hogy a lóval nem lehet átkelni. Nincsen más hátra, minthogy a szakadékon át utat építsünk, hogy valamiképpen átjuthassunk. A kuli éles dzsungelképével két nagy dorongot vág le, meghegyezi; ez a szerszám. Kabátot levetve, hozzálátunk a munkához. A puha talajból annyi földet döntünk le, míg félórai kemény munka után valami lejárátfélét sikerül rögtönöznünk. Az út nehézségei ezzel még nem értek véget; letört ágakkal, kidöntött fákkal tele az erdő. Közben még harci ménem is elszabadult, s volt munka, míg elfogtuk . . .

Pièce de résistance-nak a Szmerut szántam. A szálló tulajdonosával haditanácsot tartok. Eredménye, hogy meg lehet tenni a túrát három kemény nap alatt. Ezt még kibírom! Megtörténnek az előkészületek: élelem beszerzése, takarók, viaszkosvásznak, sátor és öt darab kuli. Amint ilyen nagy vállalkozásnál már illik, a kulik este a nyitott tűz mellett megkérik a Nagy Szellemet, hogy útunk szerencsés legyen. Tömjént égetnek és a tűzre vajat szórnak. A dukun a szellemet az út eredményéről is megkérdezi. Szeretném tudni, hogy mit is válaszolt, mert másnap, amikor hajnali félkettőkor boyom felkeltett, vígan szakadt az eső. Én erre előszedtem egész maláji nyelvtudásomat és megmagyaráztam neki, hogy ilyen rossz, esős időben nem tartom célszerűnek, hogy a nagy útnak nekivágjunk. Ez pedig így hangzott: «Tida Szmeru», magyarul: Szmeru nem. Fizettem

A Brómo kitörése 1924-ben, háttérben a Szmeru (3675 m). A Batáviai Idegenforgalmi Hivatal
(Rijswijk 15) engedelmével.

NAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A Dazár a Mungal-hágóról nézve. Balról a Batok, középen a Brómo.

A Tengger homoksivatagja. Balról a Veditor, jobbról a Batok.

Benszülöttek háza Tozári közelében.

Mozgó lacikonyha.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

a kuliknak 3 forint bánatpénzt, és az ügy a lovagiasság szabályai szerint el volt intézve. Jó is volt, mert egész nap szakadt az eső és én végre egyszer kipihenhettem magamat. Aludtam is tizenkét órát egyhuzamban.

Közben megismerkedtem a szállóbeliekkel. Ide nem annyira túristák, mint inkább pihenő-vendégek jönnek. Két német, egy osztrák feleségével, egy hollandi nő és két fekete, akarom mondani jávai, képezte a társaságot... Milyen különös volt, amikor az osztrák hozzám jön s azt mondja, megengedem-e, hogy bemutatkozzék, ő ez és ez! Persze én is megnevezem magamat, kézfogás és a többi ceremónia — és soha többé nem látjuk egymást. Mennyire elszoktam már ettől! Hát még gnädige Frau jobbról is, meg balról is. Sehogysem tudom megszokni, hogy az osztrák színes feleségének is ez a titulus jár. De még étkezésnél is bajba keveredtem. Vacsoránál utolsó fogásnak gyümölcs helyett tálát helyeznek elém valami összetört pépfélével, úgy nézett ki, mintha összetört almabefőtt lett volna. Íze azonban egészen más, nem ínyemre való. Kérdőleg nézek körül. Ekkor mondják, hogy egyem csak nyugodtan, az rebarbara. Én eltolom a tálát és olyasmifélet morgok, hogy köszönöm, de nincsen rá szükségem. Általános nevetés, és megmagyarázzák, hogy ez a szárából s nem a gyökeréből készült. No lám, ilyen messze kellett utaznom, hogy ezt megtanuljam!

Két kellemes napot töltöttem még el ebben a kedves kis szállóban, de sajnós, máris mennem kell! Szomorú szívvel csomagolok. Nem tehetek róla, de mindannyiszor, amikor ezeket a gyönyörű, a Teremtőtől annyi szépséggel megáldott helyeket el kell hagynom, lehangoltság fog el... érzem, tudom, hogy soha többé nem fogom viszontlátni. Most még jobban előnt a szomorúság, amikor nemcsak ettől a fenséges hegyvidéktől kell elszakadnom — de búcsút kell mondanom ennek a káprázatosan szép szigetnek is. Fáj, hogy minden szépnek el kell egyszer múlnia. Lelkemben már most elbúcsúzom Jávától, a *Szigetek-gyöngyétől*. Minden, amit ezután látok, az már mind ajándék.

És a sziget most sem fukarkodott.

Elindulunk . . . Csomagomat egy kuli hozza, én pedig lovászom kíséretében büszke paripán. A büszkét ugyan inkább csak a jó hangzás kedvéért mondom, mert alapjában véve kitanult, lusta dög volt.

Ez a hétórás út ismét legszebb emlékeim közé sorakozik. Szépségét, nagyszerűségét, mint annyi másét, nehéz volna leírni; csak egy pár képét szeretném megrögzíteni — ha sikerül.

Szépen kanyargó erdei út, két oldalról virágzó rhododendronok piros mezeje, majd kék nefelejtsek pompázó rétje következik. Sohasem tudtam volna elképzelni, hogy ilyen színesek, ilyen pompásak legyenek! Óriási, sárga-
virágú ökörfarkkórók és sok hazai vadvirág integet felém.

Az egyik kanyarodónál feltűnik az égbenyúló Szmeru füstölő orma. Kékes ködpára borítja, így még nagyobb-
nak, még fenségesebbnek látszik. Alig pár percig gyönyör-
ködhettem benne, máris elveszett.

Most nagy sziklák árnyékába érünk, mély ravinában, vízmosásban járunk. A legszebb hegyiút, amit csak el lehet képzelni. Két óra hosszat a magasban egymásba ölelkező lombsátor alatt haladunk. Aombok között átszűrődő derengős fény áttetsző smaragdzöldbe burkol mindent: az óriási, haragoszöld levelű datúrák sokszáz lecsüngő, tölcseralakú fehér és sárga virágát, a rohanó hegyipatak partján a magas faharasztok finoman csipkézett leveleit, a csobogó habokat, a szebbnél szebb vízeséseket.

Álomországban járok, Jáva legszebb vidékén. Fennhangon mondom:

«Látni akartad Jávát, ezt a földi Paradicsomot. Ime, itt van: nézzed, örvendj neki, szívdd magad tele csodáival; hadd teljék csordultig a szíved szépségével, pompájával!»

A sziklakapuk szétnyílnak, új kép tárul elém. Messze, kétezer méter mélységben lábam alatt fekszik *Malang* termékeny síksága. Városok, falvak pihennek békésen ölében, mintha parányi játékok volnának. Mögöttük a messze távolban ismét kéklő hegyek, ismét vulkánok hegykoszorúja. A sok csúcs közül felismerem a kettőskoronájú *Ardjuno*-t, a *Doravati*-t és a sötét *Kelut*.

Falvakon megyünk keresztül. Kis nádfedeles bambuszházak magas cölöpökön. A bennszülöttek békésen ülnek a küszöbön. Nézik a zöldelő földeket vagy gyönyörködnek kedvenc madaruk, a *morobo* röptében, játékában. Ez a szürke kis galamb, mellén fehér sávval, már szinte családtagnak számít. Különben is szeretik a madarakat, de nem a szobában tartják, hanem künn a szabadban, magas bambuszrudakra akasztják a kalitkákat. A kerítés mellett virágzó bokrok, csodás nagyságú virágokkal, amelyeneket még sohasem láttam. Mintha végnélküli tündéerkertben járnék meseország kellő közepében.

«C'était une ivresse pour les yeux, un ravissement pour l'âme.»

Ezer méter magasságban kezdődnek az ültetvények. Leginkább kávé- és kakaókertek. Az érett kávébogyók tízével, húszával ülnek egy csomóban. Lejjebb, a bambuszok mellett, a pálmák is feltűnnek. A levegő egyszerre meleg és nedves lesz. Végül rizsföldek és nemsokára elérkezem Tumpangba... Megszállok és nyugalomra térek.

*

Másnap még megtekintem a *Tumpang* közelében fekvő hindu templom romjait.

Alig egy félóra alatt elérkezünk a romhoz. Hármasszoros terrasszon, négyzetes alapon gúla emelkedik. A gúla valamikor több emeletből állhatott, de összedőlt, úgyhogy most nagyrésze csak összeomlott kőhalom. A ragasztóanyag nélkül egymásba illesztett tömbök nem tudnak a föld lökéseinek ellentállani. Sértetlenül csak a templom falán körülfutó domborművek maradtak meg. Embereket, állatokat, házakat, fákat, jeleneteket ábrázolnak csodálatraméltó finomsággal. Az állatok közül itt is, éppen úgy, mint Indiában is, mindig az elefántot ábrázolták a legtökéletesebben. Ez annál csodálatosabb, mert Jáván sohasem volt honos az elefánt. Lehetséges, hogy a régi időben a szomszédos Szumátráról szállítottak ide elefántokat, vagy pedig hogy a hindu művészek a mintázásukhoz szükséges tudást már hazájukból magukkal hozták... Szobrokat is találunk,

de ezek már korántsem olyan szép kivitelűek, mint a domborművek. Szembetűnő a terraszra vezető lépcső két oldalán látható két szörnyeteg. Vészes, kiálló szemük van, homlokukon szarvak nőnek, hatalmas, tigrisfogak merednek ki szájukból. Minden igaz hívő elrémülhet láttukra.

A templom körül is számos szoborra akadunk. A legtöbbet vastag moha fedi. Így talán még nagyszerűbb ez a régi emlék a vadon bambusz és árva pálmák keretében — érintetlenül, amint az időtelen idők óta ránkmaradt. A szobrok közt könnyű felismernem *Durgát*, Síva felségét; csak meg kell számlálnom kezeit. Ha megvan a nyolc, úgy ő az. *Mahisha* démon fölött áll, aki bika alakjában megtámadta az Eget. Durga legyőzte a bikát, de még most is tartja fejét, nehogy száján keresztül a gonosz démon lelke kiszökhessen. Egyik jobbkezeivel a bika fejét és egyik balkezeivel a bika farkát fogja. A megmaradó jobbkezeiben fegyvereket tart, amelyeket az istenek nyújtottak neki: horgonyt, pallóst és kötélhurkot; balkezeiben karperec, íj és hadizászló.

Nagyobbszabású, a nem messze, *Szingaszari*-ban fekvő emlék. Szingaszari annyit tesz, mint «Oroszlán lakóhely». Érdekes, hogy Szingapur eredetét «Szigá-Puru», vagyis «Oroszlán város» is oroszlánokkal hozzák kapcsolatba, éppúgy, mint Cejlont is a szanszkrit «Szingaba», «Oroszlán lakóhely» néven említi. Ezek alapján feltehető, hogy valamikor erre mindenfelé el volt terjedve az oroszlán. Most egész Keleten a tigris a honos, csak Bombay közelében, Kathiawar sűrűjében, él még az oroszlán.

Szingaszari megmaradt emlékei után ítélve valamikor virágzó nagy telep lehetett. Legérdekesebb emléke a «tjandi», a templom. Magas kókuszpálmák közé rejtve, mint valami váratlan látomány jelenik meg. A két láb magas, négyszögletes terraszon emelkedő épület háromemeletes. Az emeletet négy kis oszlopcsarnok tartja, de már csak az egyikén át lehet a templomba bejutni. Itt is elmozdultak a kövek. A kapu felett hatalmas szörnyeteg vigyorog le ránk. Belépve előcsarnokba érünk; innen pedig alig négyméteres szobácskába. Mind a két helyiség fölé boltozat borul. A bol-

tozást úgy építették, hogy fokozatosan minden követ kijebb toltak. A szentély üres. Valamikor Bráma vagy Síva szobra állhatott benne. A falak mentén vajt mélyedésekben is bizonyára szobrok voltak. Az alsó emelet még eléggé jó állapotban van, a felsőből azonban már csak egy pár kő maradt meg. Az épület anyaga szintén nyers trachit. Ragasztóanyagot itt sem használtak.

Kétszáz lépéssel odább, kókuszliget közepén, széles, félkör alakú tisztás fekszik, mintha csak épített amphi-teatrum maradványa volna. Körülötte oltárok, szobrok és egyéb emlékek emelkednek. A hinduk bizonyára vallásos összejövetelekre használták ezt a helyet. Az egyik oltáron hatalmas monstrum áll, négy méter magas gránittömbből kifaragva. Széles orra, vastag, érzéki szája, kiálló, haragos szeme van. Fejét emberfejekből készült diadém koszorúzza, de még fülbevalója is emberfejeket utánoz. Teste körül hatalmas kígyó tekerődzik. Mintha csak a vijayanagar-i csodaszörnyet látnám Indiában. Hivatása az lehetett, hogy rémületet és iszonyatot keltsen a papi uralomnak talán nem eléggé engedelmeskedő hívők körében.

Egy másik, kétméteres szobor *Ganézát* személyesíti meg, a bölcsesség istenét. Elefántfeje van, azon tiara, püspöksüveg, amelyet Síva-fej és félhold díszít. Az ő fülében is koponyák lógnak. Négy karja van . . . Ezenkívül még sok szobor áll vagy hever szanaszét.

De sietnem kell, hogy le ne késsem a malangi vonatról.

Malang, Paszuruan tartomány déli részének fővárosa, ugyan nem esik utamba, de ha már itt vagyok, mégis csak megnézem. A malangi síkság Jáva egyik leggazdagabb vidéke, rendkívül termékeny. Kitűnően művelt földein leginkább kávé és cukornádat termesztenek. Kávészüret idejében egész népvándorlás indul erre a vidékre. Százezer munkás is sereglik ide, hogy a három hónapig, májustól júliusig tartó szüreten dolgozzék. A cukornádültetvényekhez is sok kéz kell. Olyan bőséges a termés, hogy szeptemberben vonat vonat után viszi a cukornádat Jáva különböző részein dolgozó cukorgyárakba. A kedvező viszonyoknak megfelelően népessége rendkívül megsaporodott. 1808-ban

mindössze 30,000 lakosa volt a tartománynak, ma már félmilliónál több.

Malang városa is gyorsan fejlődött, amiben az előbb említett kedvező gazdasági körülményeken kívül kétségtelenül sokban elősegítette kedvező fekvése. Tág, mindenfelől hegyek környezte völgyben fekszik, 450 méter magasságban. Éghajlata egészséges. Éjjel 16° , nappal 27° az átlagos évi közepes meleg. Jávában ez már szanatóriumi klíma.

A város közepén itt is megtaláljuk az alon-alon széles terét. Hatalmas, gazdag elágazású varinginek, mangófák, arékák övezik. Ide nyílnak a kormányzói palota, a mecset, a protestáns templom, a fogház és az előkelőségek villái. Különösen este élénk az élet. Ilyenkor kitódulnak sétára, tereferére a bennszülöttek. Vidáman, gondtalanul járnak a boltok és sátrak között. Bételt rágnek, banán levébe burkolt hideg rizst s hozzá kis fácskákra feltűzdelt húsdarabocskákat esznek. Békések, csendesek, szavukat alig hallani. Csak a vájangjátékok alatt élednek fel, törnek ki lekesedésbe, amikor sok-sokszáz év előtti hőseik vitézi tettei elevenednek meg előttük.

Békés, szép, gazdag hely — és mégis! A gyönyörű égbetörő hegykoszorú, a kettős kráterű Ardjuno, a karcsú Doravati, a sötét Kelut, az óriási kiterjedésű Tengger-hegység, a szent Szmeru — öldöklő vést is rejtenek méhükben. Különösen veszélyes a vásrostól nyugatra fekvő *Kelut*. Kitoréseinek borzalmát, amellyel emberemlékezet óta sujtja a vidéket, még azzal is fokozza, hogy forró iszapárt zúdítt le. Legutoljára 1919-ben tört ki. Katasztrófális explóziója május 19—20-ára virradó éjszaka volt. Egész krátertavát folyékony, mocskos iszapárrá átgyúrva a városra zúdította. Ezen az egyetlen éjszakán több mint 5000 ember veszett oda. Hogy a várost hasonló szerencsétlenségtől megvédjék, legújabban alagutat fúrtak a kráter oldalába, hogy a tavat lecsapolják . . .

Másnap reggel vonatra ülök. Egypár óra alatt elérem Szurabáját. Itt még egy és más elintézni valót elvégzek és délután négykor már a hajón vagyok.

Még egy utolsó búcsúpillantás a zöldelő rizsföldekre, a lassan ringó pálmákra, a távolban kéklő hegycsúcsokra . . . Szemem előtt megelevenednek az apró kis házikók a víz partján, a rohanó hegyipatakok, az orchideákkal tele őserdők, a merészen feltörő sziklafalak, a füstölgő kráterek . . . Fülemben cseng még a madárdal, a gameláng lágy zenéje, a mosolygó emberek halk szava, az óriási bambuszok sóhaja, a vulkánok vészes haragja . . . Magamhoz ölelem mindezt a szép emléket — és hálával, boldogsággal köszönöm meg sorsomnak, hogy mindezt láthattam . . .

XVII.

Szurabája.

A várost még a portugálusok alapították. Innen neve is *Sura-baya*, ami portugáli nyelven «Déli kikötőt» jelent. Szurabája *Madúra*-szigetével szemben, a *Kali-Masz*-folyó torkolatánál fekszik.

Nagykiterjedésű kikötőváros, cityjében sok üzlet, különben majdnem csupa földszintes ház. Míg Indiában az európai és a bennszülött kereskedők külön-külön utcát foglalnak el, itt minden össze van keverve, hollandus, kínai, félvér, bennszülött. A félvéreknek is egészen más a helyzetük, nincsenek annyira elkülönítve, mint az angoloknál. Tagadhatatlan, hogy néhány fejedelmi alakú nőt is láttam köztük, egyiket «Fekete párducnak», egy másikat «Karesú pálmának» kereszteltem el; de van elég nagyon is közepes.

Bevásárolok, pénzt is kellene váltanom, de kínai ünnep van, egyetlen bank sincsen nyitva. Csak ilyenkor látni, hogy milyen hatalmuk van a kínaiaknak, valósággal megbénítják a kikötőváros egész forgalmát. Mint szegény kuli vándorol be vagy lopatja be magát. Első évben kuli, elvégzi a legnehezebb munkát. Megkeres 40 centet egy nap, abból félretesz 10 centet. A következő évben már kis üzlete van. Kölcsönt is ad, s ezzel kezdődik az igazi üzlet. A naív bennszülöttet könnyű megfogni. Fizet 30—40 százalék kamatot is, ha meg van szorulva. És a vége, hogy kínai ünnep alkalmával az európai bankok is becsuknak. Úgy hogy mitsem szólhatok, hogy a konjunktúrát kihasználva, becsületes hollandus szállodásom csak 4%-ot vont le a száz dollár beváltásánál.

Ha Batávia lett is a főváros, de azért még mai nap is Szurabája a kereskedelem központja. Batávia után a leg-

nagyobb város. Az 1930-as népszámlálás szerint 192,000 lakosa van. Ezek közt mintegy 8000 európai, 13,000 kínai és vagy 3000 arab él. Régebben erődív vette körül, de ma ez már hasznavehetetlen. Egyedül a *Henrik herceg* erőde maradt meg.

Kikötője forgalmas, de nem kevésbé, vagy talán még forgalmasabb a város központja, a Kali Masz két partja mentén, a *Vörös-híd* környékén. A forgalom óriási, Amszterdam és Rotterdam élénkségére emlékeztet. Ez volt a régi település központja, még a Kelet-Indiai Társaság idejében épült. Akárcsak Batáviában, itt is hollandus levegőt teremtettek. Az épületeket kőből építették, szorosan egymást mellé. De míg a régi Batávia inkább kihalt város, addig Szurabájának ez a része is megtartotta mozgalmat, eleven életét. Itt vannak a bankok, a nagy európai és kínai üzletek.

A legtarkább népben gyönyörködhetünk, különösen a *Pászár Gélap* közelében. Ókör- és póni-szekerek, nehéz kétkerekű taligákat vontató izzadó kulik, fogatok, gépkocsik követik egymást. Látunk malájiakat, javánokat, madúraiakat, bennszülötteket Celebesz és a Molukkákra, kínaiakat, arabokat, és még ki tudná felsorolni, hogy mi mindenféle népet. Szurabája Keletnek valóságos bábele.

A nagy összeviesszaságban azért mégis van rendszer. Mindegyik nép külön városrészben tanyázik. Az európaiak egyik része még mindig a belvárosban lakik — furcsa, hogy a magánpaloták mellett viskók dűledeznek — de a nagyobbik része már kiköltözött távolabb a várostól, a Kali Masz folyó mentén az egészségesebb *Szimpang* kertvárosban. Szurabája az utolsó időben rendkívül fejlődött; ma már szép, modern város.

A fehér negyeden kívül vannak nagykiterjedésű bennszülött kampongok is. A kínai a legrendezettebb, szemben fekszik a régi várossal, tiszta, jólétet mutat. Annál gondozatlanabb az arab város szűk, piszkos utcáival, keskeny sikátoraival. Az arabok a kiskereskedés nagymesterei, de különösképp az uzsorának. Kapzsiságukért, szívtelenségükért utálják őket, de azért csak ott vannak. A bennszülöttek számos telepen laknak a város körül. Leginkább ipar szerint

csoportosulnak. Elefántcsontot, korálokot, gyöngyházat dolgoznak fel, ezenkívül ügyesek a fa- és fémmunkában is. . .

Szurabája bizony nem tartozik a legegészségesebb városok közé. A malária, tifusz, kolera szinte állandóan pusztít benne. A fehérek azért csak ásványvizet vagy teát isznak. Sokkal nehezebb már a védekezés a trópusok állandóan kísértő betegsége, a malária ellen. A malária folyton leelkedik minden idegenre. Áldozatainak száma megszámlálhatatlan. Gondoljunk csak vissza Batáviára a XVIII. században, amikor még «európaiak temetője» volt a neve.

Jávának másik ismert betegsége az *ámokfutás*, de ez már csak a bennszülöttek betegsége. Ámok jávai nyelven annyit tesz, mint «vadul megtámadni», de jelenti a «csapat vagy vadállatok támadását» is.

Az ámok a lelki egyensúlyából kizökkent jávai. A különben nyugodt, békés bennszülött ilyenkor őrjöng, nem ismer sem rokont, sem barátot, mindenkit meg akar gyilkolni. Az ámokot bárkinek jogában áll megölni. Nehéz ellenük védekezni, mert a sértés után még csendes, nem látni rajta semmit. Hirtelenül nagyot kiált, kirántja kriszét és öl, amíg őt is megölik. Régebbi időben, amikor a durva bánásmód miatt sokkal gyakoriabbak voltak az ámokfutók, a falukban és városokban fakolompokkal adtak jelt, a bíró háza előtt pedig favillák voltak felállítva, hogy az örültet megfékezhesék.

Az ámokfutó gondolkozása és tettei kiszámíthatatlannak. Szurabája közelében volt egy félvér nő, aki nagyon rosszul bánt egy bennszülött feleségével. Ez annyira felizgatja a malájit, hogy kitör rajta az örület. Megöli feleségét és három gyermekét, a negyediket az utcára viszi ki és ott szúrja le. Ekkor észretér és ő maga könyörög, hogy öljék meg.

Tjandur-ban történt. Két jóbarát bambuszháncsból font kosarakat hozott be a vásárra. Az egyiknek szerencséje volt, kosarait mind eladta, a másik csak keveset. A szerencsés feleségének pájongot és kendőt vesz, előre örvend felesége örömének. A legjobb hangulatban van. Hazafelé indulnak, a másik komorabban megy mellette. Egyszerre csak

a szerencsés is elhallgat. Szótlan lesz, azt hiszi, hogy barátja irigyeli. Végül már azt képzei, hogy barátja bosszút akar rajta állani és életére tör. Hangos kiáltással kirántja krisztét és leszúrja társát. A következő pillanatban már zokogva borul legjobb barátja halott testére.

Még több esetet lehetne leírni, amikor tényleg sértés miatt tör ki rajtuk az örület. Szurabájában egy alkalommal tizenkét embert ölt meg egy ámokfutó, amíg ártalmatlanná tették.

Sok betegség van a trópusok alatt, amely a mérsékelt öv alatt ismeretlen, vagy sokkal enyhébb lefolyású.

Hiába, nincsen fény árnyék nélkül!

XVIII.

Jáva kormányzása.

Végigrepültünk Jáván, a *Szigetek gyöngyén*, láttuk szépségeit, láttuk csodáit — útleírásom befejeződött. Mégis azok részére, aki a dolgok miértjére is kíváncsiak, még egy fejezetet kell hozzáfűznöm. Őszintén megmondom, egy cseppet sem fogok megsértődni, ha ismeretlen barátom, aki a idáig elkísért, most már leteszi a könyvet. Ennek a fejezetnek elolvasása tehát nem kötelező.

A hollandusok gyakran kérdezték tőlem, mi az, ami a legjobban meglepi Önt? Ilyenkor azt szerettem volna válaszolni, hogy Maguk itt vannak.

Elismerem, hogy a hatalmas, gazdag örökséghez jutott embernek könnyű a sora, az érdem ritkán az övé, az érdem és elismerés azokat illeti, akik azt szorgalommal, kitartással, rátermettséggel megszerezték. De lehet a boldog örökösnek is érdeme, ha az ölébe esett szerencsét meg tudja tartani, az örökséget tovább növeli és úgy hagyja utódaira. Vagyis érdem a megszerzésen kívül a megtartás is.

Lássuk, milyen eszközökkel, milyen módon tudta és tudja megtartani hatalmas gyarmatbirodalmát Hollandia.

1848-ig annyira központi vezetés alatt állottak a gyarmatok, hogy még adminisztrációja is a hollandi király kezében volt. Most már a tartományok kormányzását a király nevében a gyarmatokon intézik. De itt is minden hatalom egy ember kezében fut össze, a «gouverneur-generaal», a főkormányzó kezében, aki magát a királyt helyettesíti. Hatalma szinte korlátlan. Minden hivatal neki tartozik felelősséggel, parancsnoka a tengeri és szárazföldi haderőnek, a bennszülött hercegekkel egyességet köthet, háborút üzenhet. Halálbüntetés csak az ő hozzájárulásával

hajtható végre, csak ő adhat kegyelmet. Működésében a «tanács», «Raad van Indië» támogatja. A tanács hét tagból áll, elnöke maga a főkormányzó. Hatalmában azonban a tanács sem korlátozza, mert a tanács határozata ellenére is cselekedhetik. A főkormányzót és a tanács tagjait a királynő nevezi ki.

1918-ban «Volksraad»-ot állítottak fel, hogy az általános érvényességű kérdésekben előterjesztést tegyen. Ez volt az első lépés az önkormányzat felé. Hatáskörét 1925-ben kiterjesztették, úgyhogy a belügyekben lényeges szabadságot élveznek az ország lakosai. Ez az engedékenységek csak a hollandusok bölcs belátását mutatja, akik mintha csak megértették volna Kossuth szavait: «*Alkotmányos országban a társadalomnak nemcsak kötelességei vannak, de jogai is*». S ők még a gyarmatokon is elismerik ezt!

A kormányzás egyes ágait nem miniszterek, tehát nem politikai személyek, hanem hivatalnokok vezetik. Van bel-, pénz-, oktatás-, gazdaság-, ipari-, igazság- és közmunkaügyi «igazgató». A tengeri és szárazföldi erők parancsnokai a megfelelő hadügyi osztályok vezetői. Mindenben az egyszerűségre és a munkaerő gazdaságos kihasználására törek-szenek. Magában az anyaországban is bámulatosan kevés személyzettel dolgoznak.

A helyi közigazgatásnál még jobban látni, hogyan képes kevés, helyesen, a célnak megfelelően kiképezett tisztviselő a sűrűn lakott területeket kormányozni. Jáva huszonhárom tartományra, «residentschap»-ra van osztva. A tartományok élén a «resident»-ek, a helytartók, a követek állanak, akiknek hasonló teljhatalmuk van a tartomány felett, mint a kormányzónak az egész gyarmat felett. A residenteket a főkormányzó nevezi ki, azok őt képviselik. A resident feje a polgári közigazgatásnak, a tartomány pénz- és igazságügyi vezetésének, a rendőri hatalomnak. A residenteknek joguk van arany pájngot viselni, ami a jávaiak szemében a legnagyobb hatalom jele. Működésükben támogatják, az ellenőrző körutakat végzik, a panaszokat meghallgatják, a resident helyettesei, az «assistant-resident»-ek és a «controleur»-ök, az ellenőrök.

A hivatalnokok fizetése jó, körülbelül háromszorosa az európainak, de ennek megfelelően a követelmények is nagyok. A hivatalnoki kart minden irányban kiképezik. Ott nem elégséges egy általános vizsga, amely aztán a világon mindenre képesít, a titkárságtól bármelyik miniszterséig. Az egyetemi tanulmányokon kívül vizsgázniok kell elhelyezkedésüknek megfelelően a gyarmatügyi kérdésekből. A magasabb állások elérésére ismét külön vizsga szükséges, ez felöleli a gyarmatok történetét, földrajzát, számos technikai kérdést, a törvényeket, a szólásjogot, az «adat»-ot és természetesen a jávai nyelveket. A bíráknak a bennszülött nyelveken kívül ismerni kell a muzulmán-törvényeket is.

A residentek a kormányzást a melljük beosztott «regent»-eken, kormányzókon keresztül végzik. A resident mindig hollandi, a regent mindig bennszülött. A sziget legelőkelőbb családjaiból választják ki őket, sokszor hercegek. A resident mindent a regenteken keresztül csináltat. A bennszülöttek a regentek alá tartoznak, annak parancsait hajtják végre és annak számolnak be. Igen ügyesen kihasználták a hollandusok a jávaiak egyik ősrégi szokását : azt, hogy az idősebb fiútestvérnek mindenben döntő szava van. Ennek megfelelően a resident a regenttel szemben a «bátyjának» a szerepét tölti be. A resident, a helytartó csak jó tanácsokat ad a regentnek, a kormányzónak, amiket az tartozik megfogadni.

A regenteknek tulajdonképpen nincsen hatalmuk, de megvan minden külső díszük, ami a nép előtt emeli őket. Hogy magas rangjukhoz méltóan élhessenek, nagy fizetésük van, jobban vannak fizetve, mint a residentek. A residentet kivéve megelőznek minden európai hivatalnokot. Őket is, mint a residenteket, a főkormányzó nevezi ki. Hogy a kormány még jobban kezében tartsa őket, állásukat hozzátartozóik örökölhetik. Rendesen az apát fia követi. Élemedtebb korban ők maguk lemondanak valamelyik hozzátartozójuk javára. A hollandusok helyesen fogták fel, hogy a hagyományokat tisztelő nép szívesebben engedelmeskedik előkelő, ősi család sarjának, mint valami idegennek. A nép persze nem veszi észre, hogy ezek valójában csak a hódítók

fizetett alkalmazottai. Az európai tisztviselői osztály mellett megvan a bennszülött tisztikar is. Amint a resident alá tartoznak az assistent-residentek és ellenőrök, éppen úgy a regent alá a «vedono»-k, az «assistant-vedono»-k, olyan falujegyzőfélék, és a «mantri»-k. Minden regentség «district»-ekre, kerületekre van osztva, amelyeket a vedonók irányítanak. Ezek is előkelő családból származnak, őket is az állam fizeti. A vedonó házában lakik a szolgálatába rendelt mantri. Hírt visz, felügyel, kipuhatol. Kinevezéskor kriszt kap, mint a hatalom jelképét, és lovat. A vedonókat a regent, azok meg a mantrikat nevezik ki.

A legtöbb hódító büszkeségből is, meg kényelemszeretetből is a saját nyelvét teszi urakodóvá. A símulékony hollandi ebben is különbözik: nem erőszakolja, hogy a nép sajátítsa el az ő nyelvét, inkább ő tanulja meg a népét. Európaiak és bennszülöttek a nép nyelvén érintkeznek. Pedig ez nem is olyan egyszerű, mert magában Jávában négy nyelv is van: a maláji, a szundai, a javán és a madúriai; hát még ha hozzá vesszük, hogy a javán nyelvnek három beszédmódja is van, a szerint, hogy alacsonyabb-, egyen- vagy magasabbrangúval beszélnek.

Az erőszakosságot kerülő Hollandia az egykor hatalmas Mataram birodalom uralkodóit is meghagyta, a «szuszuhunant» Szurakartában és a «szultánt» Gyokjakartában. A gyokjakaratai szultán most is elismeri a szuszuhunan elsőségét, és őt mint «bátyját» tiszteli. Régebben Gyokja közelében, *Gavan*-ban, a két uralkodó évenként egyszer találkozott. A találkozás nagy ünnepséggel ment végbe. A nép messze vidékről odasereglett. A szultán tisztelgése alkalmával levetette saruit és térdre borult a szuszuhunan előtt. A hollandusoknak nem tetszett ez az együttérzés. Megmagyarázták a szultánnak, hogy európai felfogás szerint az egyik uralkodó a másik előtt nem borulhat le. A következő évben a szuszuhunan nagy csodálattal látja a találkozóznál, hogy a szultán katonai egyenruhában van és az helyet foglal trónusa mellett. A szuszuhunan a sértést nem viszonzta, de többé nem ment el a találkozásra. A ravasz hollandusok két legyet is ütöttek egy csapásra: a két uralkodó össze-

különbözött és a kellemetlen sokadalomnak is vége szakadt.

A Vorstenlanden két uralkodójának hatalma már régen nem az, ami volt. Ha az uralkodó meghal, a resident néhány hétre a krátonba költözik, míg az utódot a kormány elismeri. Az utódot meg csak akkor ismerik el, ha mindent elfogad, amit tőle kívánnak. Így minden egyes uralkodó-változás új engedményt hoz magával. Mivel pedig a nagy háremmel bíró szultánok hamar elhalnak, eléggé gyakori az üresedés. A szultánok így már csak árnyékuralkodók, de viszonzásul megadnak nekik minden külső pompát, és a szükséges összeget is a pompa és fény fenntartására.

*

Gyarmatgazdálkodási rendszerük nem kevésbé különleges. Amint meghagyták a bennszülötteknek hercegeiket, éppen úgy fenntartották a nép régi gazdasági rendszerét is.

A mult zsarnoki uralma alatt nem volt egyéni birtok. Minden föld a hercegé volt, de még a termények értékesítésének joga is az övé volt. Csak ő kereskedhetett az idegenekkel. Minden falu «desszá»-t alkotott, politikai és gazdasági egységet. A falu egész földje a közös desszáé, tehát bizonyos fokig hasonlít a «Székely közbirtokokhoz», de azzal a különbséggel, hogy a földet évenként a lakók közt kiosztják. Ez a felosztás azonban nem egyenlő, nincsen is mindenkinek joga hozzá. A kiosztott terület nagysága is függ a szokástól, az érdemektől és a dessza főnökétől. Aki földet kapott, az egyénileg használja, de mindig tudja, hogy a következő elosztásnál másra is eshetik. Könnyű kitalálni ennek a rendszernek előnyeit, hátrányait.

A hollandusok megtartják ezt a rendszert, hogy ne lássanak felforgatókat, azonkívül könnyű vele a népet fékentartani. Régen a hercegé volt a föld, most a kormányé. Régen a hercegeknek kellett robotba dolgozni, most a kormánynak. A nép alig veszi észre a cserét. Különben is a hollandusok lejjebb szállították a robotnapok számát, ami régebben sokszor 200 napra is felment.

Ezt a rendszert két ember, Daendels marsall és Bosch

tábornok jól fel tudta használni. A robotrendszer már a Kelet Indiai Társaság idejében is megvolt. Ők csak kiszélesítették azt. Az összes robotokat a maguk kezében egyesítették és felhasználták kényszermunkára.

Daendels, akit mai nap is mint «vas marsallt» említenek, 1808—11-ig volt kormányzó. Rövid ideig, de azért mégis korszakalkotó volt kormányzása. Nagy, széles látkörű ember volt, aki hamar belátta, hogy az országot elsősorban jó utakkal kell ellátni, hogy az könnyen kézben tartható legyen. Két év alatt nagyszerű országutat építtetett az egész szigeten végig. Az út teljes hossza *Amier*-től *Banjuwan*-ig 1300 kilométer. Már ezzel az egy művével feledhetetlen emléket állított önmagának, ezzel vetette meg a kitűnő jávai útrendszernek az alapját. Az utakat érdekes módon építtette. Tulajdonképpen két egymásmellett futó, három-három szekérszélességű utat épített egymásmellé, csak kis földhányás választja el azokat egymástól. Az egyik az állat- és teherforgalom részére épült, a másik a kocsis- és postaforgalom számára. Az első kövezve volt, a második makadámozva.

Az egész építést kényszermunkával végeztette. Mind-egyik desszának tetszésszerinti időben egy-egy útszakaszt kellett elkészítenie. Ha a munkát a kitűzött időre nem végezték el, a marsall egyszerűen felakasztatta a dessza előljáróját.

Ő hozta be a kényszergazdálkodást is. Uralma alatt minden falunak, amelynek földje megfelelő volt, bizonyos számú kávécsertjét kellett elültetnie. A termés kétötödét a falunak megtisztítva, ingyen kellett a kormány raktáraiba beszállítani. A megmaradó háromötöd felett szabadon rendelkezhetett vagy pedig az állam vásárolta meg.

A terv nagyon szépen volt kieszelve. Ha sikerül, úgy Jáva nagymennyiségű kávéhozhat a világpiacra, ami nagy jövedelmet biztosított volna az államnak — de mégsem vált be, legalább is kezdetben. A kormány hibátlanul megkapta a nagyjában alacsonyabb vidéken vezető nagy országút közelében az előírt kávé mennyiséget, de a felföldekről, ahol éppen a legjobb kávé terem, csak nagyon keveset, mert a hegyi falvak nem voltak összekötetésben a nagy úttal vagy

pedig nem volt elég jármű a nagy távolságokra. A kormány így a kávénak csak kisebb részét kapta meg, míg a nagyobb részt a magánkereskedelem vásárolta össze csereáruval, különösen sóval. A kereskedők aztán a silány és tisztítatlan kávé is eladták a világpiacokon, és így a kormány kávéja árát is lenyomták. De különben is a lakosság vonakodott a termelésétől, mert csak kis hasznot látott belőle.

Daendels, India Napoleonja nem maradt sokáig Jáván. Azzal gyanúsították, hogy független birodalmat akar magának teremteni és visszahívták Hollandiába. Amint pedig a sziget angol uralom alá jutott, igyekeznek felhagyni a kényszergazdálkodással, bár ők sem tudnak újat alkotni. Amikor ismét hollandus kézre kerül, visszatérnek az előbbi rendszerre, de most már több szerencsével. 1817—24-ig sikerült is a gazdálkodást szép haszonnal zárni, de ettől kezdve állandóan romlanak a viszonyok, úgyhogy 1833-ban már 33 millió forint volt az államháztartási hiány.

Ebben a nehéz, válságos időben került Jáva kormányára *van den Bosch* tábornok. Szabadkézzel ment le. Abból a gondolatból indult ki, hogy ha a jávaiak szabadjára vannak hagyva, sohasem fognak az európai piac számára termelni, tehát irányítani kell őket. Tulajdonképpen ilyesféle volt már Daendels elképzelése is. Bosch az adókat akarta megváltatni olyanképpen, hogy a bennszülött ennek fejében átengedi földjének egy részét, legfeljebb egyötödét. Ezt is a bennszülött munkálja meg az európai piacra való terményekkel, s az elért értékből az adóján felüli részt visszatérítik neki. Ha pedig vis major miatt nem volna termés, a kár az államra háramlík.

Papiroson ez a terv is nagyon szép volt. De kivitele már kevésbé. Gyors és nagy hasznot keresve, az állam nemsokára kényszereszközökhöz nyúl, a földnek nemcsak ötödét, de harmadát is elveszi, sőt elveszi az egészet is. Már nem voltak szerződések. A kormányzó minden tartományra, népessége arányában előírta a terménymennyiséget, két forint fejadó alapon. A népet a legkíméletlenebbül dolgoztatták, csakhogy felesleget teremtsenek. Egyszóval visszatérnek a régi kényszermunkához.

Ezt a rettenetes embernyúzást csakis ilyen lágylelkű, a rabszolgasághoz szoktatott nép tűrhette. De még így is szükség volt segítőtársakra. Ezeket is megtalálta Bosch. Az előkelőség a leggyalázatosabban eladta magát, népe ellenségével szövetekezett a nép kizsákmányolására, teljes kiszipolyázására. Cserébe érte címet, rangot és busás hasznot kapott. Hazaáruló és népének gyilkosa volt egytől-egyig. De az istenadta buta tömeg nem látta ezt.

A bennszülött hercegeknek sikerült a népből minden öntudatot, minden ellenállást kiölni, így kényelmesen kormányozható energianélküli tömeggé süllyedt. A nép engedelmes volt, mint a birka, de ezt a tespedtséget megtartotta akkor is, amikor a hazai földet a betörő idegenek ellen kellett volna megvédelmezni. Régi urukkal nem volt semmi érdekközösség, s így végeredményben nekik mindegy volt, hogy ki nyúzza őket. *Az országok, a birodalmak nem annyira vesztett csaták miatt pusztulnak el, mint inkább a leromlott, zuhlott erkölcsök miatt.*

Bosch kényszergazdálkodása nyomán a szélsőségig vitték a megtakarítási rendszert. Csak pénz kellett, s ennek alávetettek mindent. Az indigótermelés kimerítette a földeket, a cukornádültetvényekhez sok ember kellett, a bennszülöttek elhanyagolták saját földeiket, csak az államnak dolgoztak. Mindent csak Európába szállítottak, a nép annyira elszegényedett, hogy már a közszükségleti dolgok is hiányoztak. *Rochus* kormányzó hamar belátta a veszélyt, de hiába, nem hallgattak rá. Betetétzte a dolgokat a Bosch által tervezett erődművek emelése Szurabájában és Szemarangban. Ezer-számra rendelték oda a sziget lakóit, akiket így természet-szerűen elvontak a rizsföldektől . . . Annyira, hogy 1849-ben a világ legtermékenyebb gyarmatában rettenetes éhínség pusztít.

A kormány belátta tévedését, beszüntette az erőszakolt termelést és lassan a magángazdálkodásra tért át. Csak a kávéültetvényeket tartotta meg, itt bizonyos fokig a közmunka is megmaradt. Visszatértek a régi rendszerhez, a közös föld ki lesz osztva, de azért kisebb magántulajdon is szerezhető. *Idegen nem vásárolhat földet, csak bérletet kaphat.*

Érdekes, sőt különösnek tetszik, hogy a kényszermunka és a sok sanyargatás végeredményben nem volt kedvezőtlen, sőt még előnyös is volt Jáva fejlődésére. A lakosság a mostoha viszonyok dacára rohamosan szaporodott. A letűnt XIX. század olyan szaporulatot mutatott Jávában, amihez hasonlót nem ismerünk. A mult század elején mindössze 3 és félmillió a lakosok száma, 1830 körül 7, 1850-ben $9\frac{1}{2}$, 1859-ben 12 és 1867-ben 15 millió. 1898-ban 25 emelkedik, 1905-ben 30-ra. Az 1930-as népszámlálás pedig már 42 millió lakót mutat. A legszerencsésebb viszonyok között élő Angliában is csak hatvanhárom év alatt duplázódott meg a lakosság száma, addig Jáván már harminc év alatt.

A hollandusok beáramlása eleinte nem volt nagy. 1898-ban Jáván 50,000-en vannak és a környező gyarmatokon még 10,000. Csak a háború után indult meg a beözönlés, úgyhogy számuk ma eléri a 200,000-et.

Ha Jáván és a gyarmatokon már el is mult a gyors meggazdagodás lehetősége, mégis általános jólét uralkodik ott.* Nincsenek meg azok az óriási vagyoni különbségek, mint sok helyen másfelé . . .

Hogy képünk minél teljesebb legyen Jáváról, még néhány statisztikai adatot szeretnék hozzáfűzni és pár szót az ország védelméről megemlékezni.

1932-ben Jáván és Madúrában 5.600,000 kat. hold öntözött rizs, 784,000 öntözetlen, 350,000 kukorica, 420,000 szója és 245,000 dohány volt beültetve.

Állatállománya ugyanakkor 680,000 ló, 3.300,000 bivaly és 5 millió marha.

Fő kiviteli cikkei 1932-ben: 1.514,000 tonna cukor, 242,000 gumi, 114,000 kávé, 58,000 tea és 74,000 tonna dohány.

1930-ban vasutainak hossza 6325 kilométer volt, az utak hossza 30,000 kilométer.

Kelet-India gyarmatainak külön hadereje van, amely teljesen különáll az anyaországtól.

1918-ban behozták a hollandusok részére a kötelező

* Egész utazásom alatt egyetlen koldust sem láttam.

katonai szolgálatot. Minden hollandus 19—32 éves koráig a *miliciába* van beosztva és 33—45-ig a *landsturmba*. 1932-ben 1523 tartalékos tisztje volt, 15,000 ember a miliciában és 16,000 a landsturmban. Ezek mind tartalékosok és hollandusok.

A *gyarmati hadsereg* embereit európaiakból és bennszülöttekből toborozza. 1932-ben 1194 tisztből és 34,183 önkéntesből állott. Az önkéntesek közt 6819 európai és 27,364 bennszülött volt. Ehhez számít még a Mangku Negoro herceg 960 embere és Madúra szigetén 1647 ember. Az egész gyarmati hadsereg így kereken 38,000 embert számlál, a tartalékból behívható 32,000 hollandiai.

A keletindiai hajóhad 360 tisztet, 1750 európaít és 2350 bennszülöttet számlál. A flotta áll: 2 könnyű páncélos, 8 romboló, 12 tengeralattjáró, 2 ágyúaszád, 6 aknarakó, 4 torpedóhajó, 2 őrhajó, 1 tengeralattjáró anyahajó és több régi hajó helyi szolgálatban. A katonai repülőhaderő 62 hidroplán.

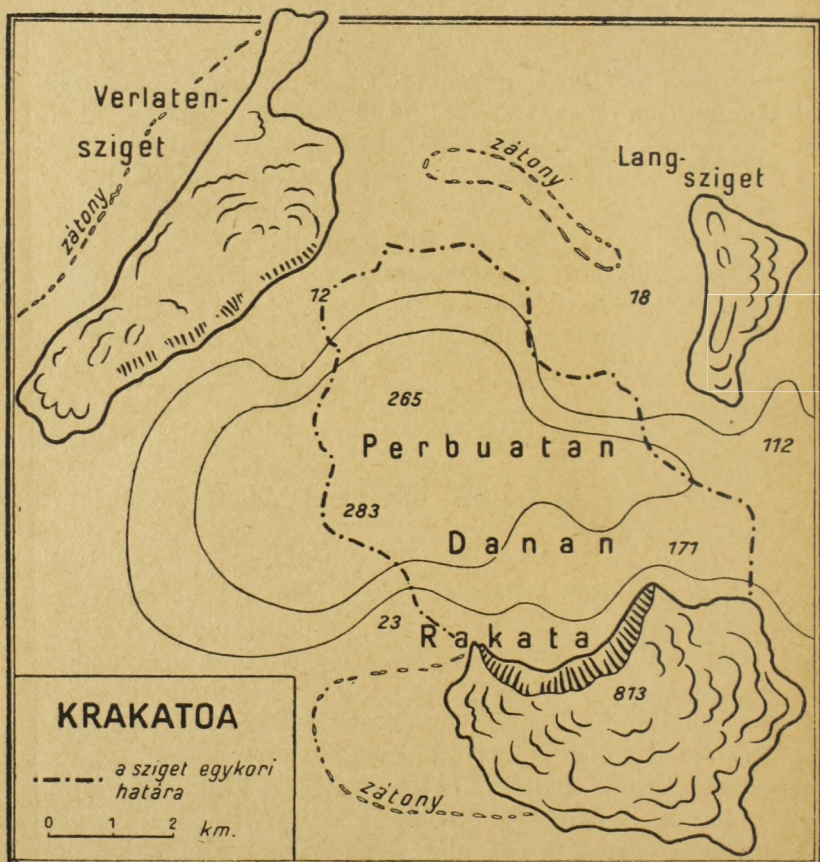
1934-ben a szárazföld és tengeri haderő költsége 73 millió forint volt.

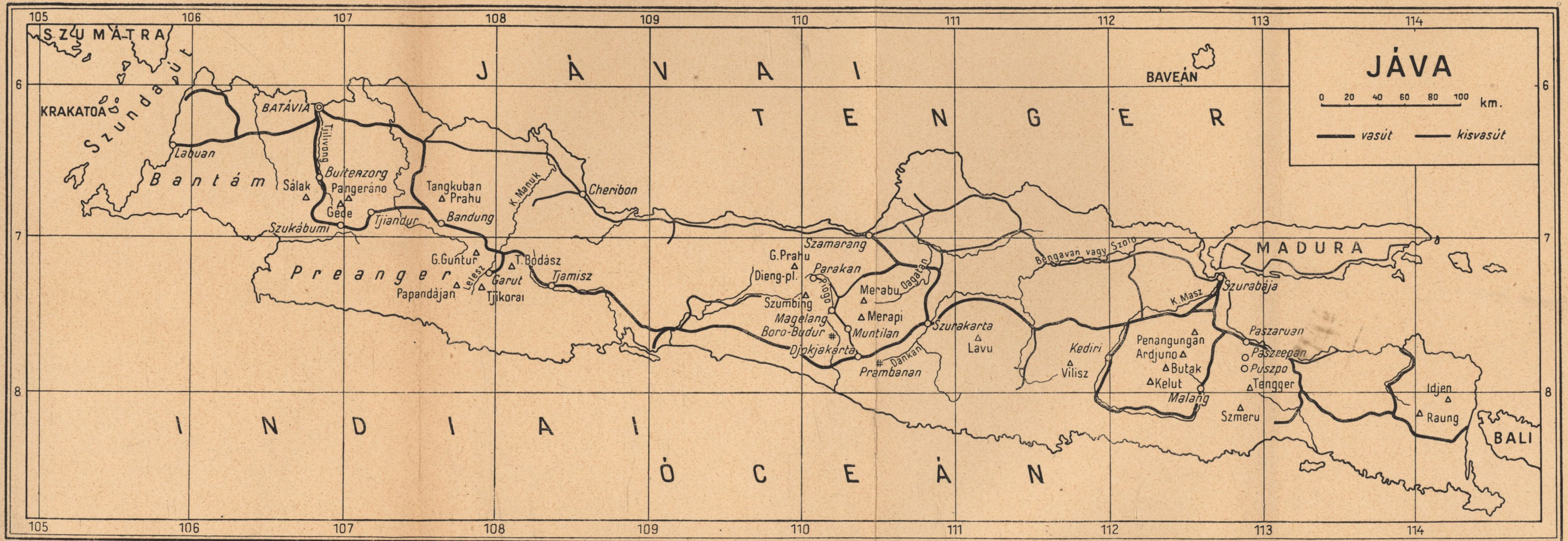
Még erre a kis haderőre is alig van szükség. Az országban béke és megelégedettség honol. Nemcsak kormányzása mondható szerencsésnek, de gazdaságpolitikája is. A népet, amennyire csak lehet, szabadon hagyják. Főlöské, kicsinyes dolgokkal nem keserítik el. Rajta vannak, hogy ne elnyomóit, de javát akaró vezetőit lássa bennük. A gyepet a letapodtatástól nem úgy védik meg, hogy egy szakaszrendőrt vezényelnek oda, hanem hogy a szükséges utat megnyitják. A hollandusok csak felügyelnek és irányítanak. Közigazgatásuk is egyszerű, bámulatosan kevés hivatalnokkal dolgoznak. *Birtokpolitikájuk teljesen a kisbirtokon alapszik*, mert látják, hogy így nemcsak több ember talál megélhetést, de a hozam is nagyobb.

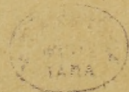
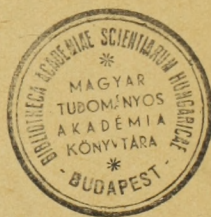
A hollandusok rájöttek arra, hogy a kormányzás legnagyobb titka az alattvalók megelégedését elérni:

«Ezért vannak még ott!»

TARTALOM.

	Lap
I. A «Nederland» fedélzetén.....	6
II. Jáváról általában.....	11
III. Batávia	20
IV. Buitenzorg.....	28
V. Népe és története.....	38
VI. A Géde és Pangeráno.....	52
VII. A Tangkuban Prahú	60
VIII. A vulkánosság	66
IX. Garut	74
X. Gyokjakarta	88
XI. A hindu emlékek	106
XII. A Merápi.....	118
XIII. A Dieng-fennsík.....	127
XIV. Szurakarta.....	133
XV. Az egyik ültetvényen	150
XVI. A Tengerr-hegység.....	157
XVII. Szurabája.....	176
XVIII. Jáva kormányzása.....	180

HAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVTÁRA 2009/19 7. N. SZ.

